Kotiseutukuvauksia Lounais-Hämeestä

XXVIII

Tarkistettu eripainos Forssan Lehdessä ja sen kuukausiliitteessä julkaistuista kirjoituksista

LOUNAIS-HÄMEEN
KOTISEUTU- JA MUSEOYHDISTYS
FORSSA

FORSSAN KIRJAPAINO OY 1947

Entisajan kiertokouluista ja koulumestareista.

Kotikylässäni Urjalan Halkivahassa oli jokaisessa talossa 'pytinki', johon sijoitettiin kiertokoulu. Siellä oli opettajalla edulliset elämisen ja toiminnan mahdollisuudet. Opettajana toimi Klas Bergström- niminen, punatukkainen, teerenpisamainen mies. Hänellä oli pieni harmoni, jolla soitteli virsiä ja toisinaan viulu, jolla säesti lauluja ja virsiä. Luokkahuoneena oli sali, opettajan asuntona kamari ja keittiö. Bergström oli emäntien kanssa hyvissä väleissä. Usein saapui äiteja neuvottelemaan lapsistaan. Silloin heille opettaja kiehautti hyvät toppakahvit. Mutta eipä opettajakaan jäänyt tyhjin käsin. Tuotiin sitä monta nyytiä ja kannua. Oli maitoa ja kermaa ja arvokkaita särvintavaroita, limppua ja leipää monenlaista. Ja Urjalan seurakunta maksoi runsaammin rahapalkkaa kuin moni muu kohoten se 400 mk:aan vuodessa. Tähän vaikutti etupäässä papisto, mutta osansa on epäilemättä ollut kirkkoneuvostolla. Tämänlaisia »kreivin päiviä» ei kiertokoulun opettajalla liene joka kulmalla ollut, mutta Halkivahassa ne olivat yleiset.

Vuosisadan vaihteessa jouduin Pohjois-Satakunnassa erään kirkonkylän koulun opettajaksi. Olin ainoa kansakoulunopettaja koko kunnassa. Alakoulun opettajilla oli tapana tulla lauantai-iltapuolella kotiini kirkkomatkaa varten ja saunaan. Kerran saapui kotiini opettajatar sielullisesti murtuneena, itkien. Hänen koulunsa oli sijoitettu torpan pirtiiin, jossa oli kaksi vähäistä ikkunaa. Tupa oli oppilaita täysi, mutta suuressa takassa loimusi iloinen tuli, joka vaihtoi myös kouluilmaa. Samaan tupaan tuli työskentelemään sivuakkunan luokse suutari, peräakkuna antoi valoa opettajalle. Työskentely sujui kristillisessä hengessä, ja suutari nopotti tikkunauloja isännän pitkävartisiin saappaisiin. Sillon vaara ei ollut vähäinen, kun hän pitkällä pikilangalla neuloi saappaiden varsisaumoja. Mutta vahinkoa ei tullut, kun suutari työnsi naskalin huuliensa väliin, ettei sattunut oppilasta silmään.

Tämä onnentila päätyi. Emännällä oli mäntäkirnu ja mikä lienee noitunut, ettei kerma ollut tullakseen voiksi. Emäntä toi kirnunsa pirtin pesän eteen, jossa valkea loimusi, ja alkoi kermaa painella hartiavoimalla. Suutaria tuo ei häiritnyt, taisi tikkunaula upota paremmin isännän kengän pohjiin. Mutta lapsiin se vaikutti, ehkä odottivat kirnujaisia, ja opettajalta loppuivat keinot, hermot petivät. Hän purskahti hillittömään itkuun, itki vielä, kun saapui koululleni. Ei jaksanut enempää nuori valistaja, pyysi eroa ja meni isänsä kotimökille.

Tilalle tuli taas voimakas, nuori neitonen, joka uhosi työn iloa ja elämän suloa. Hänen ensimmäinen työpaikkansa oli talon pirtissä — talon, jonka väki sairasti keuhkotautia. Minulla ei ole tietoa, kauanko tuo komea neiti kesti toimessaan, vai vetikö jo ensimmäisessä työpaikassaan kuoleman keuhkoihinsa.

Jouduin sitten toimeeni Punkalaitumen rikkaaseen kuntaan. Siellä oli melkein joka talossa kaksi rakennusriviä, joten pytingissä pidettiin kiertokoulua. Alakoulun opettajien oli leppoisa lekotella, eivät tunteneet nälkää eivätkä tuskaa. Kerran sattui kaksi kiertokoulua naapuritaloihin. Opettajat avasivat ikkunansa ja 'langattomalla lennättimellä' vaihtoivat ilojaan ja surujaan.

Mutta toisin oli tilanne Närpiössä. Kerron niistä johtaja K. Verkon omilla sanoilla. »Nämä ovat Suomen kurjimmat koulut, toimivat seisovina 4—8 viikkoa vuodessa. Opettajain palkka vaihtelee 30—100 markkaan vuodessa. Opettajat usein

valitaan vuodeksi kerrallaan ja joka lukuvuoden alussa pidetään huutokauppa, jossa opettajatoimi annetaan vähimpään korvaukseen tyytyvälle.» Eräässä kirjassaan mainitsee myös Juhani Aho tämän.

Tuntimäärä oppiaineissa oli hyvin erilainen eri seurakunnissa. Johtaja Müller kertoo olleen paikkakuntia, joissa opetettiin uskontoa 14 tuntia viikossa ja 8—10 tuntia olivat aivan tavallisia, laskentoa oli 3—4 tuntia, kirjoitusta 3—6 tuntia. Oppilasluku opettajaa kohden 1907 oli 161, mutta kymmenen vuotta myöhemmin 150 jaettuna eri vuoroihin. Olipa eräässä samassa parvessa 84. Keskimääräinen työaika oli 42 viikkoa, jopa pitempiäkin aikoja.

Kouluhuoneen hygienian vaatimuksena pidettiin 1,4 m² lattiapintaalaa oppilasta kohden, mutta Sakkolassa maintaan ollen 0,39 m². Oli kouluja, joissa oppilas istui toisen sylissä.

Kiertokoulunopettajilla ei ollut eläkettä. Moni joutui kunnan hoitoon. Korpilahdella toiminut kiertokoulun opettaja K. Turunen kuoli vaivastalossa, vaikka oli 30 vuotta ollut opettajana.

Kiertokoulun opettajan tehtävänä oli valmistaa lukutaitoisia ihmisiä rippikouluun. Olisi siksi uskonut papiston, jolla silloin vielä oli vaikutusvalta seurakunnissa, tukevammin käyvän kiinni vallitseviin epäkohtiin, mutta ne lienevät harvat tapaukset. Yhteinen kansa niistä huolehti enemmän, sillä he tahtoivat lapsistaan luku- ja kirjoitustaitoisia ja näiden alkeet kiertokoulu antoi.

Mutta kiertokouluun virtasi uudistusaatteita kirkon ulkopuolelta. Niinpä tohtorinna Alli-Trygg-Helenius piti 1917 kiertokoulunopettajille laajan esitelmän, jossa hän suositteli teonperiaatetta, siis askartelua kiertokouluihin. Hän esitteli italialaisen tohtori Maria Montessorin suunnitelmia, jonka kirjaa ei liene suomennettu. Hän oli taitava lastenlääkäri ja psykiatri, sielullisten sairauksien tuntija. — Trygg-Helenius myös suosittelee opettajan läheistä kosketusta koteihin. Opetukseen pitäisi laatia suunnitelma, opetus perustua kaikkien aistimien harjoitukselle. Opettajan pitäisi ohjata oppilaita luudan ja pölynpyyhkeen käyttöön. Hänen tulisi kiinnittää huomionsa lasten ryhtiin ja liikkeisiin, totuttaa sievästi nousemaan ja istumaan ja opastaa kaikkia käyttäytymistapoja. Hän kiinnittää opettajien huomion luokkahuoneen kaunistamiseen, kasvattaa lapsissa rakkautta luontoon ja kunnioitusta kauneuksien luojaan.

Olen tässä tuonut esille eräitä piirteitä Alli Trygg-Heleniuksen laajasta ja erinomaisesta esitelmästä, koska siinä esitetyistä aatteista nykyisin osa toteutetaan kansakouluissa, vaikka monet ehdotukset vielä odottavat vuoroaan.

Moni kiertokoulun opettaja teki kunniakkaan päivätyön alallaan. Tuntemattomina he nukkuvat kirkkojemme kalmistossa unhotettuina. He olivat korpien raivaajia henkisellä alalla. Useat vaipuivat keskiiässään kuolemaan, mutta oli toisia, jotka elivät 70—80-vuotiaiksi, jopa vanhemmiksikin. He olivat rakenteeltaan suomalaisia tervaskantoja, joihin elämän kolhut eivät lujasti koskeneet. Aluksi koulumestarit olivat miehiä, joukossa joku karahtanut ylioppilas, myöhemmin naisia. Suurimmalta osaltaan he olivat itseopiskelijoita. Kotipitäjässäni he olivat enimmäkseen käsityöläisiä, räätäleitä ja suorittivat tutkinnon kansakoulunopettajaksi.

Puutteistaan ja vajavaisuuksistaan huolimatta kiertokoulu on suorittanut maassamme kunnioitettavan työn. Se toimi kotipiirissä, lasten vanhempien keskuudessa, elävän elämän ympäröimänä, monesti anottuna ja rakastettuna. Se työskenteli ahtaissa oloissa, pienillä tiedoilla, tylsillä aseilla, mutta sai niillä aikaan työtä, sillä sen kilvessä olivat: Jumala ja isänmaa.

Eevertti Vehmas.

Forssan Lehdessä 8. 10. 46.

Vanhan musiikkimiehen muistelmia.

Jo kuudetta vuotta on paikkakunnalla tunnettu musiikkimies *isä-Leino* (Kalle) vietettänyt yksinäisiä vanhuudenpäiviään melkein sokeana. Talvisodan aikana hänen silmiinsä kasvoi kaihi, eikä näkö ottanut palatakseen leikkauksesta huolimatta. Tästä syystä Leinon, joka oli ammatiltaan kangaspainaja, oli jätettävä työnsä, erottava soittokunnasta jne. On luonnollista, että juuri tällaiselle miehelle, joka lisäksi on suuri luonnonihailija, näön menetys oli raskas koettelemus — menihän mahti manalle ennen mahtajan menoa — mutta huumorintajunsa avulla Leino säilytti myönteisen elämänkatsomuksensa. Hilpeästi hän kertoili muistoja musiikkitaipaeeltaan käydessäni häntä terveh timässä.

Soittamisen 'hinku' minulla oli siitä saakka, kun pienenä nappulana kuuntelin isäni virrenveisuuta, jota hän säesti yksikielisellä virsikanteleella. Ensimmäisen viuluni sain ollessani 12-vuotias ja samoihin aikoihin rupesin ottamaan torvisoittotunteja turkkuri-Lindforsin luona. Parinkymmenen ikäisenä minua pyydettiin Lindgrenin (myöh. Autio) Artturin orkesteriin, jossa soittivat hänen isänsä Juho Lindgren (myöh. Päivärinta), Östermannin Kustaa ja hänen poikansa sekä Takolanderin Santeri. Artturi oli juuri tällöin valittu orkesterin johtajaksi. Tultuani joukkoon hän ilmoitti isälleen, ettei tämä enää voinut soittaa orkesterissa, koska hän ei tuntenut nuotteja, ja nyt ruvettaisiin soittamaan oikein taiteellisesti. Päivärinnan iloinen naama kävi silloin kovin murheelliseksi. Allapäin hän seurasi toisten harjoittelemista, kun ei malttanut joukosta poiskaan jäädä. Eräänä sununtaiaamuna hän tuli kasvot loistaen harjoituksiin ja hihkaisi kohta oven avattuaan, että nyt hän on keksinyt itselleen instrumentin, jossa ei tarvita nuotteja. — Minä teen rummun. Ja niin hän sitten teki kin. Hyvän säväyksen rumpu antoikin, mutta toisinaan Päivärinta innostui hieman liiaksi sitä kumauttelemaan. Niinpä kerran Työväentalossa soittaessamme erääsä juhlassa marssia, hän iski suureen rumpuunsa niin voimakkaasti, ettei jousisoittimien ääntä kuulunut ollenkaan. Koetimme kyllä antaa hänelle merkkejä, että vähän helpottaisi, mutta innostuksissaan hän ei niitä huomannut. Silloin Takolanderin Santeri, joka oli kiivasluontoinen mies, potkasi jalkansa läpi kalvon, noin vain sivumennen, yleisön tapahtumaa huomaamatta.

Näin jatkui harrastuksemme suuren innostuksen vallassa. Harjoitteluhuonetta ei ollut. Pyysimme kerran sellaista Työväentalostakin, mutta johtokunta ei siihen suostunut, koska piti mokomaa vingutusta tarpeettomana. Päivärinta silloin melkein 'poraten' tiuskasi, että olette hulluja, kun ette hyväänne ymmärrä.

Nuoteistakin oli puutetta. Käännyimme kerran paikkakunnan suurimman musiikinystävän Rudolf Meyerin puoleen pyytäen häneltä joitakin nuotteja. — Voittekos te maksaa, kysyi Meyer. — Eihän meillä paljon varoja ole, mutta sitä mukaan maksaisimme, kun saisimme kokoon, vastasimme. — Tulkaa viikon kuluttua uudelleen, niin enköhän jotakin voi järjestää. Kun menimme uudelleen, saimme paksun pinkan aivan uusia nidoksia, eivätkä ne maksaneet penniäkään. Nytpä meidän kelpasi soitella. Mutta emme aina tainneet olla aivan 'kypsiä', koska eräässä juhlassa kerran esiintyessämme vanha Grönberg, joka oli Palokunnan soittokunnan miehiä, istui takanamme ja teki huomautuksiaan. — Tuo paikka meni väärin ja tuo paikka meni väärin. Aikansa

N.s. Lindgrenin orkesteri, jossa Leino ensimmäiseksi esiintyi. Kuvassa vasemmalta oikealle: Artturi Autio (ent. Lindgren), Santeri Takolander, poika Österman, Juho Päivärinta (ent. Lindgren), Kalle Leino ja isä Österman.

kuunnel'uaan Takolanderin Santeri hermostui, tarttui kesken esityksen Grönbergiä kauluksesta ja pa'skasi tämän läpi kulissien.

V. 1906 liity'n Palokunnan 'orvisoittokuntaan, jota silloin johti Kalle Hellberg. Soittokunta olikin silloin hyvässä kunnossa, sillä Hellberg oli hyvä johtaja. Soitin aluksi tenoria, sittemmin trumpettia ja alttoa. Vähän myöhemmin tuli johtajaksemme en'inen sotilassoittaja Soranto. Hän oli erinomainen musiikkimies, mutta kovin juoppo. Kerrotti'n hänen sotilassoittokunnassa oliessaan usein juoneen vaatteensakin, mutta

monet kerrat hänet siitä huolimatta haettiin takaisin ja annettiin uudet varusteet, koska pidettiin korvaamattomana. Hänen aikanaan saimme kerran Hämeenlinnassa pidetyissä laulujuhlissa toisen palkinnonkin. Minulla sattui olemaan hieman »falskaava» torvi, mutta Soranto saippuoi sen ennen esitystä huolellisesti. Ja tarpeen tämä olikin, sillä pääkapellimestari Lundelin Tampereelta soitatti jokaista miestä erikseen, ja tällöin muuankin poika sai kasata telineensä kesken kaiken.

Palokunnan soittokunta hävisi sitten kapinan aikoihin useimpien soittajien lähtiessä punaisten pakolaisten mukaan näitä soitollaan rohkaisemaan; he jäivät sille tielle torvineen ja nuotteineen.

Työväenyhdistyksen soittokuntaan liityin 1910 ja soitin siinä aluksi tenoria ja viimeksi bassoa, kunnes näön mentyä oli lopetettava. Monen johtajan johdolla tässäkin soittokunnassa puhaltelin ja puhaltelisin kai edelleenkin, jos jollakin ihmeellä kaihi silmistä häviäisi. Yhdistyksen soittokuntaan kuuluessani sain kerran Hauhon soittokunnan johtajan silmät 'pauheilleen', kun soitin 'kylmiltäni' heidän sovituksestaan, joka oli bassoklaavissa, oma sovitukseni kun oli diskanttiklaavissa.

Työväenyhdistyksen orkesterissa soittelin myös sen perustamisesta häviämiseen saakka. Aluksi soitin selloa, sittemmin bassoviulua. Orkesterimme pystyikin parhaimmillaan ollessaan verrattain vaativiinkin esityksiin, sillä ammattimusiikerina Kalle Ahlqvist oli pystyvä johtaja. Monia vuosia minä mahtavaa viuluani kanniskelin ja römistelin, niin että toisinaan tuota on vieläkin ikävä; vuosien varrella tulimme vähän niinkuin tovereiksi.

Paitsi soittaja, Leino oli myös innokas kuoromies. Työväenyhdistyksen kuoroon hän kuului Sajaniemen ajoista lähtien. Niinikään hän lauloi Tarmo Hirsjärven johtamassa opettajain kuorossa ja toisinaan vielä Vahlberginkin kuorossa tämän sitä jotakin erikoistilaisuutta varten vahvistaessa. — Tässä kuorossa, johon kuului »parhaasta päästä» herroja, lauloimme toisinaan ruotsiksikin, vaikka muutamat meistä eivät siitä sanaakaan ymmärtäneet. Tosin siinä johtaja usein oli tuskastua, kun vaikeat äänteet eivät kankeilta kieliltämme tahtoneet tulla oikein lausutuiksi. Suuremmitta kommelluksitta niistä sentään selvisimme, kun kovasti työtä teimme, kertoi Leino. — Nuorena lauloin tenoria, viimeksi toista bassoa.

Yli viidenkymmenen vuoden isä-Leino on rikastuttanut paikkakuntamme musiikkielämää. Vaikka hän nyt itse olosuhteiden pakosta onkin vetäytynyt sivuun, ei hänen vaikutuksensa silti ole päättynyt, sillä se jatkuu hänen pojissaan. Joose Leino on jo vuosia ollut Työväenyhdistyksen torvisoittokunnan johtajana ja jatkaa isänsä perinteitä myös bassoviulun soittajana nykyisessä Forssan Orkesterissa. Esko Leino on huomattavan taitava trumpetinsoittaja ja nuorin veljeksistä Risto Leinokin on mukana täkäläisissä musiikkiharrastuksissa. Eino Leino, joka kaatui Syvärillä, omasi harvinaisen komean ja lämminvärisen laulunäänen. Hänen kaatumisensa tuotti tuntuvan tappion kuoroillemme.

Isä-Leinon kaltaisilta veteraaneilta olisi nuoremman polven soittajilla ja kuoromiehillä paljon opittavaa. Hänen epäitsekäs, harras rakkautensa musiikkia kohtaan on esimerkillinen. Hän on jo yksistään osanotollaan innoittanut monia jatkuviin ponnistuksiin ja täsmällisyyteen. Meidän on huolehdittava, että häntä ei ennen aikojaan unohdeta.

Esko Viljanen.

Forssan Lehdessä 23. 11. 46.

Huhtaan kirjamies Johannes Mäkelä.

Jokiläänin suurella torppa-alueella oli vielä 60—70 vuotta takaperin suuri harvinaisuus sellainen henkilö, joka harrasti kirjallisuuden viljelemistä. Mutta Huhtaan kylässä Humppilassa asui mies, joka suurella harrastuksella lueskeli kirjallisuutta ja hankki sitä itsellensä, mikäli vain pienillä varoillansa siihen kykeni. Tämä ihmeellinen mies ei kyllä ollut syntyperältään huhtaalainen, sillä hän oli kotoisin Someroltа, Sylvänän kylästä, missä oli syntynyt torppari Ruotulan poikana 1825 ja saanut kasteessa raamatullisen nimen Johannes. Nuorena hän muutti Huhtaalle, josta tuli Someron miehen toinen kotiseutu saatuaan kylästä itselleen elämäntoverin ja asetuttuaan viljelemään Kaapon torppaa, joka siihen aikaan sijaitsi kylän keskustassa. Jonkin aikaa Johannes viljeli myös Houkan tilaa siirtyen lopuksi heikentyneen terveytensä vuoksi mäkitupalaiseksi Huhtaan Mäkelään lähelle Houkan taloa. Viimeisen asuinpaikkansa mukaan tuli hänen viralliseksi nimekseen Mäkelä, mutta kun hän oli tavallista miestä huomattavasti pitempi, kutsuttiin häntä Pitkäksi-Johannekseksi. Perheessä oli viisi tyttöä ja poikaa, joista vain yksi on enää elossa, nimittäin 78-vuotias kuormaajan leski Henriika Nurmi.

Mäkelä rupesi jo alle 50-vuotiaana potemaan tautia, joka nykyisin tunnetaan astma-nimellä, joten raskaat peltotyöt oli jätettävä ja käytävä käsiksi helpompiin tupatöihin. Hänellä olikin luontoinen taipumus puusepän töihin. Mäkelä valmisti pääasiallisesti huone-, talous- ja työkaluja kauhaa ja lusikkaa myöten.

Näihin kansanmiehen koruttomiin elämänvaiheisiin sisältyi eräs ominaisuus, josta vieläkin muistot ovat säilyneet vanhankansan keskuudessa. Johannes Mäkelä oli aikalaisekseen innokas kirjallisuuden ystävä ja ennustaja. Kouluun hän ei poikasena päässyt, mutta hankki kuitenkin itsellensä hyvän lukutaidon, vaikka jäi kokonaan ilman kirjoitustaitoa. Raamattua hän piti kaiken uskonnollisen kirjallisuuden suurimpana aarteena ja siksi hän oli sen hankkinut komeisiin nahkakansiin sidottuna pitäen sen aina avattuna keskellä kirjapöytäänsä ja ahkeraan tutkien sitä. Tulipa mikä kohta puheeksi, hän kyllä heti kykeni sanomaan mistä kirjasta ja luvusta se oli. Lisäksi Mäkelä omisti melkoisen määrän muuta kirjallisuutta, joka niinikään aina oli pöydällä ladottuna. Kun hän tiesi jonkun menevän kaupunkiin, hän pyysi tuomaan itselleen kirjan, jonka ilmestymisestä hän oli saanut tiedon sanomalehdestä. Mäkelälle tuli näet lehtikin ja kerrottiin hänen olleen ensimmäisen huhtaalaisen, joka sanomalehden tilasi. Uuden kirjan hän heti luki kertoen sitten tuttavilleen mitä se sisälsi. Kauniina piirteenä voidaan mainita, että Mäkelä piti myös kylän lapsille koulua opettaen heitä kirjainten tuntemiseen, tavaamiseen ja yhteislukuun, joten lapset sitten kelpasivat kanttori Matti Malmbergin kiertokouluun.

Kun pastori A. M. Havonen 1880-luvun alussa tuli Humppilan kappalaiseksi ja kuuli Mäkelän harrastuksista, hän lähti ottamaan selkoa, mitä miehiä Mäkelä oli uskonnolliselta vakaumukseltaan. Pastori havaitsi, että Mäkelä oli paljon lukenut mies ja että hänellä oli tarkka Raamatun tuntemus.

Profeetan nimen Mäkelän pitkä isäntä sai ennustustensa vuoksi. Hän puheli paljon tulevien aikojen tapahtumista ilmaisten niin ihmeellisiä asioita, että niitä ystävät ja kyläläiset eivät voineet uskoa. Kun hän esim. kertoi, että tulee sellainen aika tulevan sukupolven nähtäväksi, että sotaa käydään ei ainoastaan maan päällä vaan myös veden alla ja ilmassa, niin epäilijät väittivät vastaan, ettei ainakaan ilmassa kykene

sotaväki tappelemaan. Pitkä-Johannes vakuutti kuitenkin lujasti, että näin tapahtuu ja sen saavat vielä nähdä lapset ja lastenlapset. Leipä ja muutkin elintarpeet tulevat silloin niin ahtaalle, että täytyy merkki näyttää, ennenkuin sitä annetaan. Vielä Mäkelä ennusti, että ihmisiä kuolee nälkään, ruttotauteihin ja monenlaiseen muuhun kurjuuteen, hallitsijoita ja muita valtakuntain päämiehiä surmataan, ruumiit poltetaan ja tuhka heitetään tuuleen. Irstas elämä ja juoppous pääsee suureen valtaan, kansalaisten omistusoikeutta loukataan monella törkeällä tavalla sekä rosvojoukot saavat monessa valtakunnassa suuren vallan. Pieni Suomen kansakin joutuu sotien aikana paljon kärsimään. Tähän tapaan ukko profeetoi sillä seurauksella, että monet hänen parhaista ystävistäänkin arvelivat Pitkän-Johanneksen tulleen paljon lukemisen vuoksi löyhäpäiseksi.

Ensimmäisen maailmansodan vuosina oli Huhtaalla vielä henkilöitä, jotka olivat kuunnelleet Pitkän-Johanneksen ennustuksia ja he myönsivät, että kyllä totisesti hän oli viisas profeetta.

Pitkä-Johannes kuoli 1885 60-vuoden ikäisenä.

Jalmari Matisto.

Forssan Lehdessä 28. 11. 46.

Eräitä vahingollisia muoteja entisajan Humppilassa.

Yli kuutisen vuosikymmentä takaperin alettiin Humppilassa koteihin, asuntotonteille perustaa pieniä puutarhoja istuttamalla omenapuita, marjapensaita sekä koristepuita ja pensaita. Pensaat istutettiin tavallisesti aivan asuinrakennusten seinustalle. Voimakkaan sysäyksen tälle uudelle muotisuunnalle antoi pikkukappelin ensimmäinen vakinainen kansakoulunopettaja Alfr. Toivola rouvansa kanssa, jotka hankkivat koulun tonttialueelle runsaasti puita ja pensaita. Samalla he puuhasivat tonttialueen maantienpuoleiselle reunalle komean koivikon aitaukseksi. Koivujen muodostama aitaus oli kaunis, eikä pahasti haitannut muuta kasvullisuutta niin kauvan kuin puut olivat pieniä, mutta kun ne versosivat suuriksi ja mahtaviksi, estivät ne varjollaan kaiken muun kasvullisuuden kehityksen. Omenapuut ja marjapensaat eivät antaneetkaan sellaista hyvää satoa, mitä oli toivottu.

Tästä epäsuotuisasta vaikutuksesta ei opettaja Toivola kuitenkaan ottanut oppia. Niinpä ruvetessaan tämän vuosisadan alussa rakennuttamaan itselleen lähelle asemaa vanhuuden lepokotiaan Taimelaa, hän istutti tämän tonttialueen ympärille ensi töikseen koivupuuaidan, siis myöskin etelänpuoleiseen reunaan. Koivumetsän keskustaan hän istutti runsaasti omenapuita ja marjapensaita, joista piti saada lisätuloja pienelle eläkkeelle. Suureksi harmikseen hedelmienviljelys tuotti huonoa satoa, joka vuosi vuodelta väheni, vaikka ukko hiki hatussa yritti parnaansa mukaan rakkaita puitaan ja pensaitaan hoidella. Viimein kutsui hän

Hämeen läänin puutarhanhoidonneuvojan luokseen tutkimaan, missä vika piili. Satuin olemaan asemalla, kun neuvoja, herra Vuorio saapui tarkastusmatkalleen. Hän pyysi minua oppaakseen ja kun saavuimme Taimelan lähettyville, huudahti hra Vuorio ihmeissään: »Voi pyhä yksinkertaisuus, onko ihme etteivät omenapuut ja marjapensaat tee hedelmää, kun on kasvatettu tiheä koivumetsä etelän puoleisellekin reunalle!» Kyllä vanha koulumestari tuli masentuneen näköiseksi, kun sai kuulla, mistä puutarhan huonot sadot johtuvat. Hän oli sen näköinen, kuin kouluaikana ei kukaan oppilaistaan olisi tietänyt yhtään mitään Hänen ainoa puolustuksensa oli se, että koivuaita on niin komea aseman ympärillä ja että tällainen aita on suuressa muodissa monilla paikkakunnilla.

Lukuisat muut puutarhan perustajat tekivät saman virheen kuin opettaja Toivolakin. Mm. Huhtaan kansakoulun ensimmäinen opettaja Eeri Mattila, muuten innokas puutarhamies, istutti koulunsa ympärille juhlallisen komean koivuaidan, josta myös koitui haittaa puutarhaviljelykselle. Kauppiaat J. Hellström ja John Finer istuttivat ahtaille tonttialueilleen runsaasti koivuja, jotka tukahuttivat hedelmäviljelyksen. Nimiluetteloa saisi pitkälti jatkaa muotivirheen tekijöistä. Tässä ohimennen sopinee mainita, että varsin lukuisilla maamme vanhemmilla kansakouluilla on koivupuun istutuksella pilattu hedemänviljelys

Samaan aikaan, jolloin puutarhaviljelys alkoi tulla päiväjärjestykseen, tuli eräs toinenkin muoti kasvullisuuden alalla, josta koitui monen vahinko. Tämä oli naisten suosima sisäkasvien vastustamaton valloitus, joka sai eräitä miehiäkin innostumaan kukkasien hoitoon. Herrasväen ja säätyläisten piireistä tämä muoti alkoi leviten sitten pienimpäänkin mökkiin. Uusina tulokkaina saapuivat koteihin ruusut, myrtit, palmut, fiikukset, araliat, kaktukset, annansilmät, myrkroonat, vanhanpiian kukkaset ja taisipa olla vanhoillepojillekin nimikkokukkansa en varmaan muista. Sitten oli eräskin kukka, jonka nimi sisälsi koko lauseen: »Älä koske minuun». Kukkien nimistä voisi pitkälti jatkaa.

Kukkien paljoutta kasvatettiin asunnoissa mitä erilaatuisimmissa astioissa. Siisteimpiin koteihin varta vasten ruuhkautui kukka-astioita tai puusta valmistettuja, jotka olivat viheriäisiksi maalattu sekä vanteet mustiksi, mutta varsin lukuisiin koteihin kelpasivat kaikenlaiset astiat kahvikupista alkain sillitynnyriin saakka. Omassa virassaan täysin palvelleet astiat kelpasivat vielä kukka-astioiksi, usein korvaton kahvikuppi, aajovisrasiat, korvattomat lääkituopit ja sankattomat kannut ja ämpärit, tuohiastiat, silakkanelikot ja nuuskapuntut, korvattomat saavit ym. Eräässä paikassa komeili akkunalla parhaalla paikalla nimismiehen huutokaupasta saatu korvaton yöastia. Ränsistyneiden astiain kirjavuus ja rumuus pilasi pahanpäiväisesti sen kauneuden, jota kukilla oli takoitus tuoda kotia sulostuttamaan. Monien kotien ainoa vierashuone oli kukkia ahdettu aivan täyteen, niin ettei muille huonekaluille jäänyt paljoakaan tilaa. Akkunoista ei näkynyt minnekään, kun vielä ikku-

nan edessä olevat pöydätkin oli ladottu täyteen fiikuksia ja muita rehevälehtisiä kukkia. Kun vielä ottaa huomioon sen seikan, että ulkopuolelle akkunain eteen oli istutettu sireeni- tai muita pensaita, niin olivat huoneet sydän kesälläkin aivan hämärät. Kukkapurkkeja komeili kodin kaikilla akkunoilla, varsinkin jos talossa asui useampia naisia.

Kukkien runsaudesta johtui, että ilma pysyi huonona. Suurten kukkasien hoito vaati myös lannoittamista, joten sekin osaltaan pilasi ilman. Hoito vaati melko lailla työtäkin. Erikoisia kukkatelineitä piti laitella, pestä lehdet tomusta, eroitella kuivat lehdet pois ja käyttää kesällä sateisella säällä ulkona ja pitää sali tai muu vierashuone talvella lämpöisenä.

On sanottu, että sellaisiin koteihin on lääkäreillä usein asiaa, joihin ei päästetä aurinkoa sisälle. Humppilastakin voisi mainita sellaisia valottomia koteja, joissa airastettiin sen vuoksi, että koti oli pimeä. Niinpä eräältä kauppiaaltakin kuoli kaksi emäntää sen vuoksi, että asunto oli pimeä.

Kysyin kerran asiaa eräältä nahkurimestarilta, joka rakensi kotinsa lammen reunalle ja istutti sitten rakennuksen ympärille tiheän pensaston. Sain vastaukseksi: »No, kun se nyt kerran on nykyajan muoti, että puita pitää olla rakennnksen ympärillä, tulin minäkin tehneeksi samalla tavalla.»

Monenlaista vahinkoa tuotti aikoinaan sekin muoti, kun koteihin hankittiin rakkikoirat. Niitä oli miltei jokaisessa kodissa, jopa eräissä kaksi ja kolmekin. Metsästäjät tarvitsivat tietenkin viisaat jahtikoirat ketunajossa tai lintujahdissa, mutta muihin koteihin sellaisia joutavanpäiväisiä rakkikoiria ja piskejä otettiin vain sen vuoksi, että muillakin niitä oli. Se tuotti jalankulkijoille tavatonta harmia.

Humppilan ensimmäisellä kirkkoherralla K. V. Hurmerinnallakin oli Osmo-niminen jättiläiskoira, joka näytti pelottavan näköiseltä peijoonilta. Sekin raateli useita lampaita, joista omistaja sai hieman maksaa. Tätä otusta koetti kirkkoherra opettaa ja piiskalla rankaista, mutta turhaan, joten eläin piti lopettaa, varsinkin kun lisäksi alkoi kuulua valituksia, etteivät varsinkaan naiset uskalla mennä pappilaan asioita toimittamaan.

Suuri koirahirviö oli 1880-luvulla mm. Huhtaan sepälläkin, niin että ohi kulkevilla koululapsilla piti olla saattaja mukanaan. Hengellänsä sai tämäkin otus pahuutensa maksaa. Sepän asuntoon ilmestyi eräänä päivänä kauppias Johan Finer, joka tiukassa äänilajissa antoi moukarin heiluttajan tietää, että koira on lopetettava, kun se peljätti hänen tyttärensä Veeran niin pahasti, ettei osaa öillä nukkua ja lisäksi repi koltun.

Edellä esittämäni vahingolliset muodit ovat aikoinaan esiintyneet monissa muissakin maamme kulmissa, mutta tulkoot nämä kuvaukset esitetyksi Humppilan osalta, ettei totuus unohtuisi.

Forssan Lehdessä 28. 12. 1946.

Susia entisajan talviteillä.

Lounais-Hämeen joululehdessä oli mm. jännittävä tarina kahden Raitoon miehen Turun-matkasta 1808 ja heidän ankarasta tappelustaan susia vastaan. Tämä tarina on lukijoissa herättänyt mielenkiintoa ja nostanut muistiin vanhoja samanlaisia susijuttuja. Seuraavassa kansanhuollonjohtaja *Jalmari Kankaanpää* Jokioisilta kirjoittaa näistä seikoista mm.

»En usko Raitoosta rekikelin aikana Turkuun kuljetun Tammelan kirkon ja Portaan kylän kautta. Käsitykseni mukaan miehet ovat käyttäneet sitä ikimuistoisista ajoista tunnettua talvitietä, joka kulki Palikkalan kylästä läpi Hyrsyn niittujen Someron rajalle ja siitä poikki Pitkäjärven Säärenmäen ja samannimisen niitun sekä Munitunmäen, josta tie jatkui halki Vilukselan kylän Kosken Värmälään. Ylitettyään Painiojoen tuo talvitie yhtyi Somerolta tulevaan vanhaan Hämeenlinnan—Turun talvitiehen.

Tuota talvitietä käyttivät paitsi nykyisen Hämeen läänin pitäjät suurin osa Satakuntaa aina Pohjanmaata myöten. Värmälän kylässä, joka jo on T.l:n puolta, oli myös aina markkinat pari päivää ennen Turun markkinoita. Värmälään näet kokoontui silloin sekä lähiympäristön väestöä että Turkuun menossa olevia markkinamiehiä.»

Kirjoittaja huomauttaa vielä, ettei hän tunne, mistä talvitie Palikkalaan johti, mutta arvelee sen kulkeneen Kiipun ja Vaulammin kautta.

Ja sitten J. Kankaanpää kertoo vanhan susiseikkailun, joka tapahtui mainitulla Hyrsyn niitulla jolloinkin 1830—35 aikaan.

»Nuori poika toi kyydin Someron Pitkäjärveltä halki Hyrsyn niitun Huhtalavan torppaan. Silloin oli kyydittävillä tavallisesti itsellä reki ja kyytipoika sai palata takaisin selkähevosella. Niinpä nytkin kyytipoika läksi ehtoomyöhällä paluumatkalle Pitkäjärvelle halki Hyrsyn ynnä muiden niittujen ja metsien. Jo Hyrsyn niitulla hänet kumminkin yllätti susilauma. Pojalla ei ollut muuta mahdollisuutta kuin henkensä edestä paeta takaisin Huhtalavaan. Onnellisesti hän sinne pääsikin. Hevonen pantiin talliin ja poika jäi torpan tupaan. Aamulla sitten huomattiin, että hevoselta oli kinttujänne poikki. Sudet olivat sen repäisseet hevosen kääntäessä ympäri, vaikka ei sitä illalla verekseltään huomattu.

Kysymyksessä oleva poika kuoli vanhana miehenä aivan vuosisadan lopulla. Minä jouduin hänet näkemään ollessani pieni poika. Muistiini se kumminkin on jäänyt. Hän oli silloin vaarina Peltometsän torpassa, jota hänen Joose-niminen poikansa silloin viljeli. Vaarin etunimeä en enää muista. Häntä sanottiin Peltometsän isäksi.»

Forssan Lehdessä 14. 1. 1947.

Tammelan mielenkiintoista 'malmihistoriaa'.

Kvartsilouhokset.

Tammelan Pyhäjärvestä lounaaseen ulottuu noin 5 km:n levyinen ja 15 km:n pitkä alue, jossa on graniittia ja pegmatiitteja. Pegmatiitit ovat eräänlaista hyvin karkearakeista graniittia, jossa on runsaasti kvartsia ja maasalpää suurina yksilöinä. Näitä pegmatiitteja on Torron kylän ympäristössä pohjoiseen mentäessä aina Talpianjärven pohjoispuolelle asti ja itään ja etelään päin mentäessä muutamien kilometrien matkalla. Pegmatiitit ovat muiden kivilajien joukossa epämääräisen muotoisina ja kokoisina kokoumina. Näistä pegmatiiteista on louhittu hyvin lukuisista paikoista kvartsia pääasiallisesti Someron Åvikin vanhaa lasitehdasta varten. Tämä lasitehdas perustettiin 1748 ja todennäköisesti louhittiin lasitehtaan lasinvalmistukseen tarvittava kvartsi alusta alkaen Torron seudun louhoksista. Louhinnan suorittivat paikkakuntalaiset, jotka myivät kvartsin suoraan tehtaalle. V. 1825 olivat louhokset edelleen työn alaisina, mutta 1839 mainitaan töiden näissä lakanneen. Louhitun kvartsin määrästä ei ole tietoa, mutta kun tiedetään louhinnan kestäneen noin 75 vuotta, on sieltä varmaan saatu melkoisia kvartsimääriä.

Useimmissa louhoksissa ei ole yli sataan vuoteen tehty työtä, mutta muutamista on tämän vuosisadan 1920-luvulla louhittu muutamia satoja tonneja maasälpää ja jonkin verran kvartsia. (Maasälpää käytetään posliinin ja emalin valmistukseen). Silloin kuin näistä louhittiin kvartsia Åvikin lasitehtaalle, jätettiin maasälpä, jota näissä kaikissa on, hylkykivikasoihin samoin kuin muutkin mineraalit.

Geologien piirissä ja geologisissa museoissa kautta maailman on Tammela hyvin tunnettu sieltä tavattujen kauniiden ja osaksi harvinaisten mineraaliensa takia. Näistä mainittakoon varsinkin harvinaisia tantali- ja niobialkuaineita sisältävät tantaliitit. Tässä voinen myös mainita, että eräässä Lontoon suuressa mineraalimuseossa oli näytteille pantu kaksi kauniin ruusunpunaista ruusukvartsikappaletta. Toinen näistä oli Savonlinnasta ja toinen Tammelan Torrolta.

Petaliitin löytö.

Torron seudun louhoksista on aikaisin tunnettuna eräitä litium-alkuainetta sisältäviä mineraaleja ja tuo viime vuonna Someron Koivulan Luolamäestä tavattu petaliitti on myös litiummineraali.

Tätä löytöä kannattaa vähän selostaa. Herra L. Suvenmaa oli käynyt edellämainitussa Luolamäen pienessä vanhassa louhoksessa ja sieltä löytänyt kiveä, jota hän ei pitänyt maasälpänä, vaan lähetti sen Helsinkiin tutkittavaksi. Kun petaliitti muistuttaa ulkoasultaan tavattomasti maasälpää, on sanottava, että Suvenmaalla on ollut tavattoman tarkka silmä. Kun kivi joutui Geologiseen tutkimuslaitokseen, todettiin sen olevan petaliittia, jota ei ennen ole mistään Suomessa tavattu. Ikävä vain, että sitä on siellä todennäköisesti niin vähän, ettei sitä kannata louhia, varsinkin kun tämä esiintymä kokonaisuudessaan on hyvin pieni. Allekirjoittanut kävi sitä viime kesänä katsomassa ja otti sieltä näytteitä petaliitista ja muista mineraaleista. Petaliittia ym. litiumpitoisia mineraaleja käytetään litiummalmeina. Liti-

umia käytetään ilotulitusaineeksi (punainen valo), lääkeaineiksi (kihtilääkkeitä) sekä lasiteollisuuteen ym.

Luolamäen esiintymässä on, kuten useimmissa seudun muissakin pegmatiittiesiintymissä, seuraavia mineraaleja: kvartsi, kalimaasälpä, albiittimaasälpä, kiille, turmaliini ja berylli. Lisäksi on Torron esiintymistä silloin tällöin harvinaisina tavattu mm. tantaliittia, granaattia ja spodumenia (litiumminerali).

Malmiaiheita.

Tammela kuuluu sattumalta niihin pitäjiin Suomessa, joissa aikaisemmin on suoritettu geologista tutkimusta. Kun vuorimestari, vapaaherra Daniel Tilas 1738 matkusteli Suomessa, hän tuli Tammelaan, koska eräs tilallinen Johan Melkola Koskelta oli ilmoittanut löytäneensä v. 1733 Tammelan pappilan maalta, noin 800 m Papinsillasta, kuparimalmia. Se oli lähetetty Ruotsin vuorivirastoon ja siellä oli todettu näytteen sisältäneen 5 % kuparia.

Tilas tutki paikkaa ja totesi siellä olevan heikkoa kuparimalmia. Hän teki myös paikasta kartan ja selityksen, joka on Geologisen tutkimuslaitoksen arkistossa Helsingissä. Tilallinen Melkola sai v. 1740 löydöstään palkkioksi 17 luotia painavan hopeapikarin.

Tätä paikka on sen jälkeen sanottu Tilasinvuoreksi ja siellä louhittiin kuparimalmia vuoteen 1749 asti, mutta tulokset olivat heikot, sillä sieltä mainitaan saadun vain 1000 naulaa malmia. Tilasinvuoren malmipaikasta on Jacob Malleen väitellyt tohtoriksi vanhassa Turun akatemiassa v. 1769 latinankielisellä teoksella: »Observationes mineralogico-metallurgicae de monte cuprifero Tilas Wuori.» Tilasinvuorta on myöhemminkin tutkittu, mutta ei sitä ole katsottu louhimisen arvoiseksi.

Muita hyödyllisiä kaivannaisia.

Urjalan Nuutajärven lasitehdasta varten on louhittu kalkkikiveä läheltä Kivijärveä, jossa on vanha louhoskuoppa ja pari vanhaa maauunia todistamassa vanhasta louhostyöstä.

Viime sodan aikana louhittiin Kalvolan Paakkosesta, joka sijaitsee Kalvolan pitäjän lounaisrajalla, granaattia siellä olevista granaattirikkaista liuskeista. Granaatti on punaista, kovaa mineraalia, jota esiintyy kivissä pyöreähköinä tasapintaisina kiteinä. Sitä käytetään murskattuna hiomajauheeksi. Kalvolan hienorakeista kiilleliusketta on ennen vanhaan käytetty myös kovasimien valmistamiseen. Kovasimia on valmistettu Kalvolan Keikkalassa ja kovasinkalliosta Kotkajärven koillispuolella.

Forssan tienoon geologinen kartoitus.

Kuten edellä mainitsin, on tätä aluetta jo 1700-luvulla paikoin geologisesti tutkittu, mutta varsinainen geologinen kartoitus suoritettiin vuosina 1887 ja 1888. Nykyään on tuo kartoitus jo niin vanhentunut ja tarkoitustaan vastaamaton, että se tutkitaan kokonaan uudestaan nykyisen tieteen vaatimusten mukaisesti. Ensi kesänä suorittaa Geologinen tutkimuslaitos Forssan alueella geologisia kartoituskenttätöitä.

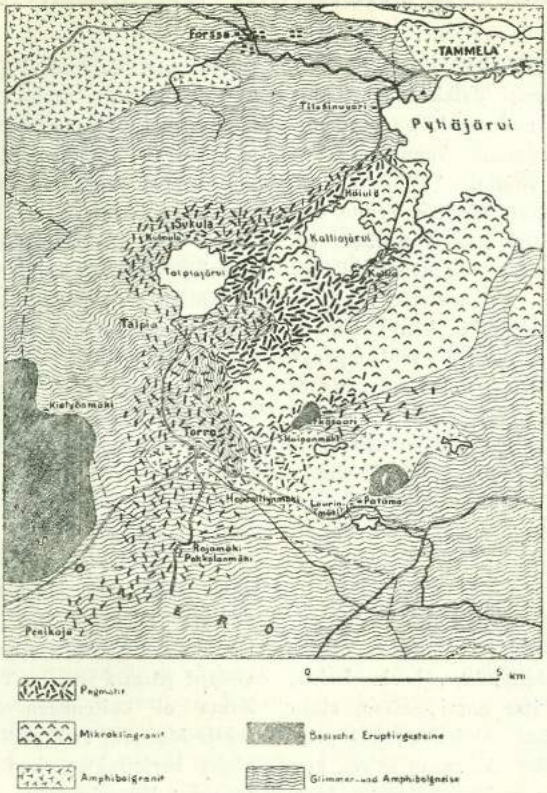

Kallioperäkartta Tammelan pegmatiittialueesta. Tärkeimpien kvartsilouhosten nimet on kartalle merkitty. Siinä näkyy myös Pyhäjärven länsipäässä Tilasinvuori.

Merkkien selitykset: Pegmatit = pegmatiittia, Mikroklingranit ja Amphikolgranit = graniittia, Basische Eruptivgesteine = ns. mustaa graniittia, Glimmer- und Amphikagneise = kiille- ja sarvivälkegneissejä.

AARNE LAITAKARI.

Forssan Lehdessä 4. 3. 1947.

Bassonpuhaltajan muistelmia.

Helmik. 7. pnä 1947 täytti Forssan vanhin, aktiivisesti paikkakunnan musiikkiriennoissa mukanaoleva torvenpuhaltaja, koneenkäyttäjä August Verner M e r i l ä 60 vuotta.

Verner Merilä eli Merilän Venne, kuten häntä tavallisimmin kutsutaan, on syntynyt Forssassa, Ronttistenmäessä, sähkömonttöörin poikana 1887. »Viksbergin pytinkien» poikia hän kuitenkin varsinaisesti on, sillä vanhempansa muuttivat tänne hänen ollessaan vasta 2-vuotias ja täällä hän sitten asui naimisiinmenoonsa saakka. Soittamaan hän opetteli samanaikaisesti kuin lukemaankin ja on siitä lähtien ollut jatkuvasti musiikkiriennoissa mukana. »Messinginpurijanakin» hän tulee olleeksi kohta jo 45 vuotta.

— En oikein muista, miten sain ensimmäisen viuluni, mutta se ei oikein liene minua miellyttänyt, koska kohta, kun rupesin itse ansaitsemaan, aloin säästää viulurahaa, aloitti Merilä piippuaan peukaloiden. Aikaahan se vei, kun olin silloin vain puolipäiväläinen. Mutta ei olisi harjoittelemisestakaan niihin aikoihin paljon mitään tullut, sillä ehtoopävät kävin Kylmäkosken äijän koutua, jonka eteen ei ollut hyvä mennnä läksyjään lukemattomana.

Rippikoulun käytyäni muistan jo soitelleeni vähän toistenkin kanssa iltamia ja 17-vuotiaana pääsin Päivärinnan orkesteriin, joka niihin aikoihin esiintyi usein mm. vanhassa Työväentalossa. Ensin soitin toista viulua, myöhemmin alttoviulua. Jossakin vaiheessa olin ehtinyt pikkusen nuotteihinkin tutustumaan, sillä »papereista» me soitimme.

Näihin aikoihin perustettiin Järvenpään nuorisoseuran yhteyteen torvisoittokunta. Bassotorvi joutui Takolanterin Santerille, mutta jostakin syystä hän eräänä päivänä ojensi sen minulle ja käski puhaltamaan. Minä puhalsin ja sain siitä jonkinlaisen äänen. — Se on cee, sanoi Santeri, — loput saat itse hakea. Sillä opetuksella sain selviytyä ja jotenkin se lienee selvinnytkin, sillä siitä lähtien olen bassotorvea töräytellyt.

Parin vuoden kuluttua Nuorisoseuran torvisoittokunta hajosi. Samoihin aikoihin paikkakunnalle perustettiin Nuorsuomalaiset nuoret-niminen järjestö. Joku herätti silloin ajatuksen, että eikös tämän yhteyteen voitaisi perustaa myös torvisoittokunta, kun kerran joutilaita soittajia olisi riittämiin. Kirjakauppias Sjöblomin tehtäväksi annettiin tiedustella Fazerilta torvien hintoja, mutta toiminnan miehenä hän yksinkertaisesti t i l a s i torvet ilman enempiä kyselyjä, vieläpä parasta sorttia. Tämä torvisoittokunta ei kuitenkaan tullut pitkäaikaiseksi. Muistan, että ehdimme pitää vain yhdet harjoitukset, kun saimme kehoituksen tulla soittamaan järjestön ensimmäiseen kuusijuhlaan Kirjastotalolle. Johtajamme Edvard Laurén oli kuitenkin astunut liian perusteellisesti ohrajyvän päälle, niin ettei kyennytkään tulemaan. Kun me muutkaan emme olleet aivan vesipoikia, epäilin alusta alkaen, mitenkähän tässä käynee. Ensinnäkin tuli kova kina, kuka nyt saisi toimia johtajana. Siitä väitellessämme oli yksi meistä, Koskivuori, saanut käsiinsä haitarin, jota alkoi ankarasti rämistellä. Tämä oli hienosta herrasväestä vallan jumalatonta, ja niinpä poliisi Palm tulikin pitkin askelin ja talutti Koskivuoren ulos. Nyt pääsimme jonkinlaiseen sovintoon sikäli, että lopuksi hyväksyimme

väliaikaiseksi johtajaksi Myllärin Väinön (Väinö Nieminen). Soittomme meni kuitenkin auttamattomasti penkin alle, joten Palm katsoi parhaaksi antaa lähdön meillekin. Enqvist oli kuitenkin jotenkin päässyt välttämään Palmin armottoman kouran, ja niinpä tämä tullessaan meitä »saattamasta» kuuli salista huikean metelin, siellä nimittäin oli Enqvist nyt vuorostaan vetopelin paheksuttavissa näppäimissä hyppysineen. Lyhyeksi jäi kuitenkin hänenkin esityksensä, ja niin olimme kaikki pihalla. Siihen päättyi sen torvisoittokunnan tarina, ja pian nukkui myös koko Nuorsuomalaiset nuoret tältä paikkakunnalta. En tiedä, miten kauniiden torviemme kävi, mutta luultavasti Heikki Lindfors, joka oli järjestön sihteeri, lähetti ne takaisin sinne mistä olivat tulleetkin.

Soittamatta emme kuitenkaan malttaneet olla, ja niinpä kun Vihtori Filppu ehdotti, että jälleen rupeaisimme puhaltelemaan Nuorisoseuran 'leivissä', meillä ei ollut mitään ehdotusta vastaan. Kauan sitä ei kuitenkaan jatkunut, mutta kun soittohalu oli suuri, niin perustimme jälleen uuden soittokunnan, tällä kertaa »Sekasakin», Sekatyöväen ammattiosaston yhteyteen. Parin vuoden kuluttua tämä soittokunta sitten miehineen ja torvineen luovutettiin työväenyhdistykselle, ja niin olimme taas vaihtaneet firmaa. Työväenyhdistyksen torvisoittokunnassa minä sitten bassoani puhaltelinkin aina kapinaan saakka, jolloin se hajosi.

Vuonna 1919 suojeluskunnan silloisen kapellimestarin Malakias Laitisen kehoituksesta liityin hänen torvisoittokuntaansa. Tästä sitten muodostuikin pitkäaikaisin puhaltelupaikkani, sillä siinä pysyin aina talvisotaan saakka, jolloin se miesten puutteessa sammui. Suojeluskunnan torvisoittokunta olikin ajoittain verrattain korkealla tasolla, jopa niin, että annoimme omia konsertteja, voitimme eräitä kilpailujakin ja saimme toisinaan tunnustusta hyvinkin arvovaltaiselta taholta. Erikoisen hyvä kapellimestari, jolta opimme paljon, oli John Stenberg, mutta ehkä vieläkin korkeammalla tasolla soittokuntamme oli kuitenkin Urpo Hellen johdon alaisina soittaessamme, jolloin välttävästi selvisimme niinkin vaikeista kappaleista kuin Korsholma ja Sven Dufva.

Talvisodan aikana soittelimme yhdessä työväen torvisoittokunnan kanssa, kun kummallakaan ei ollut miehiä tarpeeksi pystyäkseen omin päin esiintymään, ja torvisoittokuntaa paikkakunnalla varsinkin sankarihautauksien vuoksi kipeästi tarvittiin. Rauhan tultua suojeluskuntien kävi sitten niin kuin kävi, ja näin minun 20-vuotinen fascistina oloni päättyi, sillä liityin jälleen Työväenyhdistyksen torvisoittokuntaan, josta olin ollut pois lähes kolmekymmentä vuotta. Ja siinä minä puhaltelen edelleen niin kauan kuin se suinkin käy. Pois nimittäin ei mitenkään saa jäätyä, sillä liiaksi se homma on jo tavaksi tullut, ei sittenkään, vaikka avujeni puolesta jo olisi vähän niin kuin aikakin, kun nuo hampaatkin alkavat hajota.

Kertokaa jokin hilpeä tapaus soittoretkiltänne?

— Saapahan sitä kertoa, onhan näitä vaikka enemmänkin. Kerran olimme matkalla Torrolle johonkin iltamaan soittamaan. Hevospelillä körötimme metsäistä taivalta. Ajopeleihin, joihin minunkin arpani oli nousta, oli ajajaksi sattunut kukoistava tyttölapsi. Kauankos minä maltoin toimettomana olla, vaan kömmin »kyytipojan» viereen etuistuimelle. En tarkoin muista, kumpi meistä kävi levottomaksi, mutta seurauksena siitä oli, että penkki risahti keskeltä poikki. Eihän siinä muuten mitenkään

käynyt, mutta torvestani, joka sattui olemaan juuri penkin alla, meni »törö-puoli» kerta kaikkiaan lituskaiseksi. Oli siinä työtä ennen kuin siitä jälleen äänen sai, mutta katosi myös »levottomuus» siksi illaksi. Mutta pitäksi aikaa siitä ei luontoni mennyt, sillä »pelimusiikit ja palavat olkilyhteet» ne ovat olleet aina elämäntunnuksinani.

E. V.

Forssan Lehdessä 6. 2. 1947
(tässä lyhennetty)

Forssan ensimmäinen työväentalo.

Tämä kuvaus on pantu kokoon kuin palapeli. Se on koottu eri henkilöiden kuvauksista ja muistelmista, saatu tieto sieltä, toinen täältä, ja ne sitten liitetty kokonaisuudeksi sitä mukaa kuin osat toisiinsa sopivat. Vaikka kuvauksissa ilmeni ristiriitaisuuksiakin, luulisin tässä kerrotun suurin piirtein vastaavan todellisuutta, siksi monelta on saatu yhtäpitäviä tietoja.

Tuntuu kuin inhimillisestä muistista häviäisi paljon nopeammin tapahtumanpaikan kuin itse tapahtuman yksityiskohdat. Vaikka Forssan ensimmäisen työväentalon valmistumisesta on kulunut vasta puoli vuosisataa (talo valmistui 1896), niin vain harvat muistavat yksityiskohdittain, minkälainen se oli, eikä kukaan haastattelemistani voinut sanoa, kuka on laatinut sen piirustukset tai kuka johti sen rakentamista.

Vuonna 1889 perustettu Kuhatyöväenyhdistys ryhtyi kohta syntymävuotenaan suunnittelemaan omaa taloa. Varojen keräämiseksi pidettiin aluksi iltamia Linikkalan pellolla sijainneessa Forssa-yhtiön makasiinissa ja myöhemmin niinikään Forssa-yhtiöltä vuokratussa Ekmanin talossa, joka sijaitsi nykyisen lastentarhan kohdalla. Oman talon rakentamisesta tehtiin päätös 1892 ja rakennustoimikuntaan valittiin K. G. Henriksson, H. Sarin, J. Seppälä ja A. M. Lindfors. Rakennustyöt saatiin alulle 1894, ja kahta vuotta myöhemmin talo voitiin vihkiä tarkoitukseensa. Rakennuksen valmistumista oli nähtävästi rahoitusvaikeudet viivästyttänyt.

Tämä Forssan ensimmäinen työväentalo sijaitsi nykyisen Kauppakadun varrella parikymmentä metriä tiestä joenrantaan päin, suunnilleen Ol. Tammen leipätehtaan kohdalla. Talon ja maantien väliin jäi aukeama, johon paikkakunnalla vierailevat sirkukset usein pystyttivät telttansa. Työväentalon ja joen välissä ei muita rakennuksia ollut, paitsi välittömästi talon takaseinästä jatkuva puusuoja. Mitään istutuksia talon ympäristössä ei niinikään ollut.

Talo, joka oli laudoista rakennettu, oli pärekattoinen ja punaiseksi maalattu, verrattain vaatimattoman näköinen rakennus, niin kuin kuvasta näkyy. Julkisivulla, joka oli maantielle päin, oli valoisa, lämmitämätön eteinen, josta päästiin suoraan sekä juhlasaliin että yleisön pukusuojaan. Oikeanpuoleinen pääty, josta johti ovi näyttämön puku-

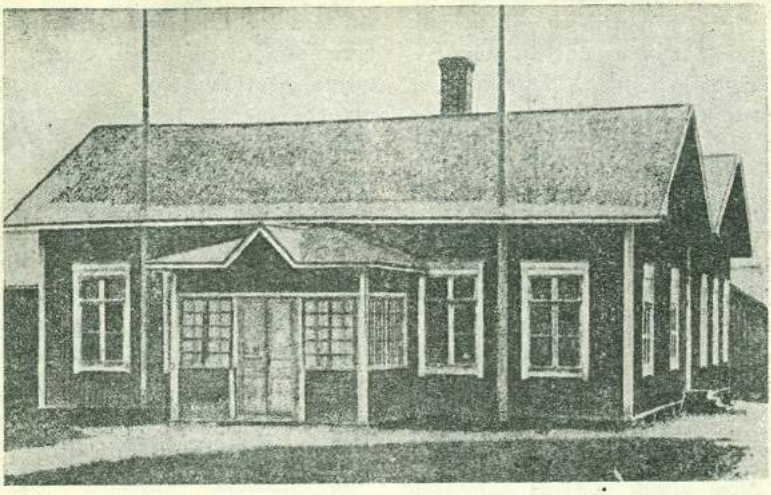

suojaan, oli taitekattoinen. Juhlasalin oikealla sivustalla yleisön pukusuojan jatkona oli ravintola, jonne päästiin juhlasalista. Salin jatkona oli olosuhteisiin katsoen tilava näyttämö, jonka sivulla, ravintolan jatkona oli esiintyjien pukusuoja.

Juhlasali lienee ollut noin 12 m pitkä ja 10 m leveä ja mahtui sinne istumaan suunnilleen 200 henkilöä. Salin ovenpuoleisessa päässä oli parveke, joka jatkui vielä pari metriä sivuseinämillekin. Lämmitysuuni oli ravintolaan johtavan oven vieressä keskellä salia ja vastakkain sen kanssa oli ravintolan tulisija. Huone oli 'tapiseeraamaton' ja sen valaistuksena oli öljylamput. Istuimina oli selkänojattomia penkkejä, paitsi edessä oli muutama rivi kaariselkäisiä tuoleja.

Niin kuin jo alussa mainittiin, ei ole tiedossamme, kuka talon oli suunnitellut ja kuka sen rakennuttamista johtanut, mutta sen vielä monet muistavat, että paljon sitä tehtiin talkoovoimin. Mm. Joose Palmén (vanhempi) ja Dahlbom sekä Hastin veljekset ottivat innokkaasti osaa sen rakentamiseen. Niinikään laittaja Julin oli ahkerasti mukana.

Työväentalosta tuli kohta valmistuttuaan Forssan keskeisin kokoontumispaikka. Yhdistyshän ei aluksi ollut mikään poliittinen järjestö, joten työväestö kokonaisuudessaan hyväksyi sen alunperin omakseen. 'Herrojen' taholta siihen aluksi suhtauduttiin hieman epäillen, ja varsinkin Forssa-yhtiön johto katseli sitä karsaasti. Mutta jonkin ajan kuluttua näidenkin keskuudesta epäilykset ja ennakkoluulot häipyivät. Ja kun paikkakunnalla ei muuta vastaavanlaista huoneistoa ollut, kokoontui täällä pidettäviin tilaisuuksiin yleisöä kaikista kansankerroksista.

Työväentaloon järjestettiin iltamia ym. tilaisuuksia kaikkien hyvien harrastusten tukemiseksi. Täällä pidettiin 'Sivistystä kotoihin'-järjestön (nyk. Martta-yhdistyksen)

perustava kokous, täällä koottiin iltamilla varoja kunnansairaalan perustamisrahaston kartuttamiseksi, niin myös kirjaston, laulukuoron, torvisoittokunnan, näyttämön, kesäkodin jne. hyväksi. Täällä pidettiin vappu- ym. juhlat, täällä suurlakkokokoukset ja paljon muuta. Jokavuotiseksi suurtapahtumaksi työväestölle muodostuivat yhdis yksen joulujuhlat, joihin Rouvasväen yhdistys ompeluseuroissaan oli valmistanut pieniä lahjapaketteja vähävaraisimmille jaettavaksi ja joissa yhdistyksen puolesta tarjottiin kahvia, puuroa ja voileipiä. Myös häitä pidettiin työväentalossa.

Vastavalmistuneen työväentalon suojat olivat aina yleisöä täynnä. Tästä johtuen yhdistys pian alkoi selviytyä taloudellisista vaikeuksistaan, mistä taas oli seurauksena, että voitiin entistä enemmän kohdistaa huomiota ohjelmalliseen arvokkuuteen. Kun puolueista johtuvia karsinoitumisia ei ollut, kertyi työväentalon suojiin myös useimmat paikkakunnan esittävät kyvyt, josta johtuen suoritusten taso nousi lyhyessä ajassa verrattain korkeaksi. Laulukuoroon, jota aluksi johti Turkkuri Lindfors ja myöhemmin jonkin aikaa mm. maisteri Joos. Sajaniemi, kuului vuosisadan alussa jo kolmattakymmentä henkilöä. Orkesterikin oli, vaikka se ei varsinaisesti kuulunutkaan yhdistyksen alaisuuteen kuin pienen hetken, mutta torvisoittokunta kuului, joskin se aluksi puhalteli laimatuilla torvilla.

Suosituin ja korkeimman tason saavuttanut oli kuitenkin näyttämötoiminta. Jo ennen oman talon valmistumista oli iltamien jatkoksi esitetty pieniä näytelmiä mm. edellä mainitussa Linikkalan pellolla sijainneessa makasiinissa. Oman talon tultua käyttökuntoon tämä harrastus yhä laajeni ja kehittyi. Ohjelmistoon otettiin nyt myös kokoillan näytelmiä, vieläpä verrattain vaativiakin kappaleita. Jo ennen suurlakkoa esitettiin mm. sellaiset näytelmät kuin Seitsemän veljestä, Hardangerin harjulla, Murtovarkaus, Elinan surma, Tukkijoella, Viimeinen ponnistus, Kankurit, Rosvot ym. Innokkaita näyttelijöitä oli paljon, ja pitkistä työpäivistä huolimatta jokainen katsoi kunnia-asiakseen käydä säännöllisesti harjoituksissa. Mutta niinpä suoritukset sitten kohosivatkin verrattain korkeatasoisiksi, mitä todistaa sekin, että täkäläinen teatteriyleisö on niistä ajoista lähtien ollut herkästi kritikoivaa, ja vielä nytkin kuulee joidenkin vanhempien ihmisten vertailevan joitakin osasuorituksia silloin näkemiinsä.

Yhdistyksen alkuaikoina esiintyneistä näyttelijöistä mainittakoon Ville Tammi, joka toimi toisinaan näytelmien ohjaajanakin, Antti Lempinen, Saida Lindgren, Sandra Lindgren, K. Kultakivi, J. Gustafsson, Kalle Koivisto, leipuri Mantere, peltiseppä Vuorinen, Forssan ensimmäinen parturi Matti Kantola, K. Nyman, Sanni Hammarberg, K. Heikkilä, V. Michelsson, Hastin sisarukset, T. Julin, Aug. Forsman ja Kalle Vas, joka niinikään toisinaan toimi ohjaajana. Tällä vuosisadalla vakituisempina toimineista ohjaajista mainittakoon Emil Lehén ja J. Sajaniemi. Näyttelijöistä voi tässä yhteydessä jäädä mainitsematta

monta ehkä hyvinkin huomattavaa pääosien viejää, mutta koska tämän kysymyksen käsitteleminen ei oikeastaan kuulu tämän kirjoituksen puitteisiin, mainittiin muutamia vain esimerkin vuoksi.

Kun näyttämötyö oli saanut näin suuren kannatuksen, kiinnitettiin tietenkin myös asiallista huomiota puvuston, kulissien ym. näyttämötarpeiden hankkimiseen. Niinpä näyttämölle hankittiin olosuhteisiin katsoen ensiluokkaiset kulissit, joista osa oli oikein taiteilijan tekemiä, nimittäin Albert Lindforssin, joka oli nimekäs taiteilija pääkaupunkia myöten. Niinikään hankittiin pukuja, mm. Schillerin Rosvoihin ostettiin omat puvut ja lisäksi paljon muita, olipa yhdistyksellä jo omia peruukeitakin. Niinikään oli paljon näytelmäkirjallisuutta. Väliajat soitettiin porokellolla.

Myös valistustoiminta oli vilkasta. Kirjastoa kartutettiin jatkuvasti, ja niinpä 1905 yhdistyksen kirjastossa oli jo 241 nidettä. Luentoja pidettiin useina iltoina viikossa sekä kokouksia ja neuvottelutilaisuuksia, joissa pohdittiin päivän polttavia kysymyksiä. Jäseniä työväenyhdistyksessä oli vuonna 1905 jo 764.

Kun poliittiset virtaukset sitten levisivät Forssaankin, ja yhdistys liittyi sosialidemokraattiseen puolueeseen, siitä välittömästi erosi paljon jäseniä. Niinpä suurin osa näyttelijöistä siirtyi Käsityöklubiin, joskin heidän esiintymispaikkanaan edelleen oli työväentalo. On selvää, että säätyläisluokka nyt poistui kokonaan työväenyhdistyksen piiristä, mistä tietenkin oli seurauksena esittävien voimien vähentyminen. Tämä oli työväenyhdistykselle kova isku, sillä näyttämötyö tyrehtyi melkein kokonaan. Tämän vuoksi perustettiinkin sitten 1906 erillinen Työväenyhdistyksen näyttämö, johon palkattiin vakituinen johtaja. Tällöin yhdistyksestä eronneet näyttelijät, herraskaisiin lukeutuvia lukuunottamatta, suurin piirtein liittyivät takaisin työväenyhdistyksen piiriin.

Forssan ensimmäinen työväentalo paloi helmikuun 2. pnä 1908 (toisten tietojen mukaan 13. pnä) tuhoutuen täydellisesti. Vain mitätön osa irtaimistosta saatiin pelastetuksi, mm. muutamia tuoleja, mutta esim. arvokas puvusto, kulissit ym. näyttämötarpeet sekä kirjasto ja arkisto paloivat kokonaan. Tulen oletetaan saaneen alkunsa ravintolan tai salin uunista pudonneesta kekäleestä, mikä taas lienee laskettava vahtimestarin huolimattomuudeksi.

Jo ennen paloa, yhdistyksen toiminnan laajennuttua, oli työväentalo käynyt niin ahtaaksi, että oli ryhdytty suunnittelemaan uuden talon rakennuttamista ja tätä varten ostettu tonttikin. Kolme vuotta kuitenkin kesti ennen kuin uutta taloa päästiin rakentamaan, ja vasta joulukuussa seuraavana vuonna yhdistys jälleen pääsi oman katon alle, silloinkin raskaan velkataakan painamana. Heinäkuussa 1929 tuhoutui tämäkin talo liekkeihin, mutta nousi jälleen entistä ehompana, ja niinpä Forssassa nyt onkin yksi maaseudun komeimmista työväentaloista.

Esko Viljanen.

Forssan Lehdessä 18. 2. 1947.

70 vuotta tehtaanmiehenä ja työväenliikkeen uranuurtajana.

Lankakirjuri K a l l e H e i k k i l ä, jonka elämänvaiheita tässä kerromme, on syntynyt Suomen synkimpänä nälkävuonna (3. 5. 1866) köyhän, 10-lapsisen torpparin poikana, imenyt ensimmäiset elämännesteensä pettuasyöneen äidin laihoista rinnoista, mutta siitä huolimatta perinyt ihmeteltävän elinvoiman, jollainen on mahdollista vain suomalaiselle. Itse hän on elänyt ja suurta perhettään elättänyt kätensämenettäneen tehtaanmiehen pienellä palkalla, kestänyt kapina- ja pulavuosien raskaan painon menettämättä huumorintajuaan, myönteistä elämänkatsomustaan ja 80 ikävuodestaan huolimatta muistinsa kirkkautta.

Heikkilän kotitorppa oli Jokioisten kartanoiden maalla, nykyisen Lintupajun ulkotilan alueella. Torppa oli pieni, lapsia paljon ja taksvärkkivero raskas. Sen vuoksi lapsienkin oli kohta kynnelle kyettyään pakko tarttua työhön. Seitsemänvuotiaana Kallekin jo joutui isänsä ja sisarustensa kanssa halkometsään. Lumen tultua hän isänsä kanssa ryhtyi niitä vetämään Forssaan myytäväksi toisten jatkaessa halontekoa. Ansio ei ollutkaan hullumpaa, sillä halkosylestä maksettiin 6 mk, kun taas kantoraha oli vain 50 penniä.

Köyhässä kodissa ei sentään »souviakaan» tehden riittänyt työtä suurelle joukolle, ja siksipä Kallekin jo 12-vuotiaana tallusteli Forssaan tehtaasta työtä kyselemään. Hän pääsi kehruuosastolle »konkipojaksi». Palkkaa hän sai 1:60 viikossa sekä asunnon ja kerran päivässä syömistä. Kun samaan suureen huoneeseen oli majoitettu 17 poikaa, kävi kämpässä iltaisin villi vilske, vaikka kuri olikin ankara. Mutta puhtaan komennon Tähtiskä ja Holstiska pitivät. Toisinaan heitä katsomaan pistäytyi itse ukko Wahren, olipa hänellä kerran seurassaan niinkin suuri herra kuin kenraalikuvernööri Heiden.

Aluksi Kalle kävi työssä vain puolia päiviä, sillä samanaikaisesti oli myös opiskeltava tehtaan koulussa. Vajaan vuoden tehtaassa oltuaan Kallea kuitenkin kohtasi masentava tapaturma, joka synkensi hänen elämänsä nuoruusvuodet. Ollessaan puhdistamassa vitsauskoneen alustaa hänen hihansa jotenkin tartui rikkinäisen suojusverkon raosta pumpulia rouhivan koneen potkurin siipiin käden murskaantuessa kyynärpäätä myöten palasiksi. Päähänsäkin poika sai ammottavan aukon, mutta kykeni siitä huolimatta itse kömpimään koneen alta pois ja saattajan taluttamana kävelemään sairaalaan. Verenvuodon ehkäisemiseksi kädentynkään kierretty kumiside lienee kuitenkin ollut liian kireä, koska käteen tuli kuolio, minkä johdosta se oli leikattava pois olkaniveltä myöten.

Vuoden päivät Kalle oli sairaalassa, mutta haava ei ottanut parantuakseen. Viimein tehtaan mestari Tuomas Warburton, joka päivittäin oli käynyt Kallea katsomassa, otti hänet sieltä pois ja ryhtyi itse poikaa hoitamaan. Haava menikin nyt umpeen lyhyessä ajassa, ja pian Kalle katsoi olevansa siksi terve, että voi jälleen ryhtyä työntekoa ajattelemaan.

Mestari Warburton otti Kallen omaan suojelukseensa, ja kun pojan koulunkäynti oli keskeytynyt alkuunsa, ryhtyi häntä itse opettamaan; ensin lukemaan ja kirjoittamaan, sitten laskemaan. Tällöin selvisi, että Kallella oli tavallista

parempi laskupää, ja niinpä hänestä sitten tehtiinkin lankakirjuri, jossa toimessa on edelleenkin.

Seitsemään vuoteen Kalle ei saanut lainkaan rahapalkkaa, mutta täyden ylöspidon tehtaan puolesta kylläkin. Hän oli sitten tavallista paremmin pukeutunut, sillä hänen vaatteensa teki oikein ammattimies, nimittäin räätäli Cederholm ja saappaansa suutari Vikström, kun toisten poikain vaatteet olivat kotitekoisia ja usein hyvinkin kömpelösti kokoon raksittuja. Niinpä ei Kallella ollut mitään tätä järjestelyä vastaan. Mutta sitten kun hän rahapalkalle päästyään ei saanutkaan työstään samaa korvausta kuin toiset, hänen mielensä hieman katkeroitui, sillä toiskätisyydestään huolimatta Kalle tiesi pystyvänsä työhön siinä kuin toisetkin. Laskutyönsä yhteydessä hän nimittäin joutui kantamaan raskaita, pupinoita täynnä olevia »kooppilooria» yläkertaan, mihin vain lujimmat miehet pystyivät. Ja kaikkien ihmeeksi hän saattoi viedä olkapäällään kahtakin tällaista laatikkoa, vaikka olisi yhdenkin kantamisessa ja olkapäälleen saamisessa luullut olevan tarpeeksi urakkaa.

Paljon liittyi tummia varjoja kätensä menettäneen Kallen ensimmäisiin vuosiin. Vanhemmat ja isommat pojat olivat alituiseen kiusaamassa heikompiaan ja toiset aikuisista miehistäkin pitivät kurintekoa huonommilleen mielityönään. Varsinkin eräs Stör-niminen mies oli ottanut asiakseen aina lyödä Kallea, missä tämän tapasikin. Viimein Kallen kärsivällisyys loppui. Kun Stör eräänä päivänä taas tuli häntä vastaan kapealla käytävällä ja tapansa mukaan nosti kätensä lyödäkseen, Kalle sieppasi »laappiköpin» ja iski Störiä sillä niin rajusti, että tämä kaatui, jolloin Kalle pehmitti hänet perinpohjaisesti. Tämän jälkeen hän sai rauhassa tehdä työtään, sillä nyt eivät täydet miehetkään enää uskaltaneet hänelle liian pitkälle menevää koirankuria tehdä.

*

Monta mestaria Heikkilä on lähes 70 vuotta kestäneen työpäivänsä aikana ehtinyt palvella ja monesti jo tehtaan isäntäkin on vaihtunut. Varsinkin ensimmäisiä isäntiä Heikkilä muistelee erikoisen lämpimin tuntein. Jos heidän aikanaan sattui esim. mestareiden kanssa erimielisyyttä, niin saattoi olla varma, että riita ratkaistiin oikeudenmukaisesti, kun sen isännälle selitti. Niinpä esim. Wahrenilla oli tapana sanoa: »Mene sinä lapsi työhön vaan, minä tulen järjestämään asian!» Niin kuin sitten aina tulikin ja useimmiten työntekijän eduksi.

*

Pitkän elämänsä aikana Heikkilä on nähnyt Forssan kehittyvän hajallaan olevasta kyläpahasesta sellaiseksi kuin se nyt on. Kun hän 12-vuotiaana pojannaskalina, lähes 70 vuotta sitten haarapussi olallaan tallusteli tehdasta kohden, ei esim. Lamminrannassa ollut yhtään asumusta. Uudessakylässä oli vain Heikkelinin ja Frandelin talot sekä myllärin pirtti Viksberin tien vieressä sillan pielessä ja Ronttismäessä kolme torppaa sekä muutama tehtaanmiehen tönö.

Myös elämä oli niihin aikoihin vielä karua ja alkeellista. Tappelut olivat yleisiä. Selkäänsä sai rauhankin mies, jos ei kyennyt kovin takaisin iskemään, eikä aina auttanut sekään, sillä usein pahankuriset nuoretmiehet kulkivat suurissa sakeissa ja huvikseen könittivät yksinäisen kulkijan, milloin eivät toisten sakkien kanssa yhteen ottaneet.

Aluksi Heikkilä myös tehtaan ulkopuolella joutui kärsimään kädettömyydestään. Mutta miehenikään päästyään hänen voimansa maine kasvoi niin suureksi, ettei häntä juuri hätyytelty. Moni räyhääjä sai karvaasti kokea, ettei ollut hyvä mennä hänen pitkän kätensä ulottuville, sillä se tarttui kiinni uskomattoman nopeasti eikä sen ote hellinnyt; sen isku kaatoi lujimmankin miehen.

Vikblomilla Haudankorvan kylässä asuessaan hänelle aina lauantai-illaksi muodostui erikoinen urakka. Sekä paikkakuntalaiset että lähiseudun maalaiset olivat nimittäin ottaneet ryyppypaikakseen Vikblomin suuren pirtin, jonka läpi Heikkilän oli kuljettava huoneeseensa päästäkseen. Heikkilä ei tällaista räyhäämistä ja armotonta melua viitsinyt kuunnella, vaan päätti tyhjentää huoneen. Ne jotka eivät puhetta totelleet saivat tutustua hänen nyrkkiinsä, jonka voima jo tunnettiin. Useimmiten ryypiskelijät poistuivat kehoituksesta, mutta toisinaan oli käytettävä voimaa. Niinpä oli tuvassa kerran eräs isäntä Lempään-

kulmalta, pitkä, voimamiehen maineessa oleva mies, joka katsoi kunnialleen sopimattomaksi ottaa määräyksiä yksikätiseltä mieheltä. Ylimielisesti hän alkoi lähestyä Heikkilää, mutta ennen kuin osasi aavistaakaan sai sellaisen iskun, että lensi läpi oven. Ylös yrittäessään isku aina toistui, siksi kuunes hän lupasi olla ihmisiksi ja poistua. Tämä tapaus kävi niin voimamiehen maineelle, että kesti vuosikymmeniä, ennen kuin hän lakkasi Heikkilälle kaunaa kantamasta.

*

Yhteiskunnallisen kehityksen arvon kykenee täysin tajuamaan vain sellainen, joka itse on sen kaikki vaiheet kokenut. Mikä ero onkaan mennä aamuisin töihin klo 7 ja päästä illalla klo 16 pois, kun on ennen aloittanut klo 5,30 ja se on sitten jatkunut klo 19 asti illalla! Mutta tätä sen paremmin kuin muitakaan työmiehen elämää helpottavia parannuksia ei ole saatu itsestään langenneina inhimillisen kehityksen voittoina, vaan niistä on täytynyt taistella. Heikkilä oli yksi niistä, jotka syvästi tajusivat tämän. Hän käsitti, että vain yhteenliittymällä, voimakas järjestö luomalla, on mahdollisuus saada työmiehen elämään helpotuksia. Niinpä hän olikin Forssan työväenyhdistyksen perustavia jäseniä ja kuului sen johtokuntaan monet vuodet. Väsymättömästi hän oli mukana sen toiminnassa. Kun ensimmäisen työväentalon tuhouduttua tulipalossa ryhdyttiin suunnittelemaan uutta, kokoukset kestivät usein aamuyöhön, sillä paljon oli varsinkin rahoitusvaikeuksia voitettavana, ennen kuin työt voitiin aloittaa. Rakentaminen tapahtui mahdollisimman paljon talkootyönä. Kun Heikkilä silloin vielä ei yksikätisenä kaikkiin töihin pystynyt, hän kantoi säkillä purua ja kantoi sitä paljon.

Myös muulla tavoin hän otti osaa työväenyhdistyksen toimintaan. Neljänkymmenen vuoden ajan hän oli vakituisena lippujenmyyjänä ja järjestysmiehenä, eikä yksinomaan työväentalossa pidetyissä tilaisuuksissa, vaan myös muualla, usein pitkienkin matkojen takana. Ja jos paikkakunnalle saapui esim. jokin kiertue, niin se poikkeuksetta kääntyi Heikkilän puoleen lippujenmyyntiasiassa, eikä hän milloinkaan kieltäytynyt.

Myös muihin yhteiskunnallisiin rientoihin Heikkilä otti kiinteästi osaa. Niin kuin jo aikaisemmin viitattiin, Heikkilästä kehittyi tavallista parempi laskumies. Niinpä hän saattoi yhteenlaskea kahta riviä yhtä aikaa nopeammin kuin toiset saivat niitä luetuiksi, ja oli vain sattuma, jos hän teki virheen. Hänen kykynsä tultua tunnetuksi hänet valittiin useihin luottamustehtäviin. Niinpä hän oli esim. Tammelan seurakunnan ja kunnan, Tammikauppa Osake Yhtiön ja myöhemmin Osuusliike Tammen, vieläpä kauppalankin tilien ja inventaarioiden tarkastajana, eikä kukaan vetänyt hänelle vertoja nopeudessa. Kapinavuonna hän joutui hoitamaan mm. lankavärjäämön ja konepajan konttoreissa kirjurin tehtäviä.

*

Heikkilä on omakohtaisesti saanut syvästi kokea työmiehen elämän turvattomuuden ja heikon aseman. Kun hänelle toiskätisenä miehenä ei katsottu välttämättömäksi maksaa samaa palkkaa kuin useimmille muille miehille, ei suuren perheen elättäminen ollut helppoa. Parhaassa miehuudeniässään, 32-vuotiaana hän sai 11 mk viikossa, kun muille miehille maksettiin 12—13 mk ja enemmänkin. Kun hän vaikeina raaka-ainepulavuosina joutui lisäksi seitsemän vuoden ajan käymään työssä vain neljä päivää viikossa, jolloin palkka väheni 8:50 mk:aan, on ymmärrettävää, että silloin oli kaikkensa yritettävä, jos mieli kymmenpäisen lapsilauman hengissä pitää. Näinä aikoina hänen muut ruumiinjäsenensä kehittyivät hämmästyttävässä määrin korvaamaan puuttuvan käden. Niin uskomattomalta kuin tuntuukin, hän teki lapsilleen ja myöhemmin itselleen ja vaimolleen esim. jalkineet. Niinikään hän valmisti itse tarvitsemansa honekalut ja useimmat käyttöesineet. Ja vielä nytkin hän tekee joutoaikoinaan mitä erilaisimpia töitä, mm. erinomaisen taidokkaita koreja ym.

*

Taloudellinen ahdinko oli alullepanevana voimana siinäkin hankkeessa, kun tehtaanmiehet vuosisadan alussa ryhtyivät harjoittamaan yhteisostoja. Tammikauppa Osakeyhtiön silloinen johtaja Forström oli itsekkäistä svistä ja yhteistyössä ruotsalaisten tukkukauppiaiden

kanssa päättänyt johtaa liikkeen vararikkoon, eikä tästä syystä hankkinut työväestön kipeimmin tarvitsemia tarvikkeita tai mikäli hankki, niin kovin kalliiseen hintaan. Tehtaan eri osastoille nimettiin nyt eräänlaiset luottamusmiehet, jotka ottivat selville, mitä tavaraa kukin halusi. Heikkilä pännämiehenä kirjoitti listat puhtaaksi ja teki tilaukset. Näin hankittiin ja jaettiin erilaisia elin- ym. tarvikkeita, kuten jauhoja, silliä, lampputöljyä, tupakkaa jne. Tavarat ostettiin Hämeenlinnasta Kämärältä ja niitä noutavalle miehelle maksettiin 1:50 mk päiväpalkkaa korvaukseksi työpäivän menetyksestä. Ostoista koituvat kulut jaettiin sitten tasan ostajien kesken. Heikkilän ohella tässä hommassa olivat tarmokkaasti mukana mm. Petteri Hast ja K. G. Palmu ym.

Kun Tammen johtajaksi sitten tuli tarmokas ja työväestön parasta katsova Rasimäki, joka omilla varoillaan lunasti Forströmin tekemät vekselit ja suhteittensa avulla pystyi hankkimaan tavaraa kauppaan turkulaisten tukkukauppiaiden kielteisyydestä huolimatta, tehtaanmiesten yhteisostot vähenivät ja loppuivat aikojen parannuttua kokonaan. Mutta parhaimmillaan tämä liiketoimi oli saanut niin suuret mittasuhteet, että eräät herratkin tilasivat tavaraa näistä yhteisostoista, mm. kartanon silloinen valttari Carlstedt; tehdasyhtiön puolesta oli järjestetty huonekin jakotoimitusta varten.

*

Työ on Heikkilälle mennyt niin veriin, ettei hän voi toimetomana olla, ei edes vielä 80-vuotiaanakaan. Suorastaan pitkäksi hänelle käyvät talviset pyhäpäivät, jolloin ei oikein sovi sisällä näperrellä eikä ulkona ole mitään tehtävää. Kymmenkunta vuotta sitten Raikonmäestä ostamansa asunnon hän yhdessä vaimonsa kanssa kunnosti, teki kivijalan, permannot, maalasi jne. Hän on niinikään laittanut verrattain suuren puutarhansa ensiluokkaiseen kuntoon. Kun lapsensa vielä olivat pieniä, hän hoiteli vieraidenkin puutarhoja, raivasi niihin uutta maata, muokkasi, kylvi ja kasteli saaden sitten palkakseen hoitamansa maan tuotteita. Mm. Kalle Vas'en kovasavisen puutarhan hän piti kunnossa monia vuosia. Kun maa sitten antoi hyvän sadon, ei Vas toisinaan tahtonut pysyä tehdyssä sopimuksessa, mutta hänen siskonsa »röökinä» tuli silloin aina päättäväisesti Heikkilän avuksi ja niin hän sai sovitun palkkionsa.

*

Kun allekirjoittanut pistäytyi Heikkilän luokse tähän tarinaan aineistoa saadakseen, valkotukkainen, patriarkallinen vanhus istui pieni tyttönen sylissään keinutuolissa. Lapsia Heikkilä onkin aina heliästi rakastanut, sekä omiaan että vieraita. Parhaina päivinään hänellä usein oli taskussaan namuspussi, josta tarjosi jokaiselle vastaantulevalle pienokaiselle. Monenlaisia leikkikaluja hän niinikään lapsille näperteli. Hänelle ei merkinnyt mitään, kenen lapsi oli, sillä kaikki olivat hänelle yhtä rakkaita.

Heikkilällä on myös eräitä harvinaisia harrastuksia. Hän on lukenut esim. vanhanaikaisen katekismuksen moneen sataan kertaan alkaen aina alusta, kun on päässyt loppuun. Aikoinaan hän osasi sen kannesta kanteen ulkoa, mutta nyt muisti alkaa jo hieman pettää. Mutta hän on uskonnollisen kirjallisuuden ohella lukenut myös sekä tietopuolista ja kaunokirjallistakin kirjallisuutta, minkä hyvin voi uskoa tutustuessaan hänen suuripiirteiseen elämänkatsomukseensa. Vaikka hän ei enää osallistu poliittiseen elämään, hän silti vielä sitä valppaasti seuraa. »En hyväksy hulinoimista ja tyhjää suunsoittoa, sitkeän työn ja vääjäämättömin, mutta rauhallisesti tehdyin vaatimuksin tämän maan työtätekevän kansanosan elintaso nostettiin», hän virkkoi vakaumuksellisesti kysymykseen, mitä hän pitää nykyisestä poliittisesta tilanteestamme.

Niin kuin edelläolevasta ilmenee, Heikkilä on ollut ns. valistuneen työväestön merkityksellinen edustaja, todellisen hämäläisen tapaan vaatimaton ja maltillinen, itseään säästämätön ja lähimmäisensä parasta katsova. Hän edustaa kokonaista aikakautta, historiallista ajanjaksoa, omalla paikallaan ja osassaan esimerkillistä henkilöitymää. Tällaisia uranuurtajia olisi syytä muistaa niin kauan, kuin siihen vielä on tilaisuutta ja asianomainen itsekin pääsisi siitä tietoiseksi.

Esko Viljanen.

Forssan Lehdessä 18. 3. 1947.

Visanuijan heittourheilua Humppilassa.

Olen aikoinani onnistunut saamaan talteen museon urheiluvälinekokoelmiin komean ja leikkauksilla koristetun käyräpäisen visanuijan, jonka heitossa nuoret miehet Humppilassa kilpailivat puolivuosisataa takaperin. Siihen aikaan oli pikkukappelissa kesäisin yleisenä muotiurheiluna kierikon ja ilmapallon lyönti maantiellä sekä seinäpallourheilu sopivan rakennuksen seinustalla. Viimeksi mainittuun urheiluun samoin kuin poranlyöntiinkin osallistui tavallisesti nuoria poikasia sekä neitosiakin, mutta kierikon lyönti pidettiin yleisesti täysi-ikäisten miesten urheiluna, vaikka siihen monesti keskenkasvuise kin ottivat osaa häntäpään miehinä. Voimaa ja taitoa kysyvä visanuijan heitto kuului vahvoille miehille, jotka jalossa kilpailussa näyttivät, kuka on ässä miesten joukossa.

Nuija veistettiin nuoren visakoivun juurakosta. Kun mottipää oli käyrä, vaati nuijan heittäminen myös taitoa, eikä yksistään fyysillistä voimaa. Painoa ei tällä urheiluvälineellä kylläkään ollut kuin vähän toista kiloa, mutta käyryys ja lyhyenpuoleinen paksu varsi vaikuttivat, että nuija rupesi vaappuilemaan ilmassa tottumattoman heittämänä, eikä lentänyt kauaksi. Varren pituus oli puoli metriä ja nuijanpään läpimitta kymmenen senttiä. Heitto suoritettiin yhdellä kädellä heiluttelemalla nuijaa ensin 3—4 kertaa. Molemmilla käsillä ei heiton suorittaminen oikein käynytkään päinsä, kun varsi oli kovin lyhyt. Voimakkaimmat miehet, joilla samalla oli harjoituksissa saavutettu heittotekniikka, viskasivat lähes 40 metriä, tavallisten miesten saadessa vain noin 25 metriä. Parhaimmat heittomestarit olivat Ison-Kätön talon rengit Joose Jurvala ja Anton Järvinen, joita kansan huumori kutsui sadan markan miehiksi sen vuoksi, että tavalliset rengit saivat vuosipalkkaa 75, 80 ja 90 markkaa. Mutta he saivat koko vasikan nahan (satasen). Urheilukentilläkin he siis osoittivat olevansa nimensä arvoisia. Koiviston kylässä Tanhuanpään torppaan johtavaa kujaa pidettiin yleisenä heittopaikkana, kun siinä ei ollut asuntoja lähellä eikä yleisöä liikkeellä. Kevätkesän kauniina iltoina kerääntyi kujalle runsaasti nuoria miehiä voimainmittelyyn. Loppukesällä joukot harvenivat, kun tulivat ankarat sadonkorjuun työajat. Ne veivät voimat siinä määrin, ettei iltasella enää jaksettu urheilla. Eikä sitä paitsi luonnossakaan enää ollut alkukesän ihanuutta, joka nuoria osaltaan vietteli luonnon helmaan toisten seuraan. Rautatiellä nostoroikan miehet panivat kerran oikein kilpailutkin toimeen. Ne tapahtuivat radan vieressä äsken niitetyllä heinäsaralla Selkälän torpan luona. Parhaimmat tulokset saavuttivat mainitun torpan kuuromykkä poika Joose ja ratavartijat J. J. Öster ja Eljas Mattsson. Viimeksi mainitulle päätti kuitenkin palkintotuomarina toiminut nostosakki yksimielisesti antaa ensimmäisen palkinnon, pullakahvit ja 2 lt. tupakkaa, kun hän oli jo 48 vuoden ikäinen pitkäpartainen ukko, toiset sen sijaan parhaassa iässä olevia nuoria miehiä. Osattiin siis jo ottaa huomioon ikähyvitys.

Toinen palkinto oli paitsi pullakahvit 1 rasia tupakkaa. Kolmas sai tyytyä vain ensiksi mainittuun. Osanottajina oli koko nostosakki, 14 miestä. Tässä esitetty heittourheilu ei ollut läheskään niin yleistä kuin kierikon ja ilmapallon lyönti.

Jalmari Matisto.
Forssan Lehdessä 3. 4. 1947.

Kunnanlääkärikysymys Urjalassa 60 vuotta sitten.

Kahdeksankymmenluvun toimintamiehet ovat Urjalassakin saaneet paljon aikaan monella elämän eri alalla. Silloin eli Urjalassa monia täysimittaisia miehiä, joilla yhteisenä johtotähtenä oli kuntalaisten etu ja synnyinkunnan paras.

Lopulla vuotta 1887 oli yhteisenä kuntalaisten toiveena, että kuntaan saataisiin lääkäri. Kunnan väkiluku oli jo silloin yli kahdeksantuhatta henkeä. Kaupungit olivat etäällä, kulkuneuvot puutteellisia ja kulkutiet vastalaitettuja, toiset tekeillä. Forssassa asui piirilääkäri, mutta kesätiet Urjalasta sinne olivat alkuasteilla.

Kunnanlääkäripuuhan alkajana on todennäköisesti ollut salaneuvos Torsten Costiander, joka oli monen hyvän asian innokas ja tarmokas ajaja. Kuntakokous käsitellessään asiaa päättikin anoa valtion apurahaa lääkärin palkkaamista varten ja itse myöntää 1.500 mk vuotuisen palkan. Edelleen oli kunnan alueella reservikomppania, jonka lääkärintoimesta arveltiin kunnanlääkärille koituvan lisätuloja. Samalla anottaisiin, että lääkärin toimintavuodet täällä luettaisiin hänelle virkavuosiksi. Mainittuja anomuksia kunnan puolesta tekemään valtuutettiin salaneuvos Costiander.

Mutta salaneuvos Costianderista tuli pikapuoliin Hämeenläänin kuvernööri. Marraskuussa 1887 hän pyysikin vapautusta kaikista kunnallisista viroistaan ja toimistaan. Edellämainittuja anomuksia valtiolta tekemään valtuutettiin kaksimiehinen lähetyskunta, johon tulivat Kristian Karppila ja Berndt Pouru. Heidän matkakulunsa Helsinkiin maksettiin kunnan yhteisestä kassasta.

Tämän jälkeen asia joutui unhoon. Sanotut valtioapuanomukset kyllä tehtiin, kuten kuntakokousen puheenjohtaja heinäkuussa 1889 mainitsee, mutta niihin ei oltu vielä juuri saatu myöntävää vastausta, eikä kunnanlääkäriä oltu ilman niitä hankittu. Anottu valtioapu oli myönnetty pikapuoliin tämän kokouksen jäljestä. Näyttää siltä, että asiasta oli lupaavia ennakkotietoja. Kuntakokous valtuutti kunnallislautakunnan esimiehen apurahan vuosineljänneksittäin nostamaan lääninrahastosta. Kuntakokouksen puheenjohtaja tiedusteli josko lääkärintoimi esitetään haettavaksi vai eikö. Eräänlaisina ammattilääkäreinä olivat kunnassa pienen ajan asuneet tohtorit Arvelin ja Brander, joista edellinen asui Laukeelan Yli-Uotilassa ja jälkimäinen Ala-Uotilassa. Kuntakokouksessa pohdittiin pitkälti lääkärikysymystä ja päätettiin yksimielisesti ottaa lääkäriksi »herra tohtori Aleksis Arvelin». Hänen sitoumuksensa lienee ollut jonkun kunnan johtomiehen hoiveissa, koska virkaa ei julistettu avoimeksi ja kokous päätti lääkärin toimen alkavaksi heti kun kuntakokouksen päätös oli saanut lainvoiman.

Tohtori Arvelin asettui edelleen asumaan Yli-Uotilaan, joka yhtä poikkeusta lukuunottamatta on ollut kunnanlääkärien kotina.

Urjalalaiset saivat kunnanlääkärin, joka omalta kohdaltaan antoi tuntuvan panoksen silloiseen nopeassa nousussa olevaan kunnan sivistyselämään.

Lääkärinpalkkauksen ohjesääntöön oli tullut muuan tulkittava kohta. Kunnallislautakunta tiedustaa kuntakokoukselta, mitkä henkilöt ovat katsottava vaivaisapua nauttiviksi kansalaisiksi, jotka olisivat oikeutetut saamaan ilmaista lääkärinapua. Kuntakokous selitti, että niitä ovat ensinnäkin ne, jotka sairautensa aikana saavat vaivaishoidon välityksellä elatuksensa, lääkkeet ja lääkärin avun. Varsinaisille vaivaisille lääkärin on annettava apua ilmaiseksi. Niille taas, joille vaivaishoitohallitus myöntää sairauden aikana lääkkeet ja lääkärin palkan, on lääkärin annettava apunsa ilmaiseksi, jos potilas tulee hänen kotiinsa, mutta jos lääkäri joutuu sairaan luona käymään, maksaa vaivaishoitohallitus hänen palkkansa ja kyytirahat.

Urjalaan oli rakennettu »köyhäinhuone ja lastenkoto», joihin ensimmäiset hoidokit otettiin 2. pnä tammikuuta 1890. Heräsi siis uudelleen kysymys millä ehdoilla lääkärin tuli antaa apuaan hoidokeille. Tohtori Arvelin ehdotti

köyhäinhoidon johtokunnalle, että hän kävisi ilman eri palkkaa eli ilmaiseksi kerran kuussa köyhäinhuoneella sairaita hoitamassa, mutta muista sairaskäynneistä hän vaatisi kolme markkaa jokaisesta matkastaan.

Lastenkodin johtokunta katsoi kuitenkin, ettei se ole instanssi, joka voisi tehdä palkkasitoumusta kunnan puolesta. Se alisti asian kuntakokoukselle sillä evästyksellä, että lääkäri kävisi kerran viikossa köyhäinhuoneella ja lastenkodissa.

Lääkärin ehdotuksesta syntyi pitkä keskustelu kuntakokouksessa. Puheenjohtaja toivoi suotuisaa tulosta ja ehdotti ensin päätettäväksi, kuinka usein lääkärin on käytävä köyhäinhuoneella. Kokous päättikin, että siellä on kävtävä kerran viikossa yleisen terveydenhoidon takia ja sairaustapauksissa niin usein kun asia vaatii. Sitten tehtiin toinen kysymys, mitä tästä kaikesta lääkärille maksetaan? Eräitten mielestä lääkärille, näistä ei olisi maksettava mitään, sillä köyhäin terveydenhoito kuuluu lääkärille maksettavaan kunnanpalkkaan. Mutta toiset tuumivat, että maksetaan toki yksi markka jokaisesta matkasta, jonka lääkäri joutuu tekemään sen yli, mitä hän on kokoukselle ilmoittanut.

Lääkäri lienee saanut tiedon kokouksen kestäessä keskustelusta ja ilmoitti kokoukselle, että hän käy köyhäinhuoneella ilmaiseksi kahdesti kuukaudessa. Kunnalliset menot olivat kasvaneet monien uudistusten johdosta, rahaa oli vähän ja se oli arvokasta. Tämä saattoi ajattelemaan lisämyönnytyksiä tehtäessä. Asiasta täytyi äänestää. 62 äänen enemmistöllä kunta päätti maksaa »markan jokaisesta lääkärin toimituksesta köyhäinhoitohuoneessa ja lastenkodissa. Näistä lasketaan pois 24 käyntiä vuodessa, mitkä lääkäri lupautuu ilmaiseksi käymään».

Kuntalaiset olivat toisinaan ehkä liian säästäväisiä, sillä maksut olivat kohonneet hyvin suuriksi. Oli perustettu useita kouluja, tehty- ja levitetty maanteitä, rakennettu siltoja, 'hommattu' lainakirjasto. Suurin uhrauksin oli saatu valmiiksi köyhäinhuone ja lastenkoti.

Kun kuntaan oli otettu lääkäri ja muutenkin terveysmenoihin uhrattiin, niin on kuntalaisten katsomuksia silmäiltävä tästä näkökulmasta.

Tämän varmaan otti huomioonsa kunnanlääkärikin, koska vasta jokseenkin tarkalleen vuoden kuluttua esitetyn tapahtuman jälkeen luopui lääkärin toimestaan Urjalassa. Hän jätti toiminnastaan kiitollisen ja siunatun muiston.

Eevertti Vehmas

Forssan Lehdessä 3. 4. 1947.

Ensimmäinen vaatekaappi Humppilan Huhtaalla.

Entisajan asuinrakennuksiin ei tehty erikoisia komeroita tai konttoreita vaatteiden säilyttämistä varten, vaan pidettiin niitä joko arkuissa taikka luhdin orsilla ja naulakoissa. Viime vuosisadan lopulla alettiin valmistaa varakkaampien koteihin erikoisia vaatekaappeja. Niinpä esim. Israel Poutanen teki v. 1892 Humppilan ensimmäiselle vakinaiselle kansakoulunopettajalle Alfr. Toivolalle tällaisen uudenaikaisen pyhäpukimien säilytyspaikan. Tämä »mööbeli» maksoi 25 markkaa Suomen Suuriruhtinaskunnan kultamarkoissa. Kaappi sai paikkansa kodin parhaimman huoneen, salin nurkassa.

Ensimmäisen vaatekaapin Huhtaan kylässä hankki itsellensä torppari Juho Ahola, joka oli Humppilan kylästä Anttilan torpan poika ja joutunut naimisiin Huhtaalle Kulmalan torpan ainoan tyttären kanssa. Hänestä tuli Huhtaan kylän eturivin miehiä. Hän kuului mm.

kunnallislautakuntaan ja muihinkin julkisiin luottamusvirkoihin. Hän oli maamiesseuran esimiehenäkin 10 vuotta, olipa kerran maalaisliiton ehdokkaanakin eduskuntavaaleissa ja sai niin paljon ääniä, et ä hänestä tuli prof. J. E. Sunilan varamies. Puuhakas torppari teetti pitäjän taitavimmalla puusepällä Fredrik Aaltosella itsellensä komean vaa ekaapin koivulaudasta. Sen korkeus oli 2 metriä ja leveys runsas metri, varustettu kahdella laatikolla sekä kiilloitettu niin kauniiksi, että kuvansa näki sen pinnalla. Tämä historiallinen kaappi palvelee vieläkin teettäjänsä poikaa Aholan talossa ja kykenee virkaansa vielä nykyisen isännän jälkeläisillekin kolmanteen ja neljänteen polveen ja lopuksi saa kenties paikkansa jossakin museossa.

Tätä uudenaikaista herrasmööpeliä kävivät kyläläise. sitten miehissä ja naisissa katsomassa ja lausumassa arvostelunsa. Niinpä kylässä asuva maineikas meklari Juho Suonpää, leikillisistä arvosteluistaan tunnettu, lausui mielipiteenään: »Kun Ahola tulee taksvärkistä kotiin ja laittaa märjän ja kuraisen mekkonsa umpinaiseen kaappiin, niin ei se kuiva siellä, mutta hometuu kyllä». Kylän taitava hieroja ja kuppari Lyijerin Marjaana, joka hääräili myös puhemiehenä, arveli, et eivät ylkämiehet sitten enää saa nähdä mielitiettynsä vaatteita ja kapioita, kun niitä ruvetaan säilyttämään lukituissa kaapeissa. Muuan lipsakas emäntä puheli miehelleen: »Kuules, Antroo, minä lahjoitan sinulle ensi jouluksi itsesi näköisen rintaperillisen, jos annat minulle vastalahjaksi yhtäläisen kauniin vaatekaapin kuin Aholassakin on.»

Jalmari Matisto.

Forssan Lehdessä 15. 7. 1947.

Torrolaisen "Julkun" juttuja.

25 vuotta vanhan käsikirjoituksen mukaan muovailtu.

Vielä vuosisadan vaihteessa kuuli Forssassakin usein kerrottavan 'Julkun juttuja', vaikka harva enää silloinkaan taisi tietää mikä mies Julku oli ja missä hän oli elänyt ja vaikuttanut. Noin neljännes vuosisata sitten leipuri Jaakko Lamminen on tehnyt muistiinpanoja Julkun edesottamuksista, minkä käsikirjoituksen tri E. Aaltonen äskettäin sattumalta löysi vanhoja papereitaan penkoessaan. Julkaisemme seuraavassa kirjoituksen hieman supistettuna ja kielellisesti muovailtuna.

Julku oli ruotusotamiehen poika ja eli tavallisena mökkiläisenä Torron kylässä 18:nnen vuosisadan alkupuolella. Hänen asumuksensa sijaitsi lähellä kylän kirkkoa, jonka kellon soittaminen kuului hänen tehtäviinsä.

Eräänä kauniina pyhäaamuna Tammelan kirkkoherra, joka jo lauantai-iltana oli saapunut Talpialle, tuli niin aikaisin koputtelemaan Julkun ikkunan taakse, että tämä vielä nukkui.

»No Julku, menkääpä nyt jo kelloa soittamaan, kun pappi on kylään saapunut», hän kehoitti.

Kuultuaan kirkkoherran äänen Julku kurkisti akkunasta ulos ja pyyteli nöyrällä äänellä:

»Antakaa nyt hyvä kirkkoherra sen verran armoa, että Julku saa housut jalkaansa, sitten kyllä kello alkaa soida.»

Kun Tammelan papit kävivät Torrolla, täytyi heidän matkata ensin hevosella Sukulaan, sieltä veneellä Talpialle ja täältä suon yli jalan Torrolle. Julkun

tehtävänä oli soutaa papit Sukulan järven yli. Eräänä syysehtoona kävi niin ankara tuuli, että pappi ja Julkukin pelkäsivät uppoavansa. Siinä myrskyn kourissa kamppailiessaan Julku huomaamattaan tuli ajatelleeksi ääneensä seuraavaan tapaan:

»Kun ny tän yhlen kerran saisin vielä järven yli ton kirkkoherran, niin en ennää huolis, vaikka se jo kohta Sukulasa kuolis.» Pappia rupesi naurattamaan kesken pelkoansa, mikä kovasti ihmetytti Julkua, joka ei hoksannut naurun syytä.

Julku oli sikäli valistunut mies, että hän osasi kirjoittaakin, vaikka useimmat kyläläiset eivät osanneet lukeakaan. Tästä taidostaan hän antoi näytteen kirjoittaessaan Torron myllyn seinään suurin latinalaisin kirjaimin pitkän laulun »Helteenistä ja Ullasta, siitä nuortenmiesten kullasta». Mutta Julku kykeni tavallisessa puheessaankin muovaamaan ajatuksensa runomuotoon. Kun Julku ja Heikka yhdessä olivat tamppuja jauhattamassa, sanoi Heikka: »Julkuu, menes panneen mylly sulkuun,» mihin Julku vastasi: »Kattos laiskaa Heikkaa, kyllä se tamppuja vielä leikkaa.»

Kun Julkulta kerran hänen naapurikylässä majaillessaan kysyttiin, mitä Torrolle kuuluu, Julku vastasi: »Kuolemaa kuin kuuluu.» Kukas siellä sitten kuollut on?» »Palmi paha kuoli Pappilaan, Naapi Kultelan kujalle ja Kuuperi Kurun saunaan», oli vastaus.

Niihin aikoihin vaikutti Tammelassa kirkkoherra, joka ajan tavan mukaan tahtoi muutella nimiä kaikennäköisiksi sonneiksi ja manneiksi. Kun hän lukukinkereitä pitäessään huusi Julkua lukemaan, hän tokaisi: »Teillähän on kamalan ruma nimi, eikös muuteta se hieman nätimmäksi?» »Julku jolko, mun nimeni olkoon, se on tuttu koton ja kyläs, ollut mukan pahas ja hyväs,» kuului Julkun vastaus. »Missäs te sitten olette ollut?» tiedusteli kirkkoherra. »Olen ollut minä Turruusa ja monesa muusa konttipuusa, mutta siitä on sentään paras, etten mä ole varas. Ossaan lukea ja veisata, enkä kesken seisata.» — »Miksikäs teidän vaimonne ei ole lukusille tullut?» — »Jaa se meidän Ulla, ei voinut tänne tulla, kun se on kovin sairaana ja kenties jo huomenna vainaana.»

Ollessaan kerran matkalla Talpian Kälkän emännän puiheille leivänainetta saadakseen häntä tuli Torronsuon laidassa eräs Someron mies vastaan kysyen, mistä saisi hevoselleen vettä. »Sulla on kommee läsi, käännä se Talpialle käsin,» vastasi Julku. Perille päästyään talonväet tiedustelivat häneltä, mitä Torrolle kuuluu. »No ei mitään liikaa, mutta ei ole saatu Rekolaan piikaa, vaan onpas teillä toi vanha Ulla, eikös sen sopis sinne tulla?» Leipäjauhoja pyytäessään hän niinikään sorvasi sanansa runomuotoon: »Kuulkaapas armias Kälkä, meillä on kova nälkä, kai lainaatte vähän jyviä, ne olis syörä niin hyviä. Vaikketten antas kun pari kappaa, ettei tarttis mukuloita nälkään tappaa. Tulen tekkeen niistä vaikka kärrynpyöriä, useampia pareja yhtä kyöriä. Ja kun isäntä kirkolle tulloo, niin katton mä sillon pivosta pulloo.»

Eräänä syysaamuna Julku istui takkatulen loisteella neuloen kokoon pussia, jossa aikoi upottaa uhkean kissansa veteen. Kolli istui tyytyväisenä viereisellä tuolilla ukon puuhia seuraillen. Kun pussi tuli kuntoon, Julku vietteli kissan sen sisään ja pantuaan vielä suuren kiven painoksi lähti kuljettamaan sitä suonlaidassa olevaan lammiin. Perillä hän vielä tarkasti, että pussinsuu oli sidottu hyvin kiinni. Kun kaikki oli kunnossa, hän vielä hyvästeli kolliansa. »Tähän pussiin sun nyt peitän ja lammin syvyyteen heitän, en syötä minä laiskaa, vaan hyvästit sulle paiskaan,» minkä jälkeen heitti säkin kissoineen lammiin.

Paluumatkalla Julku poikkesi useaankin taloon kertomaan kissansa tappamisesta. Kun hän viimein saapui kotiin, kolli istui kaikessa rauhassa takan edessä itseään kylmän kylvyn jäljeltä kuivailemassa. Julku ei ollut silmiään uskoa, mutta kun hän lopulta oli varmistunut, että se oli kuin olikin hänen oma kollinsa, hän päästi leveän naurun.. »Näin urhoollista kollia ei ole kellään, kyllä minä sun ny annan ellää,» puheli Julku tyytyväisenä kollin märkää selkää silittäen.

Syksyisin Julku teki pitkiä puurostusmatkoja käyden jyviä pussilinsa anelemassa usein naapuripitäjistä saakka. Kun häneltä palattuaan tiedusteltiin, missä hän on kuljeskellut, Julku rupesi juurtajaksain selittämään. »Ensin mää

menin täältä Leuvoon, sieltä rupesivat mua Karstoon neuvoon, sieltä menin Tourulle mutkan kautta, luulin sieltä käyvän lautan, mutta jouruinkin Koskihaaraan, jossa jouruin hengenvaaraan. Mutta kun pääsin Torrolle ja istuin siellä totolle, siellä olin kuin kotona, taisivat pitää mua hotona. Sitten minä menin Hakalaan, jossa porutettiin kakaraa. Jatkoin matkaa Vahlian Nokkaan, jossa sain kahvetta ja rokkaa, sieltä tulin Luukkoon, jossa sain tupakkaa suukkoon, ja nyt olen jälleen täälä, ja tänne meinaan jäälä.»

Kun Julkun muija oli kuollut, hän teki perusteellisen suursiivon. Saatuaan kaiken suurin piirtein kuntoon hän mietteliäästi katseli ympärilleen ja alkoi itseksensä höpistä: »Kas niin, nyt on tupa koko nätti, vaan tuossa on vielä muijavainaan säkki, kas kun ei tullu äsken mieleen, niin olisin vienyt luhtin ovipieleen.» Kun pappi tuli muijaa siunaamaan, Julku katseli mietteissään hautaan ja tokaisi. »Pojat sen tänne toi, ja panivat tonne noin.»

Hautajaistilaisuuteen Julku oli kutsunut paljon vieraita. Kahvetta kuppeihin kaataessaan Julku jutteli. »Poikia oli kuin kaartin väkee, kun Julkun, muijaa vietiin mäkkeen, mutta kun ehtoolla on kello kuus, niin Julkulla on muija uus.»

Julku oli tavattoman perso taikinalle. Usein hän kuljeskeli talosta taloon tutkimassa, missä olisi taikina tehtynä. Kerran hän tuli Mäntylän pirttiin ja virkkoi: »Vaikka mihin talloon tulis sissään, niin taikinaa ei näy missään.» Hän asteli ikkunan viereen penkille ja sattui näkemään, kun susi tuli pihaan ja vei porsaan. Siitä Julku sai hyvän uutisaiheen, jota kohta kiiruhti naapuriin kertomaan. »Kuunkaapas ny mun kultani, piikani ja poikani, kun susi tuli Mäntylän tarhaan ja vei sieltä porsaan parhaan. Ensin se meni Puiran veräjään, jossa piti kuolin keräjää. Sieltä se meni suonrantaan, jossa porsas vasta rupes hengens antaan. Päästyään Paasmäen aitaan rupes riisuun porsaalta paitaa. Sieltä se meni Pumerokasken korpeen, jossa veti nahkan orteen. Niin aina mun kultani, piikani ja poikani.»

Kun Julkun muija oli kuollut, Julku piti yhteyttä erään naimattoman naisen kanssa, jonka nimi oli Leran Viia. Kun tämä tuli kirkkoherran tietoon, hän kutsui Julkun puheilleen nuhdellen häntä siveettömästä elämänpidosta ja kehoittaen menemään kristilliseen avioliittoon. »Vai ovat sellaisia kertoneet ja pappiparkaa narranneet. Pelkäävät kai sitä Viiaa, vaikka minä sitä riiaan. Mutta ei sellaisesta sais puhua luijaa, kun mies hakkee ittelleen autta muijaa. Asia on nyt sillä lailla, että voinhan minä sen naila. Kai kirkkoherra si luvan antaa, jos sellaista murhetta vielä rupeen kantaan?»

»Mutta se on pian tehtävä, muuten toimitan teidät kirkkoraadiin», sanoi kirkkoherra. »Ei sunkaan sentään parasta vaarii toimiteta kirkkoraariin», sanoi Julku ja lähti omille teilleen papin peloituksista piittaamatta.

Esko Viljanen.
Forssan Lehdessä 27. 5. 1947.

Kaunis kotiseutu.

Loppuosa puheesta, jonka valtion luonnonsuojelunvalvoja, tohtori Reino Kalliola piti Saaren kansanpuiston juhannusjuhlassa.

Kieltämättä on eri seutujen maisemallinen kauneusarvo hyvin erilainen. Vietämme tätä juhannusjuhlaa paikassa, jonka luonnonkauneus on laajalti tunnettu. Saaren kartanon seutu on Lounais-Hämeen helmi, jota Suomen järvialueenkin, Savon ja Karjalan kauneuksiin tottunut turisti pysähtyy automatkallaan katselemaan. Mutta sen sijaan melkein luulen, että hän rientää suoraan Forssan

ja Jokioisten halki, ja yhtä laiha saattaa hänen saaliinsa olla Someron ja Somerniemen tiellä. Ypäjää ja Humppilan seutuja voi niitä junanvaunun ikkunasta tarkasteleva matkailija pitää varsin mitättöminä. Eikä liene Urjalalla ja Koijärvelläkään hänelle mitään erinomaista näytettävää.

Saatamme ymmärtää tällaisen tuloksen ja antaa sen matkailijalle anteeksi, mutta samalla on sanottava, että se on erinomaisen pintapuolinen. En tarkoita sitä, että noissa pitäjissä on maanteistä ja rautateistä kauempana monia kauniimpia kohtia, vaan sitä, että nuo kuljetut tietaipaleetkin ansaitsevat aina toisenlaisen tuomion.

Asia on niin, että juna- tai automatka ei nopeudesaan suo matkustajalle riittävästi aikaa syventyä mihinkään näkemäänsä ja sitä sulattamaan. Näin ollen yleiskuvasta vain kaikkein poikkeavimmat ja ehkä samalla häikäisevän kauniit tienoot, sellaiset kuin tämä Saaren seutu, jäävät mieleen. Kaikki muu on enemmän tai vähemmän harmaata ja mitään sanomatonta. Entisaikain kärrykyyti oli tässä suhteessa paljon antavampi, samoin on nykyajan polkupyörä. Ken näitä välineitä käyttäen tai jalkaisin on kulkenut mainittuja Lounais-Hämeen teitä, tietää, että niiltä avautuu monia viehättäviä näkymiä.

Somerniemi ja Tammela ovat suurimmaksi osaksi metsäistä kankaremaata, saloseutua, jossa suurten hiljaisten metsäin keskeltä ja suurten soiden takaa tapaa ihastuttavia yksinäisiä järviä ja niiden rannoilla monessa suhteessa vielä vanhoillaan säästyneitä asumuksia rehtine eläjineen. Täällä on vielä suuri valtionpuistokin juhlavine vanhoine metsineen. Suurin osa siitä erotetaan nyt maanhankintalain toimeenpanon yhteydessä yhteismetsäksi uudistilallisille, mutta kauneimmasta alueesta Liesjärven rantamilla muodostetaan rauhoitettu kansanpuisto, jossa vielä tulevillakin polvilla on tilaisuus nähdä muinaissuomalaista ikimetsää.

Kun tältä seudulta laskeutuu Loimijoen viljelyslakeudelle, vastakohta on suuri ja dramaattisen jyrkkä. Metsät väistyvät sivummalle, laakeat savipohjaiset vainiot yhtyvät isoiksi, pitkiksi aukeiksi, jotka yhtämittaisena seuraavat Loimijokea ja sen monia lisäjokia. Muistan aina erään retken, jolloin samoiltuani koko helteisen päivän Tammelan valtionpuiston syvissä metsissä illansuussa saavuin Riihivalkaman suunnalta Forssaan. Lakeus lepäsi edessäni avarana, kauniina ja hyvinvoipana. Oli elokuu. Vehnäpellot värisivät kullankeltaisina, punaisiksi ja valkeiksi maalatut talot pilkistivät vehmaiden puutarhojensa ja pihakoivujensa keskeltä, ja niiden takana jatkui samaa siunattua hedelmällistä lakeutta, niin että nämä talot olivat vain kuin vihreitä saaria suuressa vainiomeressä. Kaukana taivaarannalla nousivat kauppalan tehtaanpiiput. Se oli ja on kaunis maisema, suomalainen kulttuurimaisema. Tehdasyhdyskunta maaseudun ja maatalouden turvallisessa ja terveellisessä suojassa: hyvinvoipa tästä maatalouden ja teollisuuden välisestä jännityksestä, kaunis luonnon ja kulttuurin sopusointuisesta tasapainosta.

Jonkin maiseman kauneus tai rumuus ei riipu vain tuosta maisemasta itsestään, vaan myös vielä enemmän katsojasta itsestään, hänen luonteenlaadustaan ja henkisistä kyvyistään. Kaikki, mitä me ympärillämme näemme, on lopuksi vain meidän oman sielumme heijastelua. Me itse katselemme luontoa aivan eri silmin riippuen siitä, millä tuulella kulloinkin olemme. Masentunutta mieltä ei kauneinkaan maisema innosta, kun taas

ilo loihtii arkisen suojauksen luvaten silmissämme runollisuutta. Vielä suurempi on ero eri ihmisten samasta näkymästä saamien vaikutelmien välillä. Miksi maisema, joka toisen henkilön jättää kylmäksi, saa jonkun toisen suuresti innostumaan, jopa haltioitumaan? Siksi, että tuolla toisella ei ole siihen mitään henkistä suhdetta, ei mitään muistoja siitä, ei tietoja sen piirteistä ja erikoisuuksista, kun taas toinen juuri näiden seikkojen avulla saa heti mielikuvituksensa liikeelle ja kykenee nopeasti omaksumaan ja sulattamaan näkemänsä.

Jonkin seudun luonnonkauneuden ja maisemallisen erikoisuuden tajuaminen vaatii niinkuin sen väestönkin omalaatuisuuden ymmärtäminen syvempää tuntemista, kuin mitä pintapuolinen turisti voi pikamatkallaan saavuttaa. Katsokaamme, miten joku kirjailija tai taiteilija menettelee, kun hän haluaa jotain seutua kuvata. Ei hän voi suinpäin ryhtyä työhönsä. Kestää usein kauankin, ennen kuin hän saa sellaisen otteen aiheestaan, että hän voi ryhtyä sen olennaisia piirteitä paperille tai kankaalle vangitsemaan ja niitä siten muille välittämään. Ja epäilen, ettei mitään todella suurta taideteosta ole syntynyt, ennen kuin taiteilijan suhde kuvattavaansa on syventynyt niin pitkälle, että voidaan puhua juurtumisesta. Siksi aidon taideteoksen syntyminen vaatii kiintymystä ja rakkautta, ja oikea kestävä rakkaus puolestaan edellyttää aina kohteensa tuntemista.

Rakkaudella on tunnetusti se ominaisuus, että se näkee ihastuksensa kauniimpana kuin muut sen näkevät. Sanotaan silloin, että rakkaus on sokea. Mutta kuinkahan lienee? Eiköhän asia ole pikemminkin niin, että kun joku Pekka näkee Maijansa kauniinpana kuin muut, hän on oikeassa, muut väärässä. Hänen näkemyksensä on rakkauden avartama ja syventämä, hän on asiantuntija, muita vaivaa maallikoiden tavanmukainen pintapuolisuus ja rajoittuneisuus.

Niin näyttää myös kesäinen luonto ja maisema kauneimmat piirteensä tuntijalleen ja rakastajalleen.

Tässä valossa ymmärrämme hyvin, että kotiseudun maisema on aina kaunis. Kotiseutuni tunnen, sen kylät ja vainiot, metsäpolut ja venereitit, sen mäet ja laaksot, sen suot ja marjakankaat. Tiedämme jokaisen maantien mutkan, jokaisen harjukuopan, jokaisen uimarannan, jopa muistamme isoimmat puutkin ja kivet maantien varressa. Tuolla tantereella olen lapsena leikkinyt, tuolta niityltä ensimmäisen kukkavihkoni äidille poiminut, tuohon hakamaahan ensi kerran hevoset laitumelle laskenut. Mitä sitten, kun hän ilmestyi elämääni. Sen sanoo meille parhaalla tavalla

Täst' on kulta kulkenunna,
täst' on mennyt mielitietty
tästä armas astununna,
valkia vaeltanunna;
täss' on astunut aholla,
tuos' on istunut kivellä.
Kivi on paljon kirkkahampi,
paasi toistansa parempi,
kangas kahta kaunihimpi,
lehto viittä leppiämpi,
korpi kuutta kukkahampi,
koko metsä mieluisampi,
tuon on kultani kulusta,
armahani astunnasta.

Samaa muistojen kultaa sirottelee elämä kotiseudun maisemaan miehuutemme työntäyteisten vuosikymmenien vieriessä. Ja kaikkein kaunein on kotiseutu vanhuuden leppeässä ilta-auringossa.

Näin on kotiseudun maisema aina kaunis. Eikä se käy koskaan yksitoikkoiseksi. Voi olla, että olen niin työni ja velvollisuuksieni sitoma, etten pääse

vuosikausiin muualle matkustelemaan ja vaihtelua etsimään. Mutta Pohjolan suuri luonto on niin järjestänyt, että sittenkin pääsen matkalle. Matkustan ajassa, matkustan vuodenajasta toiseen, kesästä syksyyn, syksystä talveen, talvesta kevääseen ja keväästä kesään. Neljä kertaa vuodessa — hyvät ystävät — saamme vaihtaa maisemamme ja elämäntapamme tarvitsematta muuttaa minnekään. Mikä virkistävä vaihtelu! Ja pienempiä vaihteluita järjestää luontoäitimme meille päivittäin, jopa tunnista toiseen. Ilmat ja säät, valot ja varjot muuttuvat yhtä mittaa muuttaen mielialojamme, töitämme, vuodentulotoiveitamme, tarjoten meitä kaikkia kiinnostavan, koskaan loppumattoman keskustelunaiheen.

Kotiseutu on syvällisesti käsitettävä, ja niinhän me sen todellisena suurena juhlapäivänä käsitämme — pyhä sana.

Velvollisuutemme on säilyttää kotiseutumme ja sen luonto omine erikoispiirteineen niin kauniina kuin suinkin ja kehittää sitä edelleen vanhalta hyvältä pohjalta. Älköön itsekäs voitonpyynti, tekniikka ja kiire — nämä nykyajan tunnusmerkit — milloinkaan muodostuko itsetarkoitukseksi, jolle uhraamme elämän syvät todelliset arvot. Kaunis kotiseutu on perintö, jonka ilman omaa ansiotamme olemme saaneet menneiltä sukupolvilta. Meidän on pidettävä huoli, ettemme tätä kallista perintöä turmele, vaan hoidamme sitä hyvin ja koetamme sitä mahdollisuuksien mukaan entisestäänkin kartuttaa voidaksemme vuorostamme sen kerran jättää tuleville sukupolville yhä kauniimpana ja rikkaampana.

Forssan Lehdessä 17. 7. 1947.

Muistelmia Tammelan nuorisoseuran toiminnasta 40 vuotta sitten.

Jouduin kosketukseen Tammelan Nuorisoseuraan muistaakseni kevättalvella 1902. Silloin nim. Nuorisoseuran silloinen puheenjohtaja, yhteiskoulun johtajatar Lydén (sittemmin Lyytiö) pyysi minua pitämään esitelmää Nuorisoseurassa. Tietysti lupasin ja niinpä pidinkin sitten seuraavassa seuran kokouksessa — seura kokoontui yhteiskoulun huoneistossa Tölön talossa — esitelmän silloin vielä uudesta Marconin langattomasta sähkölennättimestä. Esitelmiä pitäessäni olen aina seurannut vanhaa hyvää ohjetta, joka on seuraava: Jos huomaat kuulijain alkavan katsella kelloaan, voit vielä »puhua pari sanaa», mutta jos kuulija kelloa katsottuaan vielä vie sen korvalliselleen, silloin on lopetettava.

No niin, kuulijat eivät katselleet kellojaan ja niinpä seuraavassa kokouksessa pidin vielä toisenkin esitelmän. Se käsitteli prof. Kornin keksimää kuvien lähettämistä sähköteitse. Mutta silloin kuulijat taisivat saada esitelmistäni tarpeeksi, sillä enempiä esitelmiä ei minulta pyydetty — tulin jälkeenpäin ajatelleeksi, että kuulijoilla ei tainnut kelloja ollakaan. Sen sijaan pyydet-

tiin minua opettamaan kaunolukua. Tietysti lupasin, vaikka totta puhuen tuli siinä sokea sokeain taluttajaksi. Eihän minulla ollut äänenmuodostuksista, mimiikeistä, plastiikoista ja muista alaan kuuluvista kommervärkeistä hämärintä aavistustakaan, yrittelinpähän vain saada esittämisen mahdollisimman luontevaksi.

Niin kului se kevätkausi ja sitten en ollutkaan Nuorisoseuran kanssa kosketuksissa ennen kuin syksyllä 1904. Silloin tuli yhteiskoulun opettajaksi ylioppilas — »mainittiin maisteriksi» — Santeri Nyberg (sittemmin Nuorteva). Siinä oli mies, jolla oli erinomainen liikkeelle paneva voima. Hänet oli johtajatar Lydén saanut rupeamaan Nuorisoseuran johtajaksi, ja siinä oli todella mies paikallaan. Hän sai seuraan liittymään paljon uusia jäseniä, jotka hän pani toimintaan. Seuran toiminta oli hyvin vilkasta. Nyberg oli itse sujuva kynänkäyttäjä ja kun seuraan liittyi vielä silloinen Forssan yhtiön maatalouden kirjanpitäjä Hj. Sjöstedt, jolla oli erinomaiset runoilijataipumukset, oli kaunokirjallinen puoli hyvin edustettu. Kirjailijanimellä Jalmari Järviö Sjöstedt julkaisi pieniä runoelmiaan eri julkaisuissa, kirjoittipa pienen näytelmäkappaleenkin »Tehtaantyttö», joka painettiin muistaakseni Kariston kustannuksella ja esitettiin Nuorisoseuran toimesta Kirjastotalolla.

Ja kun sitten oli alkuun päästy, kiihtyi toiminta edelleen. Ruvettiin puuhaamaan seuraavaksi kesäksi (1905) arpajaisia ja kansanjuhlaa, mihin vielä yhdistettiin laulujuhlakin, meillä kun Forssassa oli insin. Vahlbergin johtama sekakuoro, jonka jäsenet suurimmaksi osaksi olivat myös Nuorisoseuran jäseniä.

Ja siinä sitä puuhaa olikin koko talveksi. Arpajaisvoittojen hommaaminen jäi tietysti suurimmaksi osaksi naisväen huoleksi. Päätekijöinä muistan rva Sjöblomin (mies kirjakauppias) ja hänen sisarensa nti Helinin sekä nti Vanni Sjöblomin. Miespuolisista taas muistan nyk. kaupp. Heikki Lindforsin ja puuseppä Onni Valleniuksen. Ja komeat juhlat siitä sitten aikanaan tulikin. Sortohakaan rakennettiin laululava ja erikoinen buffetti sekä kirjakaupp. Sjöblomin toimesta vielä pieniä kioskeja. Laululavan ja buffetin tarpeet ostettiin tehtaalta, mutta kun ne sitten juhlien jälkeen luovutettiin tehtaan omaisuudeksi, ei niitä tarvinnut maksaa. Rakennustöistä huolehti tehtaan rakennusmestari Hällström. Juhlapuhujaksi olimme saaneet prof. Arvi Grotenfeltin, torvisoittoa esitti tilapäinen Hellbergin — silloin Forssan orkesterissa basuunan soittajana, sittemmin Suomen armeijassa kapellimestarina — johtama torvisoittokunta ja laulua tietysti Forssan sekakuoro. Olipa insin. Vahlberg hommannut meille vierailijaksi yksinkertaisen kvartetin YL:n parhaista laulajista, kukin oman äänensä solisti, nim. »Jolli» Rautavaara, Ilmari Killinen, Arvi Vartiovaara ja maist. Sadenius. Näillä oli seuraavana päivänä vielä oma konsertti Hotellissa. Johtajana tietysti Vahlberg. Ohjelmaa oli siis runsaasti ja myös piti sen olla täysipainoista, suoraan sanoen itse en siitä

tullut kuulleeksi sanottavasti mitään, sillä juhlan järjestäjiin kuuluvana sain olla yhtämittaa liikkeessä, minkähän kuoron mukana ennätin laulamaan.

Muun ohjelman väliin oli pikku pojille järjestetty kaikenlaisia pieniä kilpailuja ajan tavan mukaan. Erikoisen ohjelmanumeron oli rakmestari Hällström järjestänyt omin päin kenellekään toimikunnan jäsenelle puhumatta. Se tapahtui seuraavasti.

Juhlan lopulla levisi yhtäkkiä yleisön joukossa hälinä, joku poika oli uidessaan uponnut jokeen. Ruvettiin tietysti kiireen kaupalla pelastuspuuhiin, Hällström erikoisen touhukkaana. Siinä sivussa hän tuli ja kuiskasi korvaani, ettei mitään hukkumista ollut tapahtunut, vaan että hän oli järjestänyt pienen ylimääräisen numeron. Täytyy sanoa, että suutuin aika tavalla. »Hukkunut», Hällströmin tekemä ja jokeen upottama variksenpelätin »löydettiin» sitten ja vedettiin ylös. Ikävin puoli asiassa oli kuitenkin, että todella eräs pikku poika oli uponnut jokeen, mutta kun Hällströmin ohjelmanumero tuli tunnetuksi, ei asiaan enempää kiinnitetty huomiota ja niin jäi poikanen pelastamatta.

Juhlien jälkeen Nuorisoseuran toiminta koko joukon väsähti. Tähän oli syynä myös seuraavana syksynä alkanut suurlakko. Suurlakon yhteydessä seuran puheenjohtaja Nyberg joutui vielä erinäisiin kommelluksiin, joista saanen kertoa toiste. Talvella 1905—06 oltiin taas puuhassa, alettiin suunnitella oman talon hankkimista. Varojen hankkimiseksi seura päätti painosta julkaista albumin. Olin kovasti tuota puuhaa vastaan, sillä pelkäsin siitä tulevan voiton asemesta tappiota, olin kahdesti nähnyt niin käyvän, ensin kouluni konsertissa ja sitten Polyteknikkojen yhdistyksessä. Nybergin kovasti asiaa puoltaessa seura sitten päätti julkaisun toimittaa. Nimeksi julkaisulle tuli »Lumpeenkukka», Jalmari Järviön sen nimisen suurasanaisen runokokoelman mukaan.

Kuten olin pelännytkin, »Lumpeenkukasta» tuli seuralle todellinen murheenkryyni. Nyberg, joka oli luvannut pitää huolta albumin sisällöstä, jätti sen kokonaan retuperälle. Painatus oli alkanut ja kirjapaino hätyytti käsikirjoituksia, eivätkhän kirjasimet voineet jouten odottaa. Sjöstedt (Järviö) ja minä jouduimme nyt liemeen ja niinpä täytyi minunkin ottaa kynä käteeni ja keittää kokoon jotain moskaa, vaikka olin heti alussa ilmoittanut, ettei minulta tarvinnut mitään odottaa, en pystyisi mitään julkaisukelpoista kirjoittamaan.

Saatiinhan siitä sitten kokoon tekele, joka meille tuotti vähän kunniaa mutta sitä enemmän rahallista tappiota. Ja oman talon unelmille saatiin sanoa hyvästit pitkiksi ajoiksi.

Tämä juttu se sitten välillisesti katkaisi Nybergin suhteet Nuorisoseuraan, vaikka itse asiassa hänen harrastuksensa olivat jo kääntyneet toiseen suuntaan. Mutta siitä ehkä toisessa yhteydessä.

Keväällä 1907 tulin sitten muuttaneeksi pois Forssasta ja niin katkesi minunkin yhteyteni Tammelan Nuo-

risoseuraan. Joka tapauksessa myös Nuorisoseura osaltaan teki oloni Forssassa niin viihtyisäksi, että sitä muistellessa vieläkin mieli lämpenee.

Forssan Lehdessä 15. 7. 47.

K. Perttilä.

Palanen Humppilan uudisasutushistoriaa.

Lounais-Hämeen historiaan kirjoitettiin merkitsevä lehti silloin, kun Jokilääni itsenäistytettiin, sillä kuuluihan tuohon alueeseen Jokioisten pitäjä melkein kokonaisuudessaan, suuria alueita Humppilan ja Ypäjän pitäjistä, vieläpä Forssastakin kolme kylää, nimittäin Kuhala, Vieremä ja Talsola. Allekirjoittaneella oli tilaisuus lähemmin tutustua yhteen pieneen kolkkaan mainitulla alueella, ja kun olot suurin piirtein ovat vastaavanlaiset koko 'läänissä', kerron tuon pienen alueen, ns. Vitikankulman itsenäistymisen alkuvuosilta muutamia piirteitä.

Vitikankulmaksi nimitetään erästä aluetta Humppilan pitäjän Huhtaan kylässä Rautaojan eteläpuolella. Sen eteläisimmässä kolkassa lähellä Ypäjän rajaa oli ajankohtana, jota kertomuksemme kuvaa, vain Sileekankaan torppa, mutta muu osa oli metsää ja vesiperäistä näreikköä, jossa pajupehkojen keskeltä suuret kannot törröttivät. Tästä alueesta oli vain pieni osa viljeltynä ja sekin takamaiden tapaan loppuun rasitettua; kynnetty ja kylvetty, mutta lannoittaminen kokonaan unohdettu. Ken tällaista 'ylösotettua' maata sai, ei siitä aluksi paljon kostunut. Tuomolan lohkotilan uusi isäntäkin kun kylvi neljä hl kauroja, vei sadon pois yhdessä hevoskuormassa. Ei tullut siis kauroja sen enempää kuin oli kylvettykään.

K.o. alueesta erottivat maanmittarit yhdeksän uudistilaa, joten Vitikankulmalle Sileekangas mukaan luettuna muodostui 10 lohkotilaa, nimittäin Tuomola, Takala, Moisio, Korpela, Pyöli, Sileekangas, Haukkamaa, Leppäkorpi, Koivulinna ja Vitikka. Jokaiselle tilalle tuli maata 25—30 ha, josta ainakin 10 ha viljelyskelpoista. Tilojen hinnaksi tuli noin 20.000 mk, mikä suoritettiin kokonaan kuoletuslainana valtiolle 5 % korolla. Kunkin tilallisen tuli siis vuosittain maksaa keskimäärin 1.200 mk, mikä summa oli kerättävä yli elatuksen tarvittavien varojen.

Tuomolan tilan otti haltuunsa Justus Sulonen vaimonsa Iidan kanssa. Justus oli 40-vuotias ja ammatiltaan kirvesmies. Hänellä oli kotikylässään Jänhijoella itse rakentamansa asunto, josta sai sen myydessään 8.000 mk. Pari vuotta Tuomolassa oltuaan hänen vaimonsa kuoli ja hän otti itselleen uuden emännän Hilman naapuristaan Takalasta.

Takalan lohkotilaa rupesivat viljelemään aviopuolisot Matti ja Sandra, kotoisin Humppilasta, mutta asuneet viimeksi Somerolla erään torpan vuokraajina.

Moision lohkotilan otti haltuunsa niinikään Jänhijoen mies Joose Raitanen. Hän oli silloin leskimies, mutta pian hän sitten nai nykyisen emäntänsä Eevan, jonka kanssa on Moisiota rakentanut ja maata viljelykseen raivannut.

Korpelan lohkotila ei aluksi kelvannut kenellekään, siinä kun ei ollut kuin muutama aari sellaista maata, josta voi auralla peltoa tehdä. Kaikki muu oli tehtävä kuokan ja kirveen avulla korvesta, jossa oli kanto kannon vieressä. Parin vuoden perästä rupesi kuitenkin Venäjän kartanon torpparin poika Kalle Jalasjoki vaimonsa Alman kanssa Korpelan maille peltoa raivaamaan.

Niin ikään Pyöli sai parin vuoden ajan raivaajaansa varrota samasta syystä kuin Korpelakin, kunnes sit-

ten Hattulan mies Juho Ylenius rupesi sitä rakentamaan ja raivaamaan lastensa kanssa, vaimo häneltä oli jo aikaisemmin kuollut.

Sileenkankaan torppa myytiin sen silloisille vuokraajille Oskarille ja Hannalle.

Haukkamaan tilan asukkaiksi asettuivat Joose ja Hilta Ritamäki Huhtaan kylästä. Samasta kylästä tuli vielä toinenkin torppari Vitikan kulmalle, nimittäin Aholan poika Arvo vaimonsa Hildan kanssa ryhtyen Leppäkorven lohkotilaa asumaan.

Koivulinnan otti haltuunsa entinen karjakko Severi Heiskanen, mutta luovutti sen pian alastarolaiselle Nikolai Kivistölle ja tämän vaimolle Elsalle.

Vitikan lohkotila luovutettiin talollisen pojalle Juho Vilppulalle ja tämän vaimolle Elinalle Jänhijoen kylästä.

Niin kuin edelläolevasta käy selville, olivat nuo uudisviljelijät melkein kaikki vähävaraista väkeä. Ei ollut heillä pääomia turvanaan, vaan kaikki perustui vastaisen työn ja toiminnan varaan.

Miten he sitten onnistuivat, siitä seuraavassa muutamia muistelmia:

VOIMAKAS YHTEISHENKI.

Ensiksi pitäisi kaiketi mainita siitä voimakkaasta yhteishengestä, mikä näiden uudisviljelijäin keskeN vallitsi. Heidän tuli luopua esi-isien aikuisesta tavasta, että jokaisella viljelijällä tuli olla kaikki välineet omia. Kun heillä ei ollut varoja ostaa kaikkia koneita kymmentä kappaletta, koska yhdenkin saaminen tuotti miltei voittamattomia vaikeuksia, perustettiin osuuskuntia, ja näin hankittiin kone kerrallaan. Kukin liittyi osakkaaksi yhtä suurella osuudella, mutta ostoN rahoittivat toistaiseksi ne, joilla silloin sattui olemaan siihen liikeneviä varoja tai sellainen nimi, joka kelpasi 'pitkään' paperiin. Tämä osuustoiminta kehittyi niin pitkälle, että Koivulinnan, Haukkamaan ja Leppäkorven isännät rakensivat yhteisen puimahuoneenkin.

Kun Vitikan kulmalle ruvettiin asumuksia rakentamaan, ehdotti Tuomolan isäntä, joka oli entinen kirvesmies, että ostettaisiin sirkkeli, koska tulee halvemmaksi sahata ne 'paikanpäällä' kuin vetää vaikeiden teiden takaa hirret sahalle ja taas lautoina takaisin. Tällainen puhe kelpasi toisille, varsinkin kun tiedettiin, että Tuomola oli tottunut ko. laitoksen hoitamiseen ja höyrykone puimaa varten kuitenkin olisi ollut hankittava. Tuomolan isäntä kertoi, että hän yhtenä ainoana keväänä sahasi mm. 11 latoa katto- ja permantolaudoiksi sekä ovien ja ikkunapuiden aineiksi.

Rakennushirret otettiin osaksi omasta metsästä, osaksi osteltiin vanhoja rakennuksia ympäristön kylistä. Toiset asettuivat vuokralaisina lähimpään mahdolliseen asumukseen, toiset yrittivät asua ladoissakin, siksi kunnes oma talo valmistui. Ladossa asui Tuomolan Justuskin, mutta kun syksyllä tuli hallayö, niin silloin täytyi keskellä yötä siepata nuorin lapsi kainaloon ja lähteä Niittymäen torppaan yösijaa etsimään. Tällaiset olosuhteet pakottivat uudisasukkaita kiirehtimään asumustensa valmistumista. Kerrotaan Takalan Matinkin pistelleen hirsä kiinni sitä mukaa kuin 12-vuotias Kalle-poikansa niitä veti MinkiöN kylästä ostetusta rakennuksesta. Taajaan siinä oli tehtävä, sillä poika sai joka toinen päivä kuorman ja joka toinen kaksi kuormaa paikalle. On selvää, että tällaisessa kiireessä tahtoo työ tulla vähän sitä ja tätä, mutta missä Tuomolan Justus oli mukana, siellä tehtiin kiireestä huolimatta kunnollista työtä, sillä ammattimiehenä hän ei sietänyt maineensakaan takia hutiloimista. Miten lienee sentään silloin käynyt, kun Vitikan kulmalle rakennettiin ensimmäinen sauna, se kun valmistui yhtenä päivänä. Sauna tehtiin Tuomolan ja Takalan välimailla sijaitsevasta vanhasta niittyladosta. Aamuvarhaisella Takalan Matti rupesi paikalle kerätyistä litteistä kivistä muuraamaan kiuasta, ja Justus ryhtyi laittamaan väliseinää ladon puoliväliin. Lapset pantiin tilkitsemään seinä-

rakoja sammalilla. Kattokin täytyi repiä siksi aikaa, kun välikatto laitettiin ja sitten taas panna takaisin paikoilleen, joten työ ei ollut niinkään pieni. Lapset tahtoivat ennen iltaa väsyä ja pyrkivät pois työpaikalta, mutta Matti haki heidät aina takaisin. Ja niin sauna tuli kuin tulikin yhden päivän nimissä valmiiksi. Siihen asti oli saunassa ollut käytävä Huhtaan kylässä, jonne tuli matkaa useita kilometrejä. Tänne oli joulusaunaankin mennä retuutettu lapset kivireessä, koska parempaa ajoneuvoa ei ollut.

HUONOT YHTEYDET.

Vitikankulma oli huonossa yhteydessä muun maailman kanssa silloin, kun uudisasutus siellä aloitettiin. Pahoja niitty- ja peltoteitä sinne oli kuljettava tulipa mistä päin tahansa. Esim. tappurin ja höyrykoneen kuljetus tällaisen tien takaa oli niin suuritöinen, että sitä ei muut kuin itse kokeneet käsitäkään. Oli siis ensiarvoisen tärkeätä ryhtyä tekemään kunnollisia teitä. Ja kaikki voimat ja varat kokoamalla näistäkin vaikeuksista selvittiin, niin että nyt on Vitikankulmalle kaksikin kunnollista maantietä, joista Taipaleelle johtavan tien viereen tehtiin sitten myöhemmin kansakoulukin.

UUDISTALOJEN VAIHEET.

Edellä tuli jo mainituksi, että Vitikankulman uudisasukkaat olivat vähävaraista väkeä, joiden menestyminen perustui omaan toimeliaisuuteen ja kuntoon. Arvaamattoman suuret olivat ne vaikeudet, jotka heidän oli voitettava. Kun viljelyksistäkin aluksi oli enemmän menoja kuin tuloja, ja kun kaiken lisäksi oli maksettava korot, hankittava koneita, kunnostettava ja rakennettava asumuksia, ostettava elukoita ja hankittava näille rehuja ja elääkin piti, niin saamme pienen aavistuksen näiden korpeen muuttaneiden vastuksista. Onneksi oli runsaasti ansiotöitä saatavissa. Ostokset olivat kyllä kalliita, mutta palkatkin olivat hyvät. Sellaisena aikana, 'jolloin raha liikkuu', tulee säästeliäs ihminen aina jotenkuten toimeen, sitä todistaa se, että useat Vitikankulmallekin muuttaneet pääsivät täällä elämisen alkuun ja saivat tulevaisuutensa turvatuiksi. Niinpä esim. Korpelan lohkotila, joka oli niin synkkä paikka, ettei sitä kukaan tahtonut tohtia viljelemään ryhtyä, on nyt hyvinvoipa pikkutila. Viljeltyä maata ei ollut kuin 1/4 ha, synkkä korpi vain joka puolella. Mutta Jalasjoen Kalle ei korpea pelännyt ja nyt on tilalla peltoa 10 hehtaaria, kunnollinen asumus ja lapset jo suuria, joten pahin on voitettu. Tosin oli isäntäkin sitten jo 50-vuotiaana loppuun kulunut ja emännässäkin ankaran raatamisen jäljet selvästi nähtävissä.

Sileekankaan tila joutui hunningolle isännän kuoltua ja hänen poikansa Eliaksen otettua sen haltuunsa. Kun talo myytiin pakkohuutokaupalla, jäi siitä vielä takaajien maksettavaksi muutamia satoja markkoja, vaikka talojen hinnat olivat nousseet huimasti. Haukkamaa oli ensimmäisillä omistajillaan viisi vuotta, mutta sitten Ritamäki myi sen forssalaiselle Anselmi Parmille, jolta sen vuorostaan osti kersantti Hannes Rantanen, Juho Rantasen poika Forssasta 90.000 mk:n kauppahinnasta. Kun pian tämän jälken alkoi vaikea pula-aika, oli hänellä suorastaan yli-inhimillisiä vaikeuksia voitettavanaan, mutta hän selviytyi kuitenkin.

Pyölin alkuperäinen asukas ehti saamaan viisi ha 'auran alle', kun vanhuus yllätti hänet ja talo oli luovutettava vuokramiehelle. Vuokratulot olivat kuitenkin siksi suuret, että hän niillä jotenkin tuli toimeen.

Leppäkorven, Koivulinnan ja Vitikan vaiheet kehittyivät tasaisesti vakavaraisuutta kohden. Viljelyksiä lisättiin hiljalleen ja vaikeuksista selvittiin vähitellen.

Edellä esitetystä käynee suurin piirtein selville Vitikankulman itsenäisyyden alkutaival. Siinä näemme, mitä vaikeuksia heillä on ollut voitettavanaan, mitä uupumatonta uurastusta heiltä on vaadittu, kuinka paljon uskoa valoisampaan tulevai-

suuteen heillä on täytynyt olla tuon kaiken kestääkseen. Heillä oli palava halu päästä oman kodin omistajiksi; toive itsenäisestä elämästä. Eikä nämä toiveet useimpien kohdalta pettäneetkään, mikä on pienin kohtuullinen hyvitys, sillä sanoohan suuri Luoja sanassaan, että mitä ihminen kylvää, sitä hän myös niittää.

(Juho Rantasen kirjoituksesta vuodelta 1933 lyhennellen mukaillut E. V.)

Forssan Lehdessä 16. 10. -47.

Muutamia piirteitä Tammelan ensimmäisen kansakoulun pitkäaikaisesta opettajasta.

Ada Weisell

Kun lokak. 14. pnä oli kulunut 80 vuotta siitä päivästä, jolloin Tammelan vanhin kansakoulu alkoi toimintansa, on sopiva aika julkaista muutamia piirteitä mainitussa koulussa pitkän ajan jo viime vuosisadallakin vaikuttaneesta naisopettajasta Ada Weisellistä, varsinkin kun samaan aikaan toimineista saman koulun miesopettajista — H. Toivosesta ja A. Vikstenistä — on tässä lehdessä aikaisemmin julkaistu verrattain laajat muistelmakirjoitukset.

Syysk. 2. pnä 1882 valittiin Tammelan kirkonkylän kansakoulun naisopettajaksi opettajatar Ada Weisell, joka oli papin tytär, kuten hänen kaksi edeltäjäänsäkin, Agnes Aejmelaeus (Toivonen) ja Charlotta Järnefelt (Backman). Ada Weisell oli syntynyt 31. 10. 1852 Pielisjärvellä, jossa hänen isänsä oli pappina. Adan aivan pienenä ollessa perhe muutti Lapinlahdelle Väärnin pappilaan, josta sitten tuli Adan lapsuudenkoti. Perheessä oli seitsemän lasta, joista vain Johannes ja Ada elivät vanhemmiksi. Vanhemmistaan Ada kertoi suurella lämmöllä ja ylisti varsinkin äitinsä herttaista ja suurenmoisen vieraanvaraista olemusta. Isä oli terveydeltään heikonlainen ja uskonnolliselta vakaumukseltaan vakava pietisti. Seurakunnan apulaispappina toimi Brofeldt, joka asui perheineen täyshoidossa Väärnin pappilassa. Niinpä Brofeltin lapset, mm. Juhani Aho, kasvoivat kuin samaan perheeseen kuuluvina Weisellin lasten kanssa. Hanna Weisell opetti Juhani Ahon lukemaan. — Suurina nälkävuosina oli pappila vaeltavien nälkiintyneiden pysähdyspaikka, jossa heitä parhaan mukaan ruokittiin ja hoidettiin.

Kun äiti v. 1865 kuoli lavantautiin, muuttui elämä suuresti, varsinkin sen jälkeen, kun isä parin vuoden kuluttua meni uudelleen avioliittoon. Pojat olivat opinteillä ja sinne Adankin mieli paloi. Seminaariin pääsy oli päämääränä, mutta varoja ei ollut, ja äitipuoli määräsi talossa. Adan pyytäessä lainaa

eräältä sukulaiselta torjui tämä pyynnön nauraen: »Eivät tytöt kouluja tarvitse». Vihdoin hän sai eräältä isännältä lainaksi 200 mk, jonka turvin voi alkaa opintonsa Jyväskylän seminaarissa. Kotona hän oli äärimmäistä säästäväisyyttä noudattaen ompelutyöllä jopa öiseen aikaankin koettanut hankkia ruoka- ja opintorahoja. Itse hän kehräsi, kutoi ja ompeli vaatteensa. Näin hankituilla varoilla hän läpäisi ensi vuodet, kunnes vihdoin pääsi sisäoppilaaksi. — Hänen periaatteilleen uskollista luonnettaan kuvastaa muuan pieni välikohtaus seminaarissa. Piti olla historian kirjallinen koe. Kysymykset oli kirjoitettu paperipalasille, joista oppilaat saivat nostaa kukin kysymyksen. Ada oli ennen koetta sanonut, että Katariina II:sta hän ei kirjoita. Kun Ada nosti lappunsa, oli siinä — Katariina II. Hän huomautti opettajalleen, lehtori Wallenille, ettei hän halua tästä henkilöstä kirjoittaa ja pyysi saada uuden kysymyksen. Siihen suostuttiin ja uusi kysymys oli: Ranskan vallankumous. »No, voittajako?» naurahti Wallin savolaisittain. Kyllä minä tästä kirjoitan, Ada vastasi.

Saatuaan seminaarista päästötodistuksen Ada Weisell toimi opettajana kuusi vuotta Joroisten kirkonkylän kansakoulussa, josta sitten muutti Tammelaan Tämä tulikin hänen varsinaiseksi toimipaikakseen, jossa hän suoritti elämäntehtävänsä, kunnes v. 1910 asettui vanhuudenlepoon toimitettuaan opettajakutsumustaan 34 vuotta.

Ada Weisellistä on hänen oppilaillaan säilynyt erittäin eheä kuva uskonnollisesta ja tunnollisesta opettajasta ja kasvattajasta, joka yleväaatteisen henkensä rikkauksilla ei tahtonut ainoastaan antaa tietoja ja taitoja, vaan myös kasvattaa ja jalostaa oppilaittensa sisäistä ihmistä. Hänen persoonallisuutensa oli arvonantoa ja kunnioitusta herättävä, mutta osanottavaisuudella jollakin tavoin elämän varjopuolellakin kasvaneita kohtaan hän saavutti myös heidän rakkautensa. Hänen suhteensa oppilaisiin oli läheinen ja lämmin säilyen sellaisena loppuun asti. Työhön lasten keskuudessa ja lasten hyväksi hän antautui kokonaan suunnaten runsaat lahjansa miltei yksinomaan tälle elämänsä varsinaiselle kutsumukselle, joten hän saavuttikin mitä parhaita tuloksia. Hän oli opettaja sen sanan parhaassa mielessä. Tämän toteamuksen vahvistukseksi liitän tähän Weisellin entisen oppilaan, nykyisin postinhoitajana toimivan, neiti Laura Kajavan muistosanoja Weisellistä: »Kiitollisessa muistossani on opett. Ada Weisell. Erikoista kunnioitusta ja arvonantoa tunsin juuri häntä kohtaan. Koko hänen persoonallisuutensa oli moitteeton. Esikuvana hänen hellä huolenpitonsa kohdistui oppilaiden käytökseen, siisteyden ja terveydellisten seikkojen huomioimiseen ja ohjaamiseen, vedoten siihen, että 'näin tehtiin meillä kotona Lapinlahden pappilassa'. Uskonnollisessa hengessä kasvaneena saattoi hän ohjata oppilaitaan totiseen jumalanpelkoon ja rakkauteen. Omituista hänelle oli seurata entisten oppilaittensa elämänkohtaloita».

Nämä käsitykset ilmenevät myös koulun johtokunnan antamista todistuksista, joista eräs, opettajista yhteisesti merkitty, tässä lehdessä koulun 80-vuotishistoriikissa esitettiin. Jo 18. 10. 1886 johtokunnan esimiehen, tireht. K. A. Zittingin ruotsinkielin kirjoittamassa pöytäkirjassa todistetaan palkankorotusanomusta varten 10-vuotisesta palveluksesta, että neiti Ada Weisell tyttökoulun opettajattarena on lämpimällä innostuksella, ahkeruudella ja tunnollisuudella etevällä tavalla hoitanut opetustehtäväänsä kuin myös koululla tyttölapsille sijaitsevaa sisäoppilaitosta. Samoin 5 vuotta myöhemmin tri G. Grotenfeltin ollessa puheenjohtajana todistetaan, että neiti Ada Weisell täkäläisessä kansakoulussa on innokkaalla mieltymyksellä, ahkeruudella sekä taitavuudella etevästi hoitanut opettajatointa sekä koulun yhteydessä olevaa sisäoppilaitosta tyttöjä varten».

Nämä senaikaiselle opettajalle annetut todistukset osoittavat, että silloin jo ymmärrettiin koulutyön arvo ja annettiin sille tunnustus. Näistä todistuksista ilmenee myös se, mitä huolenpitoa ja vastuuta varsinkin naisopettajalle aiheutui koulun sisäoppilaitoksesta, kun tyttöjä asui koululla. Heille oli varattu kaksi tilavaa huonetta, joiden kalustona oli rautasängyt, pöytä ja tuolit. Keskellä kattoa riippui metallisella, leveällä peltivarjostimella varustettu öljylamppu,

jonka valokehään tytöt iltaisin kokoontuivat läksyjään lukea parisemaan. Yhteinen iltarukous lauluineen päätti päivän. Tyttöjen turvana nukkui toisessa huoneessa emännöitsijä, joka toimi myös opettajattaren kotiapulaisena. Viimeisenä näissä toimissa oli koulun entinen oppilas Fia Takala (Ahokanto).

Kun sisäoppilaitos sitten v. 1902 lakkautettiin, myönnettin op. Weiselille »sisäopiston» valvonnasta nauttimansa luontaisedun (»ylöspidon» ja talousapulaisen palveluksen) korvaukseksi 300 mk kunnalta, joten hänen palkkansa nousi 400 markkaan, kun se kunnan muilla naisopettajilla oli 300 mk, johon määrään se Weisellin seuraajalle kirkonkylässäkin jälleen laskettiin. — Luontaisetua oli sekin, kun koulun johtokunta 4. 10. 1882 päätti »hankkia tyttökoulun opettajan käytettäväksi huonekaluja: piironki, sohva, pöytä, sänky ja joitakuita tuoleja». Näinä aikoina myös tehtiin naisopettajalle yläkertaan asuinhuoneet ja pienempi luokkahuone laajennettiin nykyiseen kokoonsa. Tässä yhteydessä mainittakoon esimerkkinä Weisellin tarmosta ja säästäväisyydestä yhteistenkin varojen käytössä, että hän vielä vanhempanakin usein itse kesällä maalasi luokkansakin lattian.

Järjestys- ja kurinpitoasioissa op. Weisell oli johdonmukaisesti vääjäämätön vaatimuksissaan. Huonoja tapoja ja varoituksista piittaamatonta tottelemattomuutta hän ei sietänyt. Senvuoksi oli johtokunnan kerran (14. 5. 1890) erotettava muuan poikaoppilas koulusta. Samoin v. 1902 erotettiin lukukaudeksi tyttöoppilas, joka oli varastanut toverinta uuden koraalivirsikirjan. Tyttö olisi saanut jäädä kouluun ehdolla, että hän toverinsa läsnäollessa tunnustaa rikoksensa ja pyytää anteeksi. Tämän tyttö tekikin, mutta selitti kotona, että hänet oli muka pakotettu tunnustamaan. Isä, muuan lautamies, valitti koulun johtokunnan puheenjohtajalle ja sitten vielä tarkastajalle. Kun oppilaan syyllisyys oli tullut täysin toteennäytetyksi, ei valituksista ollut apua. Tästä asiasta on annettuine selityksineen syntynyt laajoja pöytäkirjoja.

Op. Weisellin kykyä ja kokemusta käytettiin hyväksi yleisemminkin esim. komiteatöissä; mm. siinä komiteassa, joka hallituksen toimesta v. 1887 asetettiin suunnittelemaan käsityöopetuksen uudelleen järjestelyä. Tammelan opettajayhdistyksen johtokuntaan hänet valittiin heti yhdistyksen perustamisesta alkaen v. 1896 ja hänen luonaan vielä samana vuonna myös ensimmäinen varsinainen op.-kokous pidettiin. Tammelan kunnan lainakirjaston johtokuntaan hän niinikään kuului.

Neiti Weisellin luona asui henkilökohtaisina kasvatteina lyhyempiä tai pitempiä aikoja tuttavien ja sukulaisten lapsia, joiden opinnoista hän huolehti. Tammelan tulleessaan hän toi mukanaan tytön, Gustava (Staava) Strengellin, joka sitten koulun sisäoppilaitoksessa sai myös täysihoidon. 1880-luvulla oli hänen kasvatteinaan Elli Schadevitz ja Betty (Tytti) Pesonen, joka sittemmin meni avioliittoon ins. Leo Krohnin kanssa. Huomatuimmaksi näistä Weisellin kasvateista on tullut hänen veljensä tytär M i n n a W e i s e l l (sittemmin V ä i s ä l ä), joka täällä oli v. 1892—1908 ja ylioppilaaksi tultuaan toimi johtokunnan suostumuksella op. Weisellin apulaisopettajana v. 1904—05, kun Weisellin terveys alkoi horjua. Minna Väisälä meni sitten avioliittoon agr., luutn. K. J. M. Collanin kanssa ja toimii nykyään eversti Collanin omistaman Waaniin kartanon emäntänä Kiukaisissa. Saipa hän jonkun ajan hoitaa maaherran emännänkin tehtäviä puolisonsa ollessa maaherrana. Tammelan kirkonkylän kansakoulun 50-vuotisjuhlassa rva Collan esitti useita pianosooloja ja niinikään koulun 80-vuotisjuhlassa saesti tyttärensä Anjan yksinlauluesityksiä. Rva Collanilta tämän kirjoittajakin on saanut arvokkaita tietoja op. Weisellin varhaisemmilta ikäkausilta.

Loppupuolella ikäänsä nti Weisell alkoi silloin tällöin pitää virkalomaa virkistyksekseen. Niinpä 21. 2. 1899 on johtokunta myöntänyt hänelle virkavapautta kolmeksi kuukaudeksi ja hänen sijaisekseen hyväksyttiin koulun entinen oppilas, opettajatar Hanna Niemi (Hukki) Kuhalan kansakoulusta, johon H. Niemen sijaiseksi hyväksyttiin rva Ina Ahde Forssassta. Lv. 1908—09 syyslukukaudella oli op. Weisellin sijaisena neiti Ida Pihl Hämeenlinnasta ja sitten 4. 12. 1909 johtokunta hyväksyi Weisel-

lin apulaiseksi op. Hilma Jaakkolan, joka tällöin tuli pysyväisesti kiinnitetyksi Tammelan kirkonkylän kansakoulun opettajantoimeen, sillä hänet valittiin seuraavana vuonna väliaikaiseksi ja sitten myöhemmin vakinaiseksi opettajaksi.

Helmik. 7. pnä 1906 Weisell oli pyytänyt johtokunnan todistusta eläkkeen hakua varten ja se hänelle myönnettiinkin, mutta lopullisesti hän otti eron opettajanvirasta vasta 19. 7. 1910. Eläkkeellä ollessan hän asui entisen kasvattinsa Minna Collanin luona Kiukaisissa, jonka hautausmaalla hän sai viimeisen leposijan. Ada Weisell kuoli Eurassa lokak. 15. pnä 1927

Kun op. Weisellin oppilaat olivat hänen haudalleen laskemansa seppeleen hinnasta jääneillä varoila päättäneet hankkia Weisellin muotokuvan koulun seinälle ripustettavaksi, päätti koulun johtokunta toimia niin, että myös op. Vikstenin muotokuva entisten oppilaiden kannatukseen vedoten koululle hankittaisiin. Nämä molemmat kuvat sitten suurennettuina saatiin syksyllä 1928 Suomi Oy:n suurennusliikkeeltä Helsingistä; hinta yhteensä 430 mk. H. Toivosen isonnetun muotokuvan olivat hänen perillisenä Agnes ja Urho Toivonen jo 1923 lahjoittaneet koululle.

Kun Tammelan kirkonkylän kansakoulussa on osittain samaan aikaankin melkein miespolven ajan vaikuttanut kolme sellaista aikansa opettajarivien etummaisinta opettajapersoonallisuutta kuin Toivonen, Viksten ja Weisell, ei ole voinut niin monipuolisen kehityksen aika olla hyvää jälkeä jättämättä sekä oppilaihin että ympäristöön. Tällaisten tienraivaajien työtä hengen vainiolla kannattaa jälkipolvienkin kiitollisena muistella saadakseen siitä uskallusta kantamaan vähätkin kortensa kansamme onnen kekoon.

J. Ranttila.

Forssan Lehdessä 21. ja 23. 10. -47.

Forssan kulttuurielämää 40 vuotta sitten.

Sortokausi laittomine asevelvollisuuskutsuntoineen ym. toimenpiteineen tunnettiin v:n 1904 lopulla olevan päättymässä. Säätyvaltiopäivät oli kutsuttu koolle. Oltiin tietoisia siitä, että kansamme historiassa nyt kuljettiin kohti ratkaisun vuosia. Toivottiin, että kaikki laittomuudet ja kaikki se epävarmuus, joita kuluneet 5 vuotta olivat aiheuttaneet, selkiäisivät ja että katoaisi se viha ja katkeruus, joka oli syntynyt »veljien ja sisarien», vieläpä vanhempien ja lasten välille. Tunnussanana jo silloin oli, ettei kansamme halua sekaantua suuren maailman monimutkaiseen politiikkaan. Sen ainoa harrastus oli yhteisvoimin työskennellä synnyinmaan kohottamiseksi sivistyksen valoon.

Toiveiden mukaan ei kuitenkaan tapahtunut. Valtiollinen tilanne kiristyi koko Venäjällä samassa määrin kuin keisarikunta kärsi tappioita Kaukoidässä Japania vastaan käydyssä sodassa. Venäjällä sattuneet levottomuudet heijastuivat myös meillä. Prokuraattori murhattiin. Helsingissä ja muuallakin pidettiin suuria mielenosoituksia, joissa vaadittiin yleistä ja yhtäläistä äänioikeutta. Syksyllä tehtiin kyllä rauha Venäjän ja Japanin välillä, mutta levottomuudet jatkuivat, kunnes marraskuussa 1905 puhkesi suurlakko sekä Venäjällä että

meillä. Sen seurauksena kutsuttiin väliaikaiset valtiopäivät vuoden lopulla koolle käsittelemään yksikamarista kansaneduskuntaa koskevaa perustuslakiesitystä sekä esityksiä yleisestä ja yhtäläisestä äänioikeudesta ynnä paino-, kokoontumis- ja yhdistysvapaudesta.

Forssassakin elettiin tuolloin yhteiskunnallisesti virkeätä aikaa. Paikkakunnan ensimmäinen sanomalehti 'Forssan Sanomat' alkoi ilmestyä v:n 1905 alussa. 15-vuotinen Työväenyhdistys toimi vilkkaasti, myös sivistyksellisellä alalla, ja Tammelan Nuorisoseura eli parhainta kukoistuskauttaan, pääpaikkanaan Forssa. Sen piirissä työskentelivät sellaiset Forssan sivistyshistoriaan syviä jälkiä jättäneet miehet kuin yhteiskoulun rehtori Joos Sajaniemi ja koulun venäjän kielen opettaja Santeri Nyberg sekä Forssan tehtaiden nuoret insinöörit Kaarlo Perttilä ja Einar Vahlberg, kummatkin miehiä, joilla oli taiteellisia ominaisuuksia. Edelleen oli nuorisoseuran johtomiehiä Uudenkartanon konttoristi Hjalmar Sjöstedt, joka Jalmari Järviön nimellä kirjoitteli runoja ja paikallisaiheisen näytelmäkappaleenkin. Nuorisoseuralla oli oma torvisoittokunta, voimisteluseura ja näyttelijätoverikunta, viimeksimainitun johtajana Kaarlo Perttilä. Kun paikkakunnan seurat olivat suurlakkoon saakka läheisessä yhteistyössä keskenään, saatettiin monessa valistusasiassa puhaltaa yhteen hiileen ja saada senmukaisia tuloksia.

Osoituksena siitä, miten paljon Forssassa saatiin aikaan vuosina 1905—06 ja miten täällä osattiin järjestää juhlia, esitettäköön näistä tärkeimmät.

Nuorisoseura vietti helmikuussa 1905 Kirjastotalon salissa Runebergin juhlaa, jossa Santeri Nyberg piti juhlapuheen, Joos Sajaniemi lausui runon ja opettajatar Ina Ahteen johtama sekakuoro lauloi.

Kesän 1905 suuri tapaus oli nuorisoseuran järjestämät Lounais-Hämeen ensimmäiset laulu-, soitto- ja urheilujuhlat, jotka pidettiin Sortohaassa heinäkuun 1.—2. pnä. Niihin osallistui 3 forssalaista sekakuoroa, yksi Jokioisilta ja yksi Urjalasta; yht. näissä oli lähes 100 laulajaa. Torvisoittokuntia oli niinikään viisi, yht. 44 soittajaa, voimistelijoita 75. Lisäksi juhlilla vieraili joukko ylioppilaslaulajia.

'Forssan Sanomat' kertoo pitkälti ja innostuneesti näistä juhlista, jotka onnistuivat erinomaisesti. Niitä olikin kauan ja ahkerasti valmisteltu, »jotta juhla juhlalle tuntuisi». Torstaista alkaen oli pidetty kuorojen yhteisharjoituksia. Tuhatmääräinen yleisöjoukko suuntasi sitten lauantai-iltana kulkunsa liehuvin lipuin koristetun kauniin puiston ja juhlaportin lävitse Sortohakaan. »Heti kääntyy katse juhlalavaan, joka insinööri Perttilän tekemine erittäin onnistuneine suunnitelmineen ja taiteilija Albert Lindforsin sinivalkoisine kaunistuksineen teki perin miellyttävän vaikutuksen. Ympäri kenttää oli runsaasti lippuja ja juhlasalkoja. Pyöreistä tukeista ja laudoista on kyhätty sieviä suojuksia eri tarkoituksia varten. Niissä on yleisölle telefooni, posti, kirjakauppa, kukkamyymälä ja monenlaiset ravintoaineet ja virvokkeet. Uusi urheilukenttä oli raivattu viereen.» Sanotaan kauppalan monien asukkaidenkin pystyttäneen juhlamerkkejä, joilla ilmeisesti tarkoitettiin lippusalkoja.

Lauantaipäivä vietettiin urheilun merkeissä, mutta välillä oli myös kuorolaulua, jota ins. Vahlberg johti. Urheilijoille puhui ylioppilas Nyberg. Illalla ylioppilaslaulajat antoivat konsertin ins. Vahlbergin johdolla. »Voimakkaasti ka-

jahtivat arvokkaat laulut, yleisön mieltymys oli rajaton; varsinkin herätti suurta huomiota hra A. Weckmanin barytooni- ja hra E. Rautavaaran tenorisoolot.» Työväentalossa samaan aikaan Meri Roineen kiertue esitti 4-näytöksisen näytelmän 'Tukkikauppa'.

Sunnuntaina laulajat, soittajat, voimistelijat ja koko yleisö kokoontuivat torille, josta liehuvin lipuin marssittiin Urheilupuistoon soittokunnan puhaltaessa 'Sotilaspoikaa'. Laulajat ja soittajat esittivät ensin virren 'Taivaat julki julistavat'. »Sinitaivas, loistava aurinko, ihana kesäluonto ja mahtava laulu olivat sanojen välittöminä todistajina.» Tervehdyspuheen piti Joos Sajaniemi, toisen puheen pastori Sulo Schöneman (Soriola). Runsaasta laulu- ja soittoohjelmasta herätti varsinkin torvisoiton säestyksellä esitetty 'Pellervon laulu' »voimakkaasti, taitavasti ja innostuneesti laulettuna ääretöntä innostusta kaikissa». YL:n esittämistä lauluista oli vaikuttavin 'Armaasta erotessa', sillä siinä hra A. Weckmanin »mahtava barytooni kohosi korkealle lumoten komeudellaan kaikki kuulijat». Jokainen ylioppilaslaulaja kukitettiin. — Joos Sajaniemi lausui kirjoittamansa juhlarunon 'Yhteistunteelle'. Se on Sajaniemen kauneimpia runoja, rytmikäs ja sisällökäs. 'Forssan Sanomat', johon kai Sajaniemi itse kirjoitti kuvauksen laulujuhlista, ei kylläkään mainitse mitään runon aiheuttamasta tehosta, mutta arvaamme, että se oli voimakas, mieliä sytyttävä. Siinä oli uusi sointu: lounaishämäläinen heimoushenki.

Ja niinpä varmaan oli totta, mitä F. S. juhlista kirjoitti: »Kaunis muisto ja yhdistävä vaikutus on tämän ensimmäisen laulu-, soitto- ja urheilujunlamme ylevä tulos».

Yksityiskohtainen tarkastelu saattaisi tuoda esiin paljonkin todisteita näiden laulujuhlien hedelmällisestä vaikutuksesta Forssan henkiseen elämään. Mainittakoon vain yksi esimerkki. Seuraavassa syyskuussa perustettiin tänne yleinen, 40-henkinen sekakuoro, jonka johtajaksi saatiin ins. Vahlberg. Se piti koko syksyn niin ahkerasti harjoituksia, että se jo marraskuun lopulla saattoi antaa kaksi komeata konserttia, ensin lauantaina Kirjastotalossa, sitten sunnuntaina Hotellissa. »Ei ole ihme, että juuri tähän konserttiin yleisö riensi, täyttäen salit», kertoo F. S. ja jatkaa:

»Olihan tuon köörin jäsenet meidän paikkakuntamme omia laulavia kansalaisia, tulihan tämän illan todistaa, että täällä Hämeen syrjäisissä sopukoissakin saadaan äänet sointumaan. Nyt laulettiin itse laulun vuoksi. Joskin joukossa oli useita opinsaaneita henkilöitä, niin useimmat laulajat olivat kumminkin yhteisen kansamme keskuudessa ollen kaukana taiteellisen laulun piiristä. Sitä huomattavampi juuri on laulajaisten loistava voitto, että se näytti kykyä löytyvän meidän kansastamme, kun vaan se voimakkaasti herätetään esiin. Ja onneksi laulu on itse itseänsä innostava voima, kun se kerran alkuun pääsee. Kun muutama vuosi takaperin köörilaulun alkuunpanija täältä muutti pois (tarkoittanee ins. Matti Viljasta), niin laulun into jäi. Se löysi kuitenkin kykeneviä johtajia eteenpäin kulkeakseen. Se into viime kesänä puhkesi laulujuhlan muodossa esiin.»

Ja sitten kuvaillaan, kuinka yleisö tuli ennakkoluuloisena konserttiin.

»Epäillen laulajat itsekin astuivat juhlallisen yleisön eteen, jännittäväisyys kuvastui usean kasvoilla. Mutta turhaksi kävi pelko molemmin puolin.» Myönnetään kyllä, että kuorolle oli suureksi avuksi Helsingistä tilaisuuteen saapunut pienehkö joukko ylioppilaslaulajattaria ja -laulajia. »Erittäinkin oli hauska kuulla Arvi Weckmanin barytoonisoolo laulussa 'Ilta Venetsiassa'.»

Tuo taitava sekakuoro jatkoi sitten harjoituksia yli talven ja vähää ennen

vappua se jälleen antoi konsertin Kirjastotalossa. Ohjelmaan oli nyt otettu suurta kypsyyttä kysyviä, vaikeita lauluja. F. S:n arvostelija mainitsee, että konsertti osoitti kuoron yhä kehittyneen äänivaroihinsa, sointuihinsa ja täsmällisyyteensä nähden. Ohjelmassa oli mm. Hannikaisen 'Kevätlaulu', Kjerulfin 'Hardangerin hääretki' ja Merikannon 'Se kolmas'. Toinen osa oli kokonaan Sibeliusta, kuten 'Saarella palaa', 'Sydämeni laulu' ja 'Min rastas raataa', joista useimmat oli toistettava. Ohjelman kolmannessa osastossa oli mm. Palmgrenin 'Elegia', Lindbladin 'Luonto ja sydän' ja Paciuksen 'Hymni Suomelle'.

Kevät ja kesä 1906 oli Forssassa jälleen suurten juhlien aikaa. Ensimmäiseksi vietettiin J. V. Snellmanin syntymän satavuotisjuhlaa toukokuun 12. pnä. Se haluttiin pitää yhteisjuhlana, ja siksi oli jo talvella yleisessä kokouksessa valittu 16-henkinen ohjelmatoimikunta, johon kuului paikkakunnan parhaat voimat, kuten Sajaniemi, Nyberg, Perttilä, Vahlberg ja Lyden. Erikseen valittiin vielä ravintola- ja koristelutoimikunnat sekä nimenmuuttokomitea. Viimeksimainittu saikin aikaan, että 371 kansalaista muutti nimensä suomalaiseksi, mm. Nyberg Nuortevaksi, Lyden Lyytiöksi ja Åmark Jokimaaksi. — Toukokuun 12 pv. sattui lauantaiksi, jolloin työt tehtaalla lopetettiin klo 2 ja kaupat suljettiin. Torilta juhlakansa lähti yliairut Kaarlo Meritähden johdolla Sortohakaan Palokunnan musiikin soittaessa. Perillä Forssan sekakuoro lauloi, Sajaniemi piti juhlapuheen ja Suomen kansalliselle kehitykselle huudettiin eläköötä. Juhlailtamassa esitettiin mm. Joos Sajaniemen kirjoittama kuvaelma 'Snellmanin perintö'. Mutta puolue-erimielisyys oli jo hajoittanut kansallisen yksimielisyyden. F. S. kertoo: »Lippuja oli kohotettu vain keskisäädyn katoille. Itse juhlasta herrasväki oli poissa ja työväki vähät näytti välittävän Snellmanin työstä, mutta torille oli silti kokoontunut lukuisa joukko keskisäätyä».

Touko—kesäkuun aikana 1906 vietettiin Forssassa sitten neljät arpajaisjuhlat, jotka »ylitsevuotavana näyttävät kuuluvan forssalaisten kesäohjelmaan». Näistä juhlista olivat komeimmat nuorisoseuran. Ne pidettiin Sortohaassa kesäkuun 16.—17. pnä. Jälleen puistotie oli lipuin koristettu, kenttä samoin ja sinne oli rakennettu hauskannäköinen arpajaisvoittojen esittelypaviljonki. Kuten laulujuhlilla oli nytkin kentän laidoilla ravintolakojuja ja puhelinmaja. Juhlaopas oli painettu. Illalla lähes 30-miehinen Turun lyseoiden mieskuoro antoi konsertin juhlalavalla. Sunnuntaina suoritettiin juhlamarssi Sortohakaan torvien soidessa ja lippujen liehuessa. Prof. Arvi Grotenfelt piti juhlapuheen, ja Jalmari Järviö esitti kirjoittamansa juhlarunon. Työväenyhdistyksen voimistelijat antoivat näytöksen, ja Sajaniemi piti lopettajaispuheen. 5000 arpaa myytiin loppuun, ja nuorisoseura sai tuloja n. 1500 mk, minkä turvin se jo uskalsi ryhtyä puuhaamaan paikkakunnalle yhteistä seurataloa. Juhlien aikana perustettiin Lounais-Hämeen nuorisoseurain liitto 40 nuorisoseurojen edustajan läsnäollessa. Näihin aikoihin ilmestyi myös Tammelan nuorisoseuran kaunis julkaisu 'Lumpeenkukka I'.

Vielä saman vuoden syksyllä jatkui Forssassa vilkas ja korkeatasoinen juhlatoiminta. Forssan sekakuoro antoi Kirjastotalossa lauluillan, jonka ohjelmassa sanottiin olleen paljon uusiakin lauluja. Mutta samalla vietettiin ins. Vahlbergin jäähyväisiä, sillä hän lähti

pian sen jälkeen Amerikkaan opintomatkalle. Toivottiin kyllä, että kuoro toisen henkilön johtamana pysyisi vireessään, ja paikkakunnalla olikin muita kuoronjohtajia, mutta ei Vahlbergin veroista. Voimat hajaantuivat. Samana vuonna mainitaan täällä jo naiskuoro ja parin vuoden päästä mieskuoro.

Vielä vuoden 1906 lopulla oli Kirjastotalossa juhlailtama, jonka muisto säilyi kauan. Se oli siitä merkillinen, sanoo F. S., että sen ohjelman päänumerot olivat nuorisoseuran omien kykyjen laatimia. Silloin näet esitettiin Jalmari Järviön kirjoittama näytelmäkappale 'Tehtaantyttö'. »Myrskyisillä suosionosoituksilla ja jättämällä tekijälle kauniin kukkakorin yleisö osoitti innostuksensa kappaleesta.» Sajaniemi lausui kirjoittamansa juhlarunon, ins. Perttilä oli järjestänyt kaksi ihanaa kuvaelmaa tait. Lindforsin avustuksella, osa ent. Vahlbergin sekakuoroa esitti laulua jne.

*

Emme seuraa tämän pitemmälle forssalaisjuhlien historiaa senkään vuoksi, että niiden loistokausi tuolla erää pian päättyi. Siihen vaikutti ennen kaikkea ajan henki, puoluevastakohdat kun ensimmäisten vaalien lähestyessä kiristyivät niin katkeriksi, että sen painosta tuntui kaikki rauhallinen kulttuurityö käyvän mahdottomaksi. Eripuraisuus, kateudenhenki ja epäluuloisuus tuli tilalle. Santeri Nuorteva esim. erosi riidoin nuorisoseuran johdosta ja siirtyi työväenyhdistyksen piiriin.

Mutta ei yksin ajan henki vaikuttanut lamauttavasti juhlatoimintaan, jonka tilalle tunkeutuivat suuret mielenosoituskokoukset. Myös se seikka, että useimmat kulttuurityön johtavimmat miehet muuttivat v:n 1907 aikana täältä pois, vaikutti lamauttavasti seura- ja juhlatoimintaan. Vahlbergin lisäksi myös Perttilä lähti, samoin Joos Sajaniemi, Jalmari Sjöstedt ja monet muut. Kauniiseen kukoistukseen päässyt sivistyselämä kärsi täten pahoja tappioita. Emme kyllä saa unohtaa, että v:n 1907 ja sen jälkeisten aikojen suureksi ansioksi on luettava syvien rivien yhteiskunnallinen herääminen ja esiinmarssi. Mutta näin jälkeen päin asioita punniten tässä kosketellun sivistystyön jatkuminen ei sitä olisi silti estänyt.

Meidän on syytä palauttaa mieliimme niiden miesten muisto, jotka olivat luomassa täällä uudenaikaisen sivistystyön ensimmäistä suurta aikaa. On myös syytä ottaa kaikessa seura-, musiikki-, näytelmä- ym. toiminnassa opiksemme, miten paljon johtavat yksilöt siinä merkitsevät; he luovat hengen, joka innostaa suuria joukkoja.

*

Neljäkymentä vuotta sitten kirjoitettiin Forssan Sanomissa: »Ihmeellistä on ollut nähdä, miten lyhyessä ajassa Suomen kansa on itsetietoisuuteen noussut. Kaikkialla, joka mökissä, keskustellaan ja pohditaan elämän ja yhteiskunnan kysymyksiä, vaistomaisesti tunnetaan, että nyt on toiminnan aika, nyt jos koskaan kansan täytyy nousta pimeydestä ja silmät auki kulkea tietä, joka vie kansat yhteiseen onneen».

Tuntuu kuin nykypolvi seisoisi samalla lähtöviivalla, ei vain sama päämäärä edessä, vaan siitä yhtä kaukana. Se on kuitenkin harhanäky: 40 vuodessa olemme menneet paljon eteenpäin. Onhan maamme itsenäinen, onhan sillä suuret kehittymisen mahdollisuudet kaikilla aloilla, ja raskaina sotavuosina eri kansankerrokset ovat tulleet lähemmäksi toisiaan. Erimielisyydet eivät lopultakaan ole niin syvällä eivätkä niin sovittamattomat, kuin ne monesti näyttävät olevan. Ihmiselämä ja kulttuurin ole-

mus on vain siitä erikoinen, ettei se milloinkaan saavuta päämääräänsä. Mitä korkeammalle me aineellisesti ja henkisesti kohoamme, sitä loitommaksi etenee ihmisyyden päämäärä.

E. Aaltonen.

Forssan Lehdessä 29. 11. 1947.

"Työ tekijäänsä kiittää."

Erään urjalalaisen suutarin elämänvaiheita.

Suutarimestari Huhtinen asui mökissään Sulkosen maalla lähellä Välkkilän kansakoulua. Siinä mökki seisoo vieläkin nurkkakivillänsä. Tämän vuosisadan alussa hän oli jo ikääntynyt mies, vaikka vanhapoika. Arvokkaan näköinen hän oli harmahtavine pujopartoinensa, ja koulupojat, kuten suutarin oppipojat ja sällitkin tunsivat määrättyä kunnioitusta mestari Huhtista kohtaan.

Huhtisella oli porstuanperäkammarissa myös vaatimaton kauppaliike. Siinä hän tärkeännäköisenä kävi rautapuntarilla mittaamassa vehnäjauhoja, mannaryynejä, kahvia ja sokeria ja siinä otettiin myöskin grammat huomioon. Grammat olivat aina Huhtisen suussa »grammia». Mestari Huhtisen kaupassa kävivät pääasiassa kylän vähäosaisimmat sekä lapset, jotka toivat ja veivät korjattuja jalkineita. Huhtinen mittasi puntarillansa tyynesti kahviakin 250 grammia eikä huomautellut kaupan pienuudesta mitään. Eipä taas vastaavasti ostajatkaan muistuttaneet Huhtista huonosta hygieniasta, kun hän pikisillä kourillaan tartui sokeritopan kylkeen lyödäkseen kirveellä kullekin tarvitsemansa palasen. Sokeritopan loppupää oli tavallisesti mustaksi pikiintynyt päältäpäin, mutta lähtihän siitä pinnasta lika pois veitsellä raaputtamalla.

Kaupan suurin liikevaihto tapahtui kuitenkin verstaan puolella. Siinä hän möi nahkaa ja tupakkaa sekä paakari Aholta tai makealta Papalta maitokuski Kytölän tuomia vehnäsiä sangallisesta pyykkikorista. Korin päällä oli tavallisesti likaiselta vaikuttava liinakin — varmaankin paakarien omaisuutta.

Koulupojat ostivat tavallisesti varojensa mukaan sokeroidun suutarinleivän 10 pennillä tai 5 penniä maksavan korvapuustin. Vieläkin halvempaa tavaraa oli, sillä 5 pennillä sai myös kaksi tippaleipää. Jos kuka oli äveriäs, voi ostaa 25 penniä maksavan jeltan tai 20 p. maksavan junttapullan.

Pullakauppoja oli muitakin kylässä, mutta koska Huhtisella oli myös tupakkaa ja varsinkin kuin poikia varten valmistettuja pieniä laatikoita sisältäen 10 savuketta ja maksaen 10 penniä laatikolta, niin pojat suosivat Huhtisen putiikkia. Tämän tupakkakaupan ansiosta mestari Huhtinen nautti kaikkien koulupoikien jakamatonta luottamusta, kun hän aina vaikeni myynneistänsä. Siksi pojat ostivat pullatkin ja karamellit Huhtiselta eikä Kallion Karoliinalta kuten koulun tyttölapset. Tosin vehnäskorissa ja varsinkin suutarinleipien päällä usein oli pieniä mustia muurahaisia herkuttelemassa sokerilla, mutta se ei estänyt kaupantekoa ollenkaan. Surkeaa tosin oli seurata sokerikiteiden häipymistä leivän päältä. Kun puhalsi muurahaisia pois niin samalla menivät sokerikiteetkin. Usein pojilla sentään oli malttia kutitella noita kiusankapineita tulitikulla, jolloin ne poukkoilivat hätäpäissään verstaan pikiselle permannolle. Eihän tuota muurahaisten pullakorissa mässäilyä oikeastaan kukaan harmitellut, vaan

pitivät sitä, suutarimestari kuten ostajatkin, itsestään selvänä ja luonnollisena asiana.

Mitäpä ihmettelemistä olisi ollut tuossa permonnossakaan. Tosin se oli silminnähtävästi musta ja törkyinen kun se lakastiin vain lauantai-iltoina ja pestiin jouluksi. Mestarin huushollissa eivät näet hameet heilunneet eikä miesten silmiä häirinnyt liioin huoneen järjestetty epäjärjestys eikä monilukuisten hajujen sekoitus nenää. Kumma hajusekamelska verstaassa tosin oli. Yölliseen toverihenkeen kun sekottui antura- ja rasvanahan hajua sekä tupakan ja tuoreen vehnäsen tuoksua.

Nainen tässä riidattomassa talossa olisi saanut aikaan vain turhaa sekaannusta talon leppoisaan elämään. Kun mestari Huhtinen hoiteli emännyyttä ja isännyyttä olisi siinä ollut oppimista naisillekin tuon huushollitouhun yksinkertaistamisessa. Tässä ei harmiteltu, kuka astiat tiskaa tai kuivaa eikä pyöritelty päätä, mitä aamiaiseksi, päivälliseksi tai illalliseksi. Yksi vuorollansa oppipojista ja sälleistä keitti kokonaisia perunoita suuren kolmijalkapadallisen pesänsuussa hiilustalla. Toisen samanlaisen padallisen mannaryynipuuroa, ja siinäpä sitten olivatkin päivän keitokset. Puuronkeitto oli kylläkin tarkka tehtävä. Sen täytyi tulla niin sakeaa, että sitä kylmänä voi suutarinveitsellä syödä.

Kun puuro ja perunat olivat kylmenneet niin ruokailu alkoi. Silliä ja silakoita toi oppipoika pöytään ja myös voita sellaisena möttinä, millaisena joku pieneläjä sen oli taloon myynyt. Myöskin molemmat kolmijalkapadat asetettiin pöydälle puuroineen ja perunoineen. — Mikäpä olikaan syödessä! Kylmät perunat olivat sopivia pyöritellä pikisissä kourissa ja maistuivat sillin ja perunain kanssa vieläpä paremmilta kuin kuumat. Mikä nautinto olikaan leikata suutarinveitsellä kotosuolaista eli maalaisvoita kylmän perunan päälle. Aivan makuhermoja kutkuttava suupala siitä tuli. Kaikilla padan ruoka-aineksilla olivat osapuilleen samat lämpöarvot ja niin siitä tuli erinomainen makuyhdistelmä. Kenellä koulupojalla oli onni ruokailuaikana seurata tätä erinomaista ruokailua, hän ei sitä varmaan unohda. Sitten Huhtinen sujautti partapujonsa vasempaan kouraansa, veti siitä hellällä liikkeellä alasukaan pari kertaa ja kävi puuron kimppuun. Suutarinveitsellänsä hän teki puuron keskelle pari mestarillista viiltoa, törkkäsi veitsenkärjen irronneeseen palaseen ja nakkasi suuhunsa ja ryyppäsi mukista maitoa painimeksi. Näin alkoivat tehdä sällitkin taitonsa mukaan ja sitä piti vain varoa, ettei veitsi leikkaa poikain suuta leveämmäksi.

Ei Huhtisen aterioidessa tarvittu lusikoita saati lautasia haarukoineen. Suutarinveitsi oli yhtä pätevä väline syödessä kuin jokapäiväisessä työssäkin kenkien pohjia leikattaessa.

Ruokailun aikana kuten työssäkin sukeutui mestarin ja oppipoikien kesken usein vitsien ja kaskujen kerrontaa välipalaksi. Varmaan nykyiset mestarit, hänen entiset oppilaansa niiltä ajoilta muistanevat monta harmitonta hetkeä.

Sattuipa toisinaan, että oli yksi suutarintuoli tyhjänä ja antoipa hän siihen silloin vieraankin pojan istua. Se, se vasta oli tuolien tuoli ja näkemistä oli tuossa pikilanganteossakin. Siinä täytyi vallan erikoisella tavalla syljeksellä sormiinsakin. Syljeskelin minäkin opikseni, kun ajattelin siitä oppipojan tehtävät alkavan. Erikoinen nähtävyys oli tuo suutarien nahanliotuspyttykin, kun silläkin oli ainakin kaksi tarkoitusta. Siinä pehmitettiin nahat ja samalla se toimi tupakantumppien sammuttajana. Katsoin, että siinä pitää myös kädellä olla määrätty asento kuin miehillä, jotka harjoittelevat keihästä. Jotakuinkin samanlaisella liikkeellä heittivät pojat tumpit pyttyyn, josta samalla kuului pieni pihaus. Otin minäkin sitten tupakan 10 pennin laatikostani yhtä arvokkaasti kuin nuo oppilaatkin ja polttelin. Täällähän sai tupaokida kuin mies ja niin heitin minäkin tumppini sellaisella sopivalla liikkeellä suutarinpyttyyn, että pihahti. Kun nousin suutarintuolilta korjattu kenkäpari kainalossani, tunsin olevani kuin suutarinsälli. — Vielä nytkin ikämiehenä istun mielelläni suutarintuoliin tarinoimaan ja tupakoimaan. Tosin tällävälin on tupakasta ehtinyt saada monta selkäsaunaakin ja monien vuosien lakonkin ne saunat aiheuttivat, mutta kyllä taasen käryää.

Lopuksi tahtoisin vieläkin kiittää vainajaa kymmenien vuosien takaa monista

kenkäpareistani ja muustakin. Suutarimestari Huhtinen ei koskaan pilannut nimeänsä hutiloidulla työllä. Vanhatkin jalkineet korjauksen jäljeltä hänen verstaasaan vaikuttivat uusilta.

Tässäkin tapauksessa pitää paikkansa sananparsi: »Työ tekijäänsä kiittää». Huhtisen kuolemasta on kulunut vuosikymmeniä, mutta vielä elää lukuisasti miehiä, joille hän teki ns. »vormusaappaita», jotka olivat kauniita ja varmoja jalkineita. Milloin jää näin ihmisten mieliin sellainen työnteos tai tuote, joka käytössä kuluu vuodessa parissa loppuun. Syytä on nykyisen sukupolven eri alojen työntekijöiden muistaa, ettei aliarvioi työtään. Etenkin sellaisten henkilöiden, joiden tekemät hyödykkeet kestävät näkyvissä vuosikymmeniä jopa vuosisatoja.

Valto Selin

Forssan Lehdessä 23. 12. 1947.

Mekko, Hämeen miehen

tärkein vaatekappale puoli vuosisataa sitten.

Hämeen syrjäisimmillä seuduilla voi vielä heinä- ja eloaikaan tavata mekkoa käyttävän ukon jonkin niityn tai peltotilkun vaiheilta, voipa sellainen osua vastaan jonnekin erämaan torppaan johtavalla metsätielläkin, mutta yleensä tuo vaatekappale on jo häviämässä käytännöstä. Mutta vielä puoli vuosisataa sitten se kuului jokaisen hämäläisen miehen, ukon ja pojan välttämättömimpiin varusteisiin. Tässä kertomamme koskee mekon käyttöä Humppilassa herastuomari Antti Eskolan kuvaukseen perustuen.

Mekkoa käytettiin Humppilassa vielä yleisesti siihen aikaan, kun Jokioisten rautatien rakentaminen aloitettiin, siis noin 50 vuotta sitten. Mekkoja oli kahdenlaisia. Oli rohtiminen työmekko, paksu, polvien alapuolelle ulottuva väljä vaatekappale, jota käytettiin päällysvaatteena sekä suvella että talvella. Se oli sateen varalta mukana kuumimpana heinäaikanakin niitylle mentäessä ia se oli päällimmäisenä talvella tukinkaadossa tai taksvärkissä oltaessa.

Uusi rohtiminen mekko olikin verraton suojapuku. Päivän sai mies sateessa juhtiensa perässä kyntöpellolla astuskella hartioiden kastumatta. Eikä siihen ottanut suojainenkaan lumi pahasti kiinni. Mutta pestynä se ei enää ollut samaa luokkaa. Se tuli kyllä taipuisammaksi, pehmeämmäksi ja hauskemman näköiseksikin, mutta vettä vastaan se pestynä ei ollut niin pätevä kuin pesemättömänä. Siksi sitä pidettiin mahdollisimman kauan 'uusiltaan', jotta se ei olisi menettänyt parasta ominaisuuttaan, vedenpitäväisyyttään. Moni mekko tulikin käytetyksi loppuun saakka pesupunkkaan joutumatta.

Pyhämekko sen sijaan oli tehty hienoimmasta aivinaisesta ja se ulottui vain reisien puoliväliin. Kuten jo nimi osoittaa, sitä pidettiin vain pyhäisin, paitsi jos vieraskäynti tai jokin muu juhlavampi tilaisuus vaati arkenakin sen ylleen vetämään. Varhaisemmin se pantiin ylle myös kirkkoon lähdettäessä.

Pyhämekkoa ei ollut jokaisella miehellä. Moni torppari ja jyvämies ei sel-

laista koskaan saanut irti, mutta isäntämiehellä sellainen piti olla, vaikka sitten muiden roikkeiden laita olisi ollut vähän niin ja näin. Miesten, joilla pyhämekkoa ei ollut, täytyi kirkkoon lähdettäessä tyytyä vain työmekkoon, jollainen oli jokaisella, mutta perille päästyä se riisuttiin rekeen tai rattaille, kun sen sijaan pyhämekon omistajat eivät vaatteestaan luopuneet Herran huoneessakaan. Vanhemmat miehet käyttivät mekkoa kirkkomatkalla vielä tämän vuosisadan alussa.

Pyhämekko kiristettiin uumalta sulkunarulla, jona toimi vaneenpätkä (pellavasta kierretty nuora), kun taas työmekon kiristimenä oli leveä nahkavyö, josta tupekset riippuivat. — Työmekon ohella miehen varusteisiin kuului suvella virsut ja talvella koivet sekä rohtimiset tai parkkumiset housut, kun taas pyhämekon kanssa käytettiin saappaita ja mustia housuja. Pyhämekon kaula-aukko oli varustettu 'ryppynarulla', joten se esti mitään alta näkymästä.

Urjalassa oli käytössä hieman toisenlainen mekko kuin Humppilassa. Se oli lyhyempi ja enemmän takin näköinen. Tästä humppilalaiset saivat aiheen mm. seuraavaan pilkkaviisuun:

Urjalainen, kerjäläinen,
velkainen, nälkäinen,
rohtiminen takki,
ja puinen nappi,
napin alla täi.
Hamsali riku raku rall lall lei.

Humppilalaisilla taas oli tapana käyttää mekon päällä nahkaista 'völkköriä'. Kun kylän talojen miehet talvisaikaan kävivät Urjalan puolella olevilta takamailtaan niittyheiniä tai rankoja hakemassa, niin urjalalaiset huutelivat, että Tammelan puolella taitaa joka mies olla seppä. (Humppila kuului niihin aikoihin vielä Tammelan kirkkoherrakuntaan.) — Niin on, huutelivat humppilalaiset vastaan, jotka ylpeilivät taitavista sepistään.

Mekko kuului myös pikku poikain varusteisiin siitä lähtien, kun he omin voimin kynnyksen yli pihalle pääsivät. Köyhemmillä ei kuitenkaan ollut varaa lapsilleen tällaista vaatekappaletta hankkia, niin kauan kuin he eivät sitä välttämättömästi tarvinneet eikä usein vielä sittenkään. Tämä oli surkea asia monelle miehenalulle. Mekko nimittäin korvattiin silloin rohtimisella paidalla, mutta se ei ollut aito. Ja oikean mekon omistavat pojat huusivat äänekkäästi kaikkien kuultavaksi: — Tolla on paita mekkona, paita mekona. — Se oli asianomaiselle karvas nieltävä.

Nykyään mekkoa ei enää näe paitsi sattumalta jollakin erämaan torpan vanhalla vaarilla, kuten alussa huomautimme. Mutta useimmat mekkoa käyttäneet — ja niitä on vielä paljon — kaihoten sitä muistelevat ja tunnustavat sen verrattomuuden. Eräillä seuduilla Lounais-Hämeessä mekkoa käytettiin vielä verrattain yleisesti vapaussodan jälkeenkin, mm. eräillä seuduilla Urjalassa ja Jokioisissa.

Esko Viljanen.

Forssan Lehdessä 15. 1. 1948.

Matka Forssan toripäiville.

Muistelma kolmenkymmenen vuoden takaa.

Elettiin ensimmäisen maailmansodan aikoja. Olin hiljattain päässyt ripille ja olin ainakin omasta mielestäni jo täysi mies. Tuskinpa tuosta miehuudestani olen myöhempinä vuosina niin varma ollutkaan, kun tuo itsevarmuudentunne on karikoissa kolhiintunut kuin uittotukki väylää matkatessaan.

Kotikylästäni oli tapana käydä Forssassa toripäivillä kerran kuussa, toisinaan viikottainkin. Milloin oli mitäkin maantuotetta myytäväksi. Matkaa oli noin 30 km, ja niin lähtö tapahtui tavallisesti myöhään illalla, jolloin pääsi sopivasti aamuvarhaisella torille. Matkat olivat rasittaviakin, kun joutui yön valvomaan kuorman päällä. Hyvin se matka sentään kului laulua hyräillessä ja kuunnellessa öisiä luonnonääniä päivän melun niitä häiritsemättä.

Tori oli usein vielä aivan tyhjänä, kun sinne perille päästiin. Jäsenien kankeus ja kylmyys poistettiin hyppäämällä karhuntanssia. Hypättiin jalalta toiselle samalla lyöden rennosti käsiä vartalon ympäri, niin että kintaat selässä mäikyivät. Kohta alkoikin sitten aamuvarhainen juhlahetkinen. Kahvikojuja aukeni ja niistä sai höyryävän kuumaa kahvia mukeissa ja voipullia. Ei varmaan ole jauhoista tehty milloinkaan noiden Forssan torin voipullien veroisia leivonnaisia. Siltä ainakin minusta tuntui. Niin oli vain, kuin olisi tuon voipullan hyvä maku tuntunut varpaissa asti Vai kuuma kahviko lie varpaita lämmittänyt?

Olin tavallisesti ollut isäni tai vanhemman veljeni apupoikana noilla torireissuilla, mutta nyt olin minä vanhempana ja minua nuorempi veli oli apumiehenä. Minulla oli yksinomaan perunoita kuormassani, eikä niiden myynnissä suuria konsteja tarvittu. Naisväkeä ostajat tavallisesti olivat ja kyselivät: »Ei sunkaan nämä perunat vaan vetisiä ole?» Eivät ole vetisiä eikä rupisia, vaan sileitä kuin kananmunat, vastailin minä ja aina siitä silloin tällöin kappa perunoita siirtyi rouvien kasseihin. Tottapa ne perunat ostajienkin mielestä olivat hyviä, koska eräs mies tuli kuormani luokse kysyen, paljonko perunoita oli. Hinnan kuultuaan mies osti koko kuorman käskien ajamaan tavaran määräämäänsä paikkaan. Minua jo vähäisen harmitti, kun en ymmärtänyt pyytää korkeampaa hintaa ja kun muutenkin kaupantekoni loppui niin pian.

Palattuani panin hevosen syömään ja katselimme toripöydistä itsellemmekin suuhunpantavaa. Ostin siitä pullaa, keitetyn kananmunan ja lautasellisen rusinasoppaa mieheen. Tällainen valioateria kun kuului myös kaupunkireissuun. Sen jälkeen sanoin nuoremmalleni, että nyt mennään poika parturiin, koska sinullakin on noin pitkä tukka.

Forssassa toimi niihin aikoihin eräs amerikansuomalainen miesparturi. Parturi ei pitänyt takkia päällänsä, vaan hänellä oli hieno kalvosinpaita. Paitaan oli varmaankin vartavasten tehty liian pitkät hihat, että sai kumi-

renkaan avulla nostaa ne kyynärpään ylipuolella pussille. Se parturi oli mielestäni hieno mies ja puhui minunkin kanssani siitä »Nuorkista». Minä olin kuullut New Yorkista ja lukenutkin maantiedosta siitä, mutta sen nimen lausui kukin vähäsen omalla tavallaan. Nyt arvelin, että varmasti se »Nuorkki» on, kun tuo mies on siellä asunut ja tietää asiat, ja sieltä lienee tuo eriskummallinen paitakin kotoisin. Tuli sitten minunkin vuoroni istua parturintuoliin. Olin istunut siinä jo ennenkin tukkaani lippauttamassa, ja näkeepä poikakin nyt, että olen siinä kovin kotonani. Parturi sanoi: »Jaha. Tukka leikataan?» »Ja parta kanssa», minä lisäsin. Ei minun partaani sitä ennen ollut veitsellä ajeltu, itse vain olin saksilla ihokarvoja ärsyttänyt. Nuo ihokarvat olivat kuitenkin nyt mielestäni täyttä miehen partaa. Mutta mitäs nyt, kun tuo parturi ei sano mitään, vaikka minä selvästi sanoin, että parta kanssa? Näin peilistä parturin hypistelevän kojeitaan ja pullojaan ja naureskelevan. Mitähän hän nyt oikein nauraa? Onkohan tuo veikka tehnyt jonkin munauksen? Ei sentään siltä näytä. Peilistähän näkee, että poika istuu hyvinkin totisena, niinkuin vanhan Kyyruksen edessä lukukinkereillä. Tukka sitten leikattiin, ja kyllä parturi minun puheeni nähtävästi kuuli, koska alkoi huiskia vaahdoketta naamaani. Mitäpäs siinä. Tuntuihan tuo parta lähtevän minulta niinkuin muiltakin miehiltä. Kun parturi alkoi ajella leukaa niin muikistelin suutani, niin kuin olin nähnyt vanhemman veljenikin tekevän. Parturi sanoi silloin: »Älä vääristele sitä suutasi, muuten saattaa tulla haava leukaan».

Nuorempi veikka pääsi sitten tuoliin vuorostansa. Häneltä jo parturikin huomasi kysyä parranajosta. Tukka oli jo leikattu, kun pojalta pääsi paha paraus. Minä arvasin kyllä, että kipeää niskanajo kuiviltaan tekee. Parturi kun teki sen »nuorkkilaiseen» malliin veitsellä, niin että jäi selvä raja kaulan ja tukan välille.

Iltapäivällä läksimme ajelemaan kotia kohden erään kotipuolen miehen, hevoskauppias Virtasen perässä. Oli sivutettu Forssan kartanon tallirakennukset ja saavuimme aukean laitaan. Siinä oli tietä ylittämässä joukko tehtailta tulevia naisia matkalla Ronttismäkeä kohden. Edelläni ajeleva Virtanen oli tavallista pulskempi n ies ja luottaen kait hyviin puhelahjoihinsa huusi naisille: »Sanokaas sille minun heilalleni, Alviinalle, minulta terveisiä!» Vastaus tuli viipymättä. Joukosta lähti Virtasta kohden juoksemaan vanha ontuva nainen huutaen: »Voi minun oma kultani sentään, kun minäkin pääsen nyt ajelemaan hevosella.» Hätäinen piiskansivallus viuhahti hevosen selkään. Hevonen nykäisi vihaiseen raviin, ja minunkin hevoseni villiintyi menemään perässä vallan vimmattua vauhtia aina hautausmaan nousuun saakka. Kun katsoin taakseni, näin miten toiset naiset hohottivat suu auki ja osa oli vallan kyykyssä pidellen vatsaansa. Kärrynpyörät kolisivat ja paksu tomupilvi nousi meidän ja morsiamien välille.

Illalla kotona Kytölän Aku sanoi: »Ei sinun tukkaasi poika olekaan Helanterin Venneri leikannut, kun tuonne niskaan on selvä panta tehty.» Olin tuolla Forssan nuorkkilaisessa», vastailin kuin ohimennen.

V a l t o S e l i n.

Forssan Lehdessä 15. 1. 1948.

Urjalan kuuluisista kuppareista.

Kupparit muodostivat edesmenneinä aikoina oman ammattikuntansa. Ehkei se ollut ylen arvossa pidetty, mutta tuiki tarpeellinen ja välttämätön kuitenkin, sillä kupparithan ne ennen vanhaan hoitivat lääkärien tehtävät. Sana kuppari herättää mielessämme kokonaisen kuvasarjan. Siihen sisältyy vanha akka, mustunut savusauna ja sarvet, verenhaju, löyly, ähkinä ja voihkina sekä usein myös kivun päättymisen tuoma huojennus.

Kuppari on ilmeisesti haukkumanimi, sillä itse nämä ammatintaitajat nimittivät itseään sarvimuoreiksi tai sarvittajiksi. Viime vuosisadan loppupuolella heitä oli Urjalassa kolme yhtä aikaa, nimittäin Multisillan Kreetta, Arpin Kreetta ja Lahden Ventriika. Multisillan Kreetta ja Arpin Kreetta eivät kuljeskelleet, paitsi erityisestä pyynnöstä ja milloin heitä vartavasten tultiin hakemaan. Mutta Multisillan Kreetan oma pieni savusauna oli miltei aina lämpimänä, joten hänen luokseen tultaessa potilaan ei tarvinnut kauan odottaa, tai ainakin hänellä oli kuivia puita varattuna saunanlämmitystä varten.

Lahden Ventriika sen sijaan kuljeskeli kantaen pientä poikaansa kontissa selässään. — Patti täällä on, huuteli poika kontista vastaantulijoille — pojan nimi oli näet Matti. Lahden Vetriika ei hyväksynyt kupparinimitystä ollenkaan. Taloon tullessaan hän tervehtikin aina seuraavaan tapaan: »Hyvää päivää, sarvimuori tulee taloon».

Kupparin palkka laskettiin tavallisesti sarviluvun mukaan. Lahden Ventriika oli näistä kolmesta kallispalkkaisin, sillä hänen taksansa oli 5 penniä sarvelta. Jos joku antoi hänelle suuremman rahan, kuin mitä taksa edellytti, hän ei koskaan vaivautunut antamaan siitä takaisin. — Kas näin tää ämmä pistää pussiinsa, sanoi Ventriika vain, ja sillä asia oli selvä. Multisillan ja Arpin Kreetta olivat huomattavasti halvempia, sillä he ottivat vain 2—3 penniä sarvelta. Kun toiset potilaat vaativat pantavaksi jopa 40—50 sarvea, kertyi siitä sievoinen päiväpalkka. Mutta vahvan ihmisen sen piti olla, joka 50 sarvea kesti, sillä sellainen määrä imee heikon ihmisen veren kuiviin.

Edellämainittujen kupparien työn jatkajaksi Urjalassa tulivat sitten Sulinin Sanna ja Plötsin Miina. Nämäkään eivät olleet kulkevia kuppareita, sillä vain tilattaessa he lähtivät liikkeelle.

Nykyajan terveystalot ovat syrjäyttäneet kupparien savusaunat, joten ne alkavat olla kohta yhtä harvinaisia kuin kupparit itsekin. Mutta vanha kansa niitä yhä kaivaten muistelee ja mielellään niistä parannusta etsisi, kun vain sellaiset jostakin löytäisivät.

T. Mäkiaho.

Forssan Lehdessä 27. 1. 1948.

Vanhoja tarinoita muinaisesta Rehtijärvestä ja sen asukkaista.

Kun kulkee Jokioisten kartanoiden Rehtijärven ulkotilan tienoilla ja katselee tilan synkänpunaisia, kolkkoja asumuksia ja suuria makasiineja, niin harvaa varmaankin tulee ajatelleeksi, että tämä seutu aikoinaan oli vapaiden talonpoikien asuttama. Vielä satakunta vuotta sitten Rehtijärven pohjoisella rannalla, suurin piirtein nykyisen kartanon kohdalla oli nimittäin vahvahko kylä. Siihen kuuluivat mm. Hirsmäen, Lohkolan ja Rasin sekä vähän etäämpänä Minkiölle päin Mattilan ja Hiitilän lampuotitilat sekä Palkin, Levolan, Tienhaaran ja Uudentalon torpat. Siellä täällä niittyjen reunamilla ja takamailla maatuvat harmaat, kodikkaat ladot kuvastavat vielä sitä katoavaa kauneutta, joka tälle kylälle on ollut leimaa-antava ja josta tulevat sukupolvet saavat jonkinlaisen aavistuksen vain kuvista ja kertomuksista.

Niin, perin toisenlainen on tämä seutu ollut silloin kuin nyt. Sauhu röyhysi järven rannalla kyhjöttävien torppien ja talojen 'korsteeneista' ja räppänöistä, virsujalkaiset vaarit soutivat kuiruillaan ja ruuhillaan syvän järven selkää suurille haltiahauille ansoja asetellen, emännät kirnusivat pihamaalla ja piiat vinttasivat vettä syvistä kaivoista. Mutta sitten Jokioisten kartanon tai kartanoiden omistaja päätti tästä kylästä muodostaa uuden tuottoisan sivutilan tai parikin. Sitä ennen suurin osa kylään kuuluvista maista oli keploteltu yksinkertaisilta talonpojilta, joten he nyt olivat vain vuokralaisina itse raivaamillaan ja rakentamillaan tiloilla. Toiset heistä saivat lähteä kerta kaikkiaan muualta elatustaan etsimään, toisille annettiin uusi torpanpaikka jostakin kaukaisesta korvennorosta tai hallaisen suon syrjästä ja osa otettiin kartanoon muonamiehiksi. Rakennukset revittiin, aidat hajoitettiin, pihapuut kaadettiin, autioitettiin kodikas ranta. Ja tilalle kohosivat kolkot renkien rakennukset, tiiliset navetat ja tallit puuttomaksi hakatun aukean keskelle ja sinne tänne pelloille suuria makasiineja entisten pyöreähirsisten latovanhusten tilalle. Näin hävisi vanha ja kodikas kylä kaitaisen järven kaltaalta ja tilalle syntyivät Rehtijärven ja Nummelan kartanot.

Rehtijärven kylän vanhalta vapaudenajalta kerrotaan edelleen monenlaisia tarinoita. Niitä on allekirjoittanutkin monena talvipuhteena *Passin* Paapan kertomana kuunnellut vihaisen viiman nurkissa vinkuessa. Eräänä tuollaisena ehtoona, jolloin savusaunan leppoisa löyly oli vanhat ajat jälleen Paapan mieleen palauttanut, etsin vaivihkaa kynänpätkän ja paperinpalan ja merkitsin osan niistä muistiin. Passin Paapan kertomaan perustuu edellä oleva kuvaus Rehtijärven kylästäkin ja pitänee se suurinpiirtein paikkansa, sillä Paapan isä oli yksi kylästä häädetyistä torppareista.

Siihen aikaan, jolloin Rehtijärven rannalla vielä harmaja kylä kyhjöt-

teli, järven 'piru' piti kerran kolme päivää kylän asukkaita jännityksen ja pelon vallassa. Eräänä valkoisena suviyönä alkoi järveltä nimittäin kuulua kummaa loiskahtelua ja läikinää. Aamuun mennessä koko kylän asukkaat olivat kerääntyneet rannaile seuraamaan outoa näytelmää. Järvestä nousi suuria lonkeroita, kuin pahathenget olisivat painiskelleet. Vanhat tarinat 'veden pahoista' ja suurista käärmeistä muistuivat silloin kyläläisten mieliin. Kukaan ei halunnut lähteä lähemmin tutkimaan kaameata kiehuntaa. — Se on Rehtijärven piru, sanoivat vanhat, ei sitä ole hyvä mennä häiritsemään.

Kolme vuorokautta kesti kummaa läiskähtelyä, mutta sitten se vähitellen hiljeni. Vain silloin tällöin enää laimeasti polskahti, kuin suuri kala olisi pyrstöllään vettä läimäytellyt. Nyt nuorten miesten sisu ei enää antanut periksi. Joukolla he päättivät lähteä ottamaan selvää pirusta ja sen poikasista, maksoi mitä maksoi. Miehissä soudettiin paikalle ja tehtiin kumma havainto: Kaksi suunnattoman suurta, yli kaksileiviskäistä haukea oli päittäin toisissaan kiduksista kiinni. Lähemmin tutkittaessa todettiin, että toisen pää tuli toisen kidusaukosta ulos. Nähtävästi hieman isompi hauista oli yrittänyt niellä toisen edelläkerrotuin seurauksin. Kalat korjattiin ruuheen ja niistä riitti koko kylälle. Näin tuli Rehtijärven pirun salaisuus selvitetyksi, mutta vuosikausiksi siitä riitti juttua pitkinä talvipuhteina.

Rehtijärven kerrotaan ennenvanhaan olleen tavattoman kalaisen, jopa niin, että saalis nuotanvedon jälkeen täytyi vetää härjillä taloihin. Mutta sitten kartanon ruotsalaiset herrat kielsivät siinä torppareilta ja muonamiehiltä kalastuksen taatakseen itselleen hyvät urheilumahdollisuudet. Ja samana suvena sanotaan kalojen järvestä loppuneen niin tyystin, ettei sinne kannattanut herran sen paremmin kuin torpparinkaan pyydyksiään laskea. Tämä on vaikeasti selitettävissä, kun Rehtijärven tiedetään olevan tavattoman syvänkin, paikoin jopa 30 vanhanaikaista syltää. Ehkäpä asia on vain siten, että »viha viepi viljan maasta, kateus kalan merestä».

Rehtijärvellä on ikivanha piirileikkipaikka, jota myöhemmin ruvettiin kutsumaan Pirulaksi. Nimen synnystä kertoo tarina seuraavaa:

Oli helluntaiyö. Kylän nuoret olivat tapansa mukaan kokoontuneet kankaalle piiriä pyörimään. Yht'äkkiä Kangon Joose näki tulen tupsahtavan maasta piiripaikan syrjästä ja kaiken lisäksi keskeltä sileätä polkua. Kaikki pysähtyivät katsomaan aavemaisen kalpeata, sinertävää liekkiä, joka itsekseen äänettömänä paloi. Hurjia olivat nuoret miehet, sillä piirileikki ja paloviina olivat veret vallattomiksi tehneet, mutta kukaan ei halunnut lähestyä outoa valkeaa. Jonkun mieleen välähti silloin, että Lamminpää, sotamies, varmasti ottaa siitä selvän, sillä hänen ei pitäisi pelätä piruakaan, kun on turkkilaisenkin kanssa tapellut. Eräs joukosta lähti silloin noutamaan Lamminpäätä. Jokioisten kartanoiden ruotusotamiestä, jonka mökki sijaitsi parin kivenheiton päässä harjun alla. Toiset tuijottivat loihdittuina sinistä valkeaa, joka äänettömänä ja kammottavana kylmän tuntuisena nousi paljaaksi poljetusta maasta. Viimein

Lamminpää saapui noutajan keralla. Vähän aikaa hänkin katsoi loimutonta liekkiä, ärjäsi sitten kuin olisi käskyn itselleen antanut ja lähti valkeaa kohti. Parin metrin päähän siitä päästyään liekki sammui, vetäytyi kuin takaisin maanalle, josta oli ilmestynytkin. Tarkasti nyt paikkaa tutkittiin, mutta mitään merkkiä liekki ei ollut jättänyt. — Pirujen paikka tämä on, huudahti silloin yksi joukosta, ja siitä saakka tätä kohtaa nummesta on nimitetty Pirulaksi. Tapauksesta on kulunut noin 80 vuotta.

Rasilan ja Kallion tilojen välimailla oli ennen vanhaan suuri lähde, jota nimitettiin Kappelin lähteeksi. Kerrotaan siihen kerran hukkuneen härkäparin, jonka ies sitten vuosien kuluttua löydettiin monen kilometrin päässä sijaitsevasta Anttilan lammista. Vanhat ihmiset väittivät tämän lähteen ja lammin välillä olleen maanalaisen yhteyden. Kappelin lähde kuivui, kun lähistöltä ruvettiin vetämään soraa, jolloin sen vierustalle syntyi suuri kuoppa. Tulkoon tässä mainituksi myös, että kylän läheisyydessä kovassa kalliossa oli selvät jalanjäljet, joita sanottiin Aatamin ja Eevan jäljiksi. Kallion yli kulkee nyt maantie, ja jäljet ovat jääneet soran alle.

Näiltä seuduilta ja näiltä ajoilta olisi vielä paljon muutakin kerrottavaa, esim. miten Kaukon vanhaisänsä pelastui karhun kynsistä. Kauko oli kyttäämässä karhua haaskalta maaten risuaidan takana pyssy ampumavalmiina. Karhu tulikin saaliilleen ja Kauko ampui kohden jykevää rintaa tuiman laukauksen. Mutta luoti ei kuitenkaan ollut kuolettava. Rumasti ärjäisten otso ryntäsi ampujaa kohti kaataen aidan alleen. Mutta sen alle jäi myös ampuja, joka näin pelastui, sillä karhu ei hoksannut ryhtyä häntä aidan alta etsimään. Ja kertoa kannattanee myös, miten Tapolan isäntä oli joutua susien suuhun. Hänellä oli eräänä talviaamuna taksvärkkiin mennessään ollut koira reessään. Ja yht'äkkiä oli Huhtaalta päin tullut tavattoman suuri susiparvi ryntäten päätä pahkaa koiran kimppuun. Tapola pelastui ajamalla täyttä nelistä Mattilan pihaan, jonne sudet eivät uskaltaneet seurata, mutta koira oli pedoille ollut uhrattava. Sama susiparvi oli nähty sitten päivemmällä Jokioisissakin ja siinä oli laskettu olleen ainakin 25 eläintä.

Esko Viljanen.

Forssan Lehdessä 10. 2. 1948.

Mekosta, paidasta ja vähän muustakin.

Jokin aika sitten tässä lehdessä oli mm. tarina mekosta ja siihen liittyvistä varusteista lähinnä humppilalaisten ja urjalalaisten käyttämänä. Mutta mekkoa käytettiin myös Tammelassa. Sen tähden sallittakoon minunkin, joka olen entinen mekonkäyttäjä ja tainnut mekko yllä syntyäkin, sanoa siitä muutama sana.

Ainakin 4-vuotiaana minulla jo oli mekko, sittemmin rohtimiset liivihousut. Ja kohta kun hiukan aloin miehelle haista, menin talonpojalle rengiksi. Ja siitä

se varsinainen mekonkäyttö sitten alko', sillä tämä vaatekappale kuului rengin parselleihin, samoin kuin kaksi paria rohtimisia housuja ja koivetkin.

Mutta mekko ei kuulunut suinkaan yksinomaan rengin varusteisiin, sillä minun nuoruuteni aikoina sitä pitivät myös isännät ja isäntien pojat. Eikä silloin rilluteltu, vaan tehtiin töitä, niin isännät kuin rengitkin, mutta sittenpä ei myös kerjätty valtionapua ja syöntipalkkiota. Tuntuu kuin mekon ja koipien mukana olisi hävinnyt myös työhalu ja sijaan tullut hokema, ettei maanviljelys kannata.

Mutta mekostahan minun piti puhumani. Meillä tammelalaisilla se oli sellainen pään kautta pujotettava. Leuan alla oli pieni halkeama, ja aukon syrjässä ryppynauha, jolla se kiristettiin kiinni. Ja sitten nahkainen vyö suolivyölle, ja niin oli mies valmis töihin. Ja mekko oli sitä mukavampi pitää, mitä likaisempi se oli, sillä lian mukana se tuli aina myös pitävämmäksi. Mikäli minä muistan, niin urjalalaisten mekko oli auki alas asti ja napitettu.

Pyhämekosta minä en tiedä mitään, mutta ainakin meillä Hykkilän ja Kankaisten läänin nuorilla oli rohtimisia liivihousuja pyhäpukuna. Ne olivat koreita kapineita. Housuissa oli takana pieni luukku, jonka tarvittaessa sai alas ja etupuolella pieni halkein pienemmän hädän varalta. Sekä luukun että halkeimman syrjät oli kantattu koreanpunaisella kankaalla.

Mutta kuvatkaamme hieman naistenkin asusteita, sillä heillä oli myös omat erityiset vaatekappaleensa. Esim. paita oli pitkä kuin hame ja kaksikerroksinen eli kivijalkainen. Alapuoli siitä oli 'varttia', joka on vielä terävämpää kangasta kuin rohdin, mutta yläpuoli oli aivinaista. Housuja eli nimettömiä, ei siihen aikaan vielä ollenkaan tunnettu, ei ainakaan alhaissäätyisempien keskuudessa. Hameita vain oli paidan päällä riippuen niiden luku siitä, miten monta sellaista kukin omisti ja millainen ilmakin oli. Köyhemmillä ei kuitenkaan ollut kuin yksi hame, eikä kaikilla sekään kunnollinen. Olisipa hauska näky, kun nykyajan nainen vetäisi esiäitiensä paidan hamekepsunsa alle.

Mutta kerronpa vähän myös juttuja Saaren kartanon vaiheilta noin 65 vuotta sitten. Pikku poikana olin siellä alinomaa, kun isäni oli kartanossa jyvämiehenä ja Talli-Antin pojat olivat hyviä kavereitani. He olivat mukavia naskaleita muuten, mutta antoivat äitiään selkään, mistä minä en tykännyt, kun meillä kotona oli päinvastainen menetelmä käytännössä.

Salmensillan ja Räkkämäen välisellä tiellä ihmiset näkivät aina ennenmaailmaan kummituksia. Toiset näkivät kahlekoiria, toisten ohi juoksi lammas lumihangessa kahlaten, muutamien ohi taas sipsutteli hieno röökinä silkkihametta kahistaen, olipa muutamien edessä rengas tiellä, niin ettei hevonen ylittänyt sitä paikkaa, ennen kuin mies oli katsonut sitä päitsimien läpi, jolloin se hävisi.

Emme me pikku pojat kuitenkaan mitään nähneet, vaikka aina näillä maisemilla tepastelimme. Varsinkin Suujärven rannalla käytiin ahkerasti onkimassa, sillä siinä oli mukava pettää ahvenia, kun kirkkaan veden läpi näki selvästi, milloin kala oli koukun niellyt. Ja Suujärven ja Kuivajärven välisessä ojassa oli miltei aina Saaren kartanon metsänvartijan suuri tolppamerta, joka toisinaan oli kaloja tupaten täynnä. Oli siinä pikku pojan lysti seurata niiden uiskentelua. Nyt nämä tienoot ovat kuuluisana kansanpuistona, mutta ei ole minulle

vielä tullut tilaisuutta päästä vanhoja lapsuuteni leikkikenttiä ihailemaan.

Paljon on Saaren kartanon elämä muuttunut niistä ajoista. Ruokatuvassa 'Leipäsessä' oli tavattoman pitkät pöydät. Mutta paljon oli väkeäkin niiden ympärillä syömässä, kun torpparit vielä näihin aikoihin tekivät taloon paljon ruokapäiviä taksvärkin lisäksi. Näistä päivistä ei tullut muuta palkkaa kuin ruoka talosta. Se oli siihen aikaan, kun härillä vielä kirnuttiinkin. 'Leipäsen' seinän takana oli pieni koppi, jossa härkä kiersi kirnua. Saaressa härillä ei juuri muuta ajettukaan kuin vesi navettaan ja kirnuttiin, sillä talossa oli hyvät hevoset. Vaikka ei talon omilla hevosilla juuri peltotöitä tehty, niillä vain ratsastettiin ja herrasväki ajellutti itseään. Sillä torpparit Saaressa työt teki omilla hevosillaan. Vanha paroni oli tuhti mies, mutta hän ei paljon ollut Saaressa, hänellä kun oli virka Helsingissä senaatissa. Mutta köyhyyttä sentään myös oli, vaikkei olisi luullut, sillä tiliä sai varrota välistä monet viikot, vaikkei se ollut kuin 7—8 markkaa kuukaudessa. Taisi tämä johtua koulunkäyneistä tilanhoitajista.

Poika-paroni oli paljon äkseeraavampi kuin isänsä, niin ettei kartanossa enää tahtonut pehtoorit pysyä. Silloin hän johteli itse töitä ja otti torppareista pehtooreita, joille sai ärhennellä mielensä mukaan. Mutta niihin aikoihin kartano rupesi rikastumaan, kun nuori-paroni alkoi myydä metsiä.

Vielä muutama sana Hykkilän virkailijoista, joita siihen aikaan oli useampiakin. Siellä oli mm. hevosnylkyri Aikava-Jussi, jonka virka-alueena oli useampia pitäjiä. Siihen aikaan ei ollut monta sellaista miestä, joka uskalsi hevosen nylkeä. Eikä siihen huoneeseen, jossa tällainen nylkyri söi ja joi juuri kukaan mennyt. Sitten Hykkilässä oli vielä semmoinen Pikku-Mikon torppa. Siinä oli aikaisemmin ollut useampia huoneita, mutta ne hävitettiin, niin ettei jälelle jäänyt kuin pieni kamari, jossa asuivat Eeva ja Matti. Eeva oli hieroja ja luutientekijä ja kuului siis myös virkailijoihin, mutta Matti oli tyhjäntoimittaja. Matilla ja Eevalla oli tusinan verran lapsia, joista sitten useimmat aikuisiksi tultuaan tulivat sekapäisiksi. Ja Matti Nummelakin, joka Kydössä ne kamalat murhat teki, sai mökin Hykkilän ja Kankaisten rajalta. Tai ei oikeastaan Matti, sillä hän oli linnassa, vaan hänen perheensä.

Sitten siellä oli vielä toinenkin kehno paikka, Kalman torppa, jonka isäntä oli vallan laiska. Hän makaili vain päivä kaudet sängyssä, joten on selvää, ettei vät maat sillä pelin mitään kasvaneet. Mutta hänen muijansa oli topakka ihminen ja ammatiltaan hieroja. Lapsensa, joita oli 14, hän ajoi kerjuulle ja luutakaupalle. Niistä tuli kuitenkin kunnon ihmisiä.

Yli 80-vuotiaan Reinhold Sahlstedtin kertomia muistelmia. Julkaistu Forssan Lehdessä 16. 3. —48.

Mekko oli mekko.

Entisen torpparin muistoja.

Koska Forssan Lehdessä on puhuttu Urjalan ja Tammelan mekoista, niin tahtoisin Jokiläänin mekosta sanoa, että se oli samaa mallia kuin Tammelassa, Loimaalla ja Somerolla. Se oli verraton päällysvaate. Samoin jos naisten kivijalkapaita olisi vielä käytännössä, niin vähemmän akkain tarvitsisi kangasjonossa seisoa. Mutta se muotihulluus aiheuttaa tässä maailmassa niin paljon pahaa kiusaa ihmisille.

Minulla on eräs ikäväkin muisto mekosta kerrottavana. Asia tapahtui noin 60 vuotta sitten. En tarkalleen muista vuosilukua, mutta huhtikuun lopulla se oli, kun kello 4 aikaan aamulla lähdin taksvärkkiin Varsanojan kartanoon. Aurinko paistoi ihanasti, kaunis kevätaamu kun oli. Minä pistin äkkiä tavallisen taksvärkkipukuni ylle rohtimihousut ja liivit ja mekon, ja niin olisin pärjännyt hyvin jalkatöissä. Mutta jouduinkin juhtamieheksi. Kartanon omilla hevosilla lähdettiin kauroja viemään Loimaan asemalle (Ypäjän asemaa ei silloin vielä ollut). Kun pääsimme vähän matkan alkuun, tuli ankara myrsky ja satoi märkää lunta niin paljon, että Loimaan kujilla saimme oikein rypöä kinoksissa ja kuormat kaatuilivat. Kun pääsimme asemalle, oltiin niin täysin märkiä, ettei kuivaa löytynyt kainalon altakaan. Ja sitten ilma muuttui pakkaseksi, ja tuisku oli mahtava. Hevosetkin rupesivat kovin vilusta vapisemaan sillä aikaa, kun kuormat purettiin. Kohta tuli miestenkin ankara vilu. Päätettiin mennä Peltoisten Mikkolaan lämmittelemään. Mutta Ylösmäki, joka oli vähän vanhempi mies joukossa, sanoi minulle, että pahempi taitaa olla, kun välillä lämmittelee, lähdetään kotia vain. Ja niin me kahden heittäydyimme koriin pitkälleen ja panimme niinimaton päälle tuulen verhoksi ja lähdettiin jokijäätä pitkin kotiin päin. Kun hevoset olivat viluissaan, ne juoksivat täyttä vauhtia pari peninkulmaa Perttulan kirkolle saakka. Siinä minä sanoin kaverille, että annetaan vähän kävellä, minä koetan myös kävellä, etten jäätyisi vallan paikalleen. Mutta mekko ja housut olivat jo niin jäässä, etteivät ne taipuneet yhtään. Silloin painuimme koriin takaisin ja annoimme hevosten sen loppumatkankin tulla, minkä voivat. Kun pääsimme Varsanojalle, saimme sentään vielä hevoset talliin ja pääsimme taksvärkkitupaan. Siellä oli hyvä pystyvalkea. Me sulattelimme itsemme siinä, kun pidimme päivällistuntia, vaikka se oli jo vähän yli aikansa mennyt. Kun ruokatunti oli kulunut, menimme ulos työnjohtajan tykö kysymään, mihin töihin nyt menemme. Mutta tuli kohta niin kova vilu, ettei tahtonut saada puhutuksi. Silloin työnjohtajakin näytti ihmisyyttänsä, jota hän ei usein tehnyt, ja sanoi: Menkää kotia lämpimiin vällyihin, ettette kylmety kuoliaiksi. Ja me teimme sen. Mutta vielä aamullakin hampaat kalisivat suussa.

Kysyin jokin aika takaperin Ylösmäeltä, vieläkö hän muistaa sen reisun. Hän sanoi, että se pysyy varmasti mielessä. Toisilla, jotka lämmittelivät ja kuivasivat itsensä ja joilla reisussa oli enemmän vaatteita, ei ollut mitään hätää. Minä vain niin kovan muistutuksen sain, kun luotin liian paljon mekkoon. Ja kyllä me sen opin saimme, että hommasimme vahvat vil'aset pomppatakit joka mies. Se oli aina kesälläkin taksvärkkituvan naulassa valmiina pahan ilman varalta, kun oli sellainen sääntö, että taksvärkkimies ei saanut ilmaa valita; vaikka seipäitä olisi satanut, sen täytyi pysyä työssään. Se oli sanantapa ainakin Varsanojalla, jossa olin nuorena. Mutta mekko olisi vieläkin pysynyt kunniapaikallaan, sillä sitä piti isäntä niinkuin renkikin. Mutta täällä Jokiläänissä oli niin paljon ruotsalaista herras-

väkeä, joka halusi ihmistä arvostella puvun mukaan. Niinpä ne ruotsalaiset kartanoitten herrat tahtoivat herkemmin köpillään mittailla mekkopäällisen selkää kuin sellaisen, jolla oli värjätyt vaatteet yllä. Sillä tavoin he saivat paikallisen talonpoikaisväen halveksimaan mekkoa. Ja nyt se on tykkänään hylätty, samoin kuin koivetkin, niin hyvät kuin ne molemmat olivat maatyömiehelle. Ja yhtä hyvin silloin nuoret kelpasivat toisilleen, koska vanhatpiiat ja -pojat olivat harvinaisempia kuin nyt, vaikka nyt kuljetaan käherrettyinä ja maalattuina ja kaikenlaiset röyhelöt yllä. Ennen katsottiin vain enemmän sitä, minkälainen ihminen pukimen sisällä oli, kuin pukua. Mutta mitäs sille muotihulluudelle mahtaa. Se vie kullakin aikakaudella mukanaan ainakin nuoren polven. Mutta kyllä nyt on jo pian taas siirryttävä kotimaisiin tuotteisiin, jos ei kultasuonia löydetä, koska esi-isäin säästöt, vihreä kulta, metsissämme rupeaa kovasti hupenemaan. Mitäs sitten valuuttana käytetään, että voitaisiin jotakin ulkomailta tuoda?

Olen kyllä huomannut, että karjanhoitajanaiset ovat ruvenneet käyttämään verhovaatteenaan Urjalan mallista, edestä avattavaa mekkoa. Mutta siinä on lyhyemmät hihat ja se on siistimmästä kankaasta tehty. Kyllä se on hyvä vaatteiden verho. Kun vain joka nainen sen saisi, sillä kyllä kelpaisi komeillakin.

J. J. Kalliola.

Forssan Lehdessä 1. 4. 1948.

Lounaishämäläinen urheilijasuuruus.

Hämäläisen miehen tapoihin ei kuulu suuren äänen pito omastaan tai itsestään. Tässäkään tapauksessa ei tapahdu poikkeusta, vaan kynään tarttuu sivullinen, tosin asianomaisen luvalla.

Toivo Lahma, entinen suomalainen juoksijakuuluisuus, aivan huippuluokan mies, asuu nykyisin Tammelan syrjäseuduilla Kuushammin kylässä Nummelan talossa. Lahma on syntynyt Urjalan Välkkilässä 28. 4. 1889 ja on siis jo ikämies. Hän on parisen vuotta sitten saanut halvauskohtauksen, josta on toipumassa niin, että hän jo kykenee hiljaa liikkumaan ja askartelemaan. Meno on kuitenkin hiljaista, josta hänen lankomiehensä tulikin sanoneeksi: »Ei nouse enää Toivon jalka niin höyhenen keveästi kuin nousi nuorena.»

Ne, jotka muistavat Lahman juoksua hänen parhaina aikoinaan, saivat

sel'aisen vaikutelman, kuin jouset olisivat ponnahduttaneet hänen jalkansa vastustamattomasti eteenpäin. Tuntui kuin olisi tuon hiljaisen ja vaatimattoman miehen alaraajoihin syntymähetkellä virittynyt erilainen jännite ja korkeampi volttimäärä. Hänestä mm. Pihkala sanoi, että Lahma on luontaisilta lahjoiltansa paras tuntemani suoma'ainen juoksija.

Urheilu-uransa sanoo Lahma aloittaneensa aivan pienenä poikana suksilla hiihdellen. Hänellä ei kuitenkaan silloin ollut vielä mitään tietoista tarkoitusta mielessään. Välkkilän pääkylällä oli kuitenkin urheiluun innostuneita miehiä ja Oskari Sulkonen heistä joutui sattumalta näkemään pojan vaivattoman hiihdon. Kokonjärvelle oli järjestetty miesten hiihtokilpailut ja Sulkonen haki silloin 13-vuotiaan pojan osanottajaksi noihin miesten kilpailuihin. Lahma muistelee tätä ensimmäistä kilpailuaan: Pul'erin Tahvo siinä tuli ensimmäiseksi ja minä sain toisen palkinnon. Pulleri oli kuitenkin katsellut poikaa karsaasti, koska piti jotenkin arvoaan alentavana, että pahainen pojannappula oli melkein hänen vertaisensa. Tästä kilpailusta sanoo Lahma sitten tavattomasti intoutuneensa ja hän otti siitä pitäen osaa kaikkiin lähiseutujen hiihtokilpailuihin saaden miltei poikkeuksetta ensimmäisen palkinnon. Kesäisin hän samanaikaisesti harrasti pyöräilyä ottaen osaa myös pyräkilpailuihin.

Juoksun Lahma aloitti varsinaisesti vasta 20 vuoden iässä. Urjalan asemavirkailijana toimi niihin aikoihin Norén ,joka oli tunnettu urheilumies ja kilpailujen järjestäjä. Hän järjesti Huhdissa 5000 m murtomaajuoksun ja taas tarttui Sulkonen asiaan ilmoittaen Lahman osanottajaksi. Kilpailussa sanoo Lahma olleensa sitten niin ylivoimainen, että häntä lähin mies oli puoli km jäljessä. Tämä kilpailu oli sysäys hänen voittoisalle urheilu-uralleen.

Lahma liittyi ensin Toijalan Vauhtiin ja myöhemmin Helsingin Jyryyn. Hän työskenteli muuten puutarhaalalla.— Hän otti osaa lukemattomiin 1500, 3000, 5000 ja 10.000 metrin juoksuihin. Jos ei mitään erikoisia vastoinkäymisiä sattunut, hän sai tavallisesti ensi palkinnon ja mm. Tatu Kolehmainen hävisi Lahmalle jokaisen kilpailun.

Vuonna 1914 otti Lahma Suomen Urheiluliiton lähettämänä osaa Balttilaisiin kisoihin Ruotsissa. Siellä hän 90 m maalista 10,000 metrin juoksun lopussa sai vaikean auringonpistoksen. Ilman tätä tapausta olisi mainitulla matkalla tullut Suomeen kaksoisvoitto, sillä ensimmäiseksi tuli nyt tamperelainen Janne Nyström. Lahma vietiin Malmön sairaalaan, jossa hän joutui olemaan muutamia viikkoja. Vähän toivuttuaan hän pääsi Suomeen, mutta oli toista vuotta niin heikossa kunnossa, ettei voinut huimaukselta laisinkaan kumartua.

Lahma sanoo myöhemmin vielä yrittäneensä kilpailla, mutta havaitsi heti, että hänen saamansa vamma olikin pysyvää laatua. Lahmaa voidaan täydellä syyllä sanoa suomalaisen urheilun kunniakkaaksi invalidiksi, mutta tätä asiaa ei ole tietääkseni kukaan urheilun historioitsija tähdentänyt.

Ruotsin kisojen aikoihin harjoitteli Lahma maratonia ja hänelle oli järjestetty jo kilpailumatka Amerikkaan. Auringonpistos kilpailukentällä murskasi kuitenkin yhdellä iskulla hänen

omat tulevaisuuden toiveensa, ja maa menetti hänessä samalla aikansa kaikkein parhaimpiin kuuluvan urheiluedustajan.

Toivo Lahmalla on vieläkin runsas palkintokokoelma. Kaikki arvokkaammat — lukumäärältänsä yli 200 — palkinnot, jotka olivat hopeasta, saksalaiset sotilaat ryöstivät v. 1918 murtauduttuaan Helsingissä hänen huoneeseensa.

Tämän olen tahtonut kertoa nostaakseni lakkia tälle lounaishämäläiselle urheilun suurmiehelle.

Valto Selin.

Forssan Lehdessä 3. 4. 1948.

Jussilan Kalle, luonnonrakastaja ja ihmisarvostelija.

Kalle Jussila, tammelalainen setämies, syntyi 1853 ja eli koko ikänsä syntymäkodissaan Hykkilän Jussilassa, jossa kuoli 1938. Hänen elämänsä niin kuin kuolemaan valmistautumisensakin paljasti hänessä muinaisen kulttuurimuodon täysiverisen edustajan. Vanhanakin hänestä uhkui rotupuhtaus, hämäläinen jykevyys, suoruus ja sopusuhtaisuus. Perinteellinen elämäntaito oli hänelle luontaista, niin että uuden kulttuurimuodon edustajat saivat ihmetellä hänen eheää elämisentyyliään. Kallen kulttuuriperintö olikin mittaamattoman kaukaa: ainakin 16 sukupolven aikana, ensimmäisestä maakirjasta, vuodesta 1539 alkaen, Jussilan talo oli siirtynyt isältä pojalle. Ja taloon tuotujen emäntien kautta Kallenkin suonissa virtasi vanhojen hämäläissukujen veri laajemmaltakin alueelta.

Luonto haasteli ja avautui Kalle le kaikkine ihmeineen. Eläimet olivat hänelle ihmistä ymmärtäviä olentoja, joita oli kohdeltava lempeästi ja viisaasti. Varsinkin hevonen, eläimistä jaloin, oli Kallen ystävä. Enteet ja kohtalonmerkit olivat hänelle todellisuutta, eikä hän kui-

tenkaan ollut pehmeäluontoinen, ei bolkuri eikä uneksija.

Länsisuomalaiseksi Kalle puhui rytmillisen kaunis, sanakuviltaan tuoretta hämäläismurretta. Parhaina hetkinään hän oli erinomainen kertoja, heipotti uutta luova, kuvausvoimainen ja sattuvasanainen edustaen näin sananmukaisesti kansanomaisena kertomataiteilijana sitä ikivanhaa suullisen esitystaiteen alaa, mistä kaunokirjallisuus on versonut

Muudan puoli Jussilan setämiehen kertojantaidossa oli sattuvien ja rohkeiden arvostelujen esittäminen kansaihmisistä. Tuo kyky perustui epäilemättä tarkkoihin havainnoihin. Luultavaa on, että hän lähimmäisiään niin terävästi arvostelemalla itsetiedottomasti etsi ihmisihannettaan, sillä hän oli valmis jakamaan myös kiitosta kyläyhteiskunnan toimeliisille jäsenille.

Seuraavassa (esitetty radiossa kuulokuvana 1944) kuvitellaan Kallen esiintyneen juuri tuollaisena ihmisarvostelijana. Hänen arvostelunsa on koottu aivan erillisistä katkelmista eivätkä siis ole mitenkään sijoitettava tiettyihin ihmisiin eikä taloihin. Kirjoittaja haluaa vielä huomauttaa, että näin jälkeenpäin kokoonpannut keskustelut antavat vain kalpean kuvan Kallen kertojantaidosta.

Ensimmäinen kohtaus tapahtuu Jussilan pirtissä jonakin pyhäehtoopäivänä puolitoistakymmentä vuotta takaperin. Luonnossa oli suvi. Kolme elossaolevaa setämiestä, joista nuorinkin oli syntynyt 1867, istuu leveillä penkeillä ja kärheää kotikasvuista tupakkaa. Savu leijailee avarassa pirtissä 3-taitteista laipiota kohti. Ehtoopäiväaurinko paistaa ikkunoista sisään ja säteet taittuvat savuun autereiseksi kujaksi. Pirtti on kuin satusali.

*

Ovi aukenee, ulkoa kuuluu hetken aikaa käen kukuntaa ja peippojen laulua.

Kesävieras: Kuulkaas miehet, kuinka lähellä käki kukkuu. Ihan lentelevät aidanseipäisiin.

Anttoo: Taitaa tietää kulpeeta ilmaa, kun niin nurkkiin tuppaavat.

Edempää kuuluu hevosen hirnuntaa.

Kesävieras: Noi teidän hevoset oleilevat ihan oven pielessä; kyllä ovat kotirakkaita.

Anttoo: Ne ovvat tottuneet saamaan siitä sualoja.

Kalle: Täällä ne ovakki kun ilokivellä.

Kesävieras: Aijai, kun tuo sauhu leijailee kauniisti auringossa.

Anttoo: Kalle on niin ahmattu tupakille.

Kalle: Minä pesin piippuni oikein väljäks, että saan penteleesti kärhetä. En karttanu säästöpankisakan polttamasta. — Kuka täälä niin kärhee, huusi kamreeri? Tämmönen poika täällä vetelee oikein Tammelan sauhuja, sanon minä, niin ko se olikin.

Kesävieras: Mitäs iloa niin ahkerasta polttamisesta on?

Kalle: Saa aatella vaikkuurosa ja tuumia tän maailman mennoo.

Kesävieras: Tulinkin sitten hyvään aikaan kyselemään vanhoja asioita. Sanokaas nyt ensin, olikos ennen vanhaan paljon häijyjä ihmisiä.

Kalle: Lieks niistä milloinka puutetta ollu? Niitä kuttuttiin monella nimellä. Yks' oli ränäkäs, toinen ärmätti. Kerran Tammelassa oli oikein roite vooli. Se häijytteli väellees ja jarras ja järisi ja kilju vähästäki. — — Muutamat äijät olivat niin ärreitä, että niiltä meinas henki tukkeentua. Toiset olivat semmosta kirroomissorttia, toiset rotisivat oikein työksees.

Kesävieras: Moneks meitä on. Mutta olikos entisajan hämäläisissä myös semmoisia kerskureita, jotka tekojaan ja kykyjään isontelivat?

Kalle: Khyyllä' (lausuu kyllä-sananssa 1. tavun pitkään nousevalla-laskevalla-nousevalla nuotilla, lopputavulla korko). Kun miehet saivat pääs kuumaks, tuli niille olokas olla. Ne oli sillon rikkaita ja röykeitä. Rikas-Manukin lupas peittää töllin seinät paperirahalla, ja yks isäntä sano, että hän vaikka kirkon pitäjään rakentaa.

Kesävieras: Kuvailkaa nyt vielä, Kalle, millaista naista ennen vanhaan pidettiin kauniina?

Kalle: Hä?

Kesävieras: Tarkoitan, minkänäköisiä emäntää esimerkiksi voitiin ulkonäöstään kehua.

Kalle: Kommee sen täyty olla, ko peijakas, niin ko olikin yltä kommeita emäntiä. Ne oli vereviä ja värikkäitä, ei mittään suonikkaita. Mutta ei sen tarvinnu roveli sentään olla.

Kesävieras: Millainen se oli?

Anttoo: Se tarkottaa rovelilla suurilluista.

Kalle: Ja sen vastakohtana on hiatur'. Se on semmosta laihankalpoo ihmissorttia. Kun nainen on oikein kiuttunu, on se ko haamu.

Kesävieras: Entäs erinäköiset miehet, kutkas niistä oli parasta laatua?

Kalle: Mitäs, kyllä nuori riski jatikko kommee on. Mutta ko se työstä kalsistuu, tullee siitä liikunnoltaas aika jutikka taikka konturi. Toiset miehet ovat nuorena notkeita ja suikevia. Mutta tietääks maisteri, mikä on kärevä ja kummonen se törtevä on?

Kesävieras: No!

Kalle: Kärevä poika on luja olennoosaas ja kirree meininkeisääs, ettei se perräänny. Se on ollu semmonen väkärä jo lapsesta. Törtevä ikkään ei hättäile ja seisoo kulmikkaana ko virstantolppa. Köntiömäisiä äijiä oli ennen paljo enemmän ko ny. On oikeen jörräkkä nählä, ko mies on kun hakotukki. Mutta ei se mittään o, kun on siks kattottu.

Kesävieras: Toisia tässä elämässä luonnistaa hyvin, toiset taas eivät pääse nousemaan, moni on hävinnyt talostaankin. Riippuukohan se siitä, miksi kukin on luotu?

Kalle: Sanon minä, että on ommaa hulttiommuutta, jos ei talloo jaksa viljellä. Ei aina uskos, vaitti kun sen elesääs näkkee. Monta aikaa takaperin Tammelasa asu Penjami niminen isäntä yhtä talloo. Se vasta oli velmu ja laiskanpulskee. Talon ailatkin oli velmeilääs, ja kun isäntä rupes niitä syttyymään, niin tuskin aluspuita nummesta löysi. Eikä verejistä piletty paljon lukua. Vaimoväki häijytteli kylmistä huoneista, mutta äijä pani vaan sammalia seinänrakkoon, ettei ne rakosyrjät si niin helvastanu. Sanon minä, että sille päälle sen koko kohennus jäi ja pysy kans, vaikka emäntä oli päällepänttärinä. Kyllä mä sen näin, että se semmonen lallu oli, mutta kysymmä siltä vaan, mitä se meinas. Ei sillä muuta intoo ollu toimittaa ko lankkutyötä.

Kesävieras: Minkämoista lankkutyötä?

Anttoo: Sitä Kalle loomasee, kun se halus aina istua pirtin penkillä.

Kalle: Niin pitkät ko päivät oli. — Siinä talosa oli sillon rouvi olo. Yhtenäkin syksynä tuli sen verran ruvista, että sai uutista maistaa ja loppuaika täyty olla puntarileiväsä. Sanon minä Penjamille, että vaikka hän mettää myykin, niin sillä pelin hänelle tullee nälkä ja huono aika. Mutta ei ne siittä välittänny. Kun lehmä poiki, voita oli pöylällä aika pärkeleen möntti, ja riaska oli vallan yksinommainen, ko tyttäret kämitti. Kevväällä isäntä tuli lainaamaan kaukansiämentä — sano ettei heillä kaurat itäneet. Mitäs ne kaurat iti, kun hevosen sualen läpi kulki. — Emäntä oli semmonen roveli, että paljo se olentoo tartti. Kova se ämmä olikin ja vähän rajumainen. Ja aika lontti kyllää käymään. Niin se anto töitten olla, ko kaikki olis maailmaa vaan. En paremmin tu enkä sa. Ja tyttärien ei tarvinnut mureksia, muuta ku huihehkaa vaan. Palttookankaski niillä oli ku sontiaisen kuorta. Eikä ne muuta olis tehny ku koritustyötä.

Kesävieras: Käsitöitäkös Kalle tarkoittaa?

Anttoo: Herrasväen neuletöitä kai.

Kalle: Yhlen tilluksen jouluks kuto, eikä siihen millonka kumppalia tullu. — Piika oli ikkään tallukkamainen ja sen kulko velmua. Ja kaikki ne oli hyviä käymään ja rahhaa kamittammaan. Kun tyttäret meni markkinoille, sai rahaväsky aika lipakan ja tulivat kottiin semmosen tarakan kans.

Kesävieras: Kalle ei taida ollenkaan tykätä puodissa-käynnistä?

Kalle: Mitäs, kyllä minä ittekin tulitikkuja sieltä ostan ja talloon tualaan kahveet ja sokerit. Muttei sitä tarttis rannustaa kaikkia, mitä puolisa näkkee.

Kesävieras: Kävikös Kalle siellä Penjamin talossa?

Kalle: Usseestikki. Emäntä oli kommeensorttinen. Se veti suuret kahveekupit kaapista ja tarjos mullekin. Pulla oli niin sokerista, että se suusa suli, ennenko kerkis niälemään.

Kesävieras: Ja sentään Kalle noin ankarasti arvosteli.

Kalle: Kuinkassi? Pahon mä isännällekki suaraan, että sinä niitä jutikoita ruakit ja tyttäret aijaa taskuus täyteen. Mutta mitäs isäntäkin oli jo sillon niin kekkuli järriin. Aattelin minä, etten minä virttäni vie, mutta se talo on jo aikaa myyty ja koko sakki muutti pitäjästä pois.

Kesävieras: Opettava tarina.

Kalle: Kerron toisestaki talosta. Seurailin pitkän aikaa sen väkkee ja elämää ja ne minä hyveksin. Sen emäntä oli takkela liikunnoisaas. Aamulla sitä ei makkauttanu ja aina se oli valpas. Isäntä oli ikkään saattava ja kaikki lapset kasvo äitiis hoikkeesa käreviks. Talo oli puhlas, että sen saa sannoo, ja tyystä. Ei mittään pantu haaskioon ja kaikki tavara oli emännän käsisä piisakasta. Niin nuukan varan se piti, sanon minä. Mutta känniäisiä ne ei ollu. Emäntä oli antelias, oli se, vaikkei yli käsiees. Ei siinä talosa vaivannu turha nuukuus eikä mik kään. Kävin siellä ussein ja puhun emännän kans vahvan ruakavälin. Sen puhe oli niin mallikasta. Ja juohee oli isäntäkin puhumaan, lapset taas kaikki vaitonaisia. Sanokai Jussilan Kallen sanoneen, että se emäntä oli kerkee kaikille ja niin sula ihminen, se oli sula. Ei siinä talosa välskätty eikä harkkaa väen kesken tullu koskaan. Kaikki oli niin totista, ettei saanu vääryyttä kellekkän tehlä. Isäntä ikkään oli uhka mies, oli se. Hän oli laittanu uhka huaneet ja aina hänen tieossaas ja verejänsä oli uhka kunnosa. — Siinä talosa oli jylevä olo. Ojkein tuntu, että hyvvyys sen oli piirittäny. Ja siinä on siunaus viäläki. Semmosia taloja ja semmosta väkkee on vähemmäks.

*

Toinen kohtaus tapahtuu Kallen viimeisenä elinsuvena haastattelijan huvilassa, jonne Kalle huonoilla voimillaan köpitteli.

Kuuluu köpitystä ulkoa, koira haukkuu, ovi aukenee.

Rouva: Jaa, Kallekos sieltä tulee.

Kalle (puhuu hengästyneellä äänellä). Kyllä se vanhuus on aika poikaa. Nauruttaa se sentääs, ko tullee kompauksia, mutta minä sähtään vaan.

Rouva: Niin tartteekin. Taitaa siitä kepistä olla apua?

Kalle: On ikkään. Minä tönkäsen sillä ylösmäesä.

Rouva: Istukaa tänne penkille. Mulla on pannu kuumana.

Kalle: Vanhana jokkaisen kulko tullee voimattomaks. Mennään rohjataan, kuinka kyetään. Minäkin kaalun Ketolan tykönä ja poika tanas mun sisälle.

Rouva: Vieläkös Kallelle uni maittaa?

Kalle: Ei mua niin aamulla makkauta. Yhtenä yänä toin kahlen aikaan olkikimpun pirttiin ja rupesin pussia täytään.

Rouva: Eiks miehet siihen kahinaan heränneet?

Kalle: Taisivat kyllä, eikä ne siitä riamastunu. Mutta ei ne siitä virttääs viäny, kuultain kaartain tuanu.

Rouva: Ottakaas nyt kahvia.

Kalle: Ei ikkään, en minä aina kahvetta tarttis. Kustantaa se teille.

Rouva: Sen kyllä suo Kallelle ne kerrat, kun täällä vielä jaksatte käydä.

Kalle: En taila tästä ennää pirjentyä. Kuinkas si talvella käyne. Misäs maisteri on?

Rouva: Kyllä se tuolla puutarhassa on.

Kalle: Maisteri oli viimen niin himmentyny, oli ko alla veten, ko meillä kävi.

Rouva: Taisi vain olla matkaväsymystä.

Kesävieras (ovi käy): Vieläpä se Kalle jaksoi tänne Ruuhivalkamaan tulla.

Kalle: Tulin kattomaan mullia, ko sannoovat, ettei se syä. Mutta kauniisti mulli siälä haasa kulki.

Kesävieras: Nyt kai Kalle kertookin meille tarinan siitä vihasesta kukosta ja kanasta.

Kalle: No, saahan sen kertoo. Täältä Ruuhivalkamastahan se kukko tuatiin villinä, kun oli jääny toisten jälkeen. Se laskettiin piahtoon lehmäin konkin viereen päällispuulle ja siinä se siitä asti olleili. Kukkoo harmitti kovin lypsäjät. Ei se rieskaa vaatinu, mutta se anto semmosia tällejä lypsäjille, että kerranki Fiinu luuli lehmän potkasevan kiulun kylkeen. Ja mäkikylän muijia se kukko ahlisti, niin ettei ne uskaltanu tulla talon sivu. Ko Palmiska kerran tuli riihen tykö, haisto kai kukko sen hajun, ko se tuli vastaan ja saatto sen ohi talon. Kerran se kävi munkin päälleni, mutta minä annon sille vyähihnasta, ja ko se ei auttanu, nappasin sitä kirvesvarrella päähän; aika kommauksen se piti, piti se.

Siikonen toi sille vanhan kanan kaveriks. Ei siltä munia tullu suurin juur mittään, mutta kukko pani sen hautomaan. Teki vanhaan piahtoon heinätöyryn päälle roopun. Kana ei sitä hyveksiny, tuli vasta aijaan takkaa kattomaan. Ny ne yhlesä kokos rontoo multapenkin päälle. Nikolai pani ruakaa kanan etteen, ettei sen tarvinnu nousta pesästä.

Jos tullee kananpoikasia, piletään yks, sano Anttoo. — Ei, kyllä ne kaikki piletään, sanon minä. Ko kana hauto, kävi kukko piahton ovella. Lopulta ko poikasia ei tullu, kukko meni kanan laverin tykö ja toru niin peijakkaasti. Kyllä sillä semmonen tarkotus oli, että se tiäsi aijaan, koska poikasten piti valmistua. Ku Nikolai meni pessää tarkastammaan, oli munat mäläntyny ja rotta oli niistäki viäny kolme. Emmei saanukka kananpoikasia. — Mutta mitäs, minä opetin ne tulemaan sisälle tuppaan joka aamu. Mennään hiljaa, mulla on tuvasa vieraita, sanon yhtenä päivänä miähille, ku ne tulivat mettästä. Miähet menivät hiljaa, ku luulivat siellä olevan ihmisiä. Mutta kukko ja kana vaan siellä permannolla tepasteli. Sen tavvoon takkaa kukko ja kana tuli sissään joka aamu kellon viittä käylesä, ko miähet kamitti kahveeta. Ne tepasteli permannolla ja miähet anto niille pullaa ja piänennettyä leipää. Kukko hyppäs pöylällekki. Kerran, ko miähet kylvi riihen takana, tuli kukko kans sakkiin ja päästi aika huulon. Se kuttu kannaa. Niitä olis

saanu olla vaikka sata. Hauska elävä se peijakas on. Mutta kyllä se kukosa kaikki kannain olemus seisoo.

Kesävieras: Oli se hauska pari. Kukkohan sitten lopetettiin, mutta kuinkas kanan kävi?

Kalle: Se tuli lopulta sokkeeks ja putos kaivoon. — Mutta mun täytyy jällen mennä. Ei taileta si enää nähläkkä.

Rouva: Varrotaan uutta suvea, kyllä Kalle vielä siksi elää.

Kalle: Ei tiä, kuinka käyne.

Kesävieras: Niin, kiitos Kalle nyt kaikesta, mitä olemme teiltä saaneet ja oppineet.

Kalle: Ei mulle mittään. (Avaa oven.) Kuulkaas, ko linnut täällä Ruuhivalkamasa laulaa.

E. Aaltonen.

Forssan Lehdessä 8. ja 13. 4. 1948.

SISÄLLYSLUETTELO.

Eevertti Vehmas: Entisajan kiertokouluista ja koulumestareista 3
Esko Viljanen: Vanhan musiikkimiehen muistelmia 5
Jalmari Matisto: Huhtaan kirjamies Johannes Mäkelä 8
» » Eräitä vahingollisia muoteja entisajan Humppilassa 9
Jalmari Kankaanpää: Susia entisajan talviteillä 12
Aarne Laitakari: Tammelan mielenkiintoista malmihistoriaa 13
Esko Viljanen: Passonpuhaltajan muistelmia 16
» » Forssan ensimmäinen työväentalo 18
» » 70 vuotta tehtaanmiehenä ja työväenliikkeen uranuurtajana 22
Jalmari Matisto: Visanuijan heittourheilua Humppilassa 26
Eevertti Vehmas: Kunnanlääkärikysymys Urjalassa 60 vuotta sitten .. 27
Jalmari Matisto: Ensimmäinen vaatekaappi Humppilan Huhtaalla 28
Esko Viljanen: Torrolaisen Julkun juttuja. 25 vuotta vanhan käsikirjoituksen mukaan muovailtu 29
Reino Kalliola: Kaunis kotiseutu 31
K. Perttilä: Muistelmia Tammelan nuorisoseuran toiminnasta 40 vuotta sitten 34
Juho Rantanen: Palanen Humppilan asutushistoriaa 37
J. Ranttila: Muutamia piirteitä Tammelan ensimmäisen kansakoulun pitkäaikaisesta opettajasta 40
Esko Aaltonen: Forssan kulttuurielämää 40 vuotta sitten 43
Valto Selin: Työ tekijäänsä kiittää 48
Esko Viljanen: Mekko, Hämeen miehen tärkein vaatekappale puoli vuosisataa sitten 50
Valto Selin: Matka Forssan toripäiville 52
T. Mäkiaho: Urjalan kuuluisista kuppareista 54
Esko Viljanen: Vanhoja tarinoita muinaisesta Rehtijärvestä ja sen asukkaista 55
Reinhold Sahlstedt: Mekosta, paidasta ja vähän muustakin 57
J. J. Kalliola: Mekko oli mekko. Entisen torpparin muistoja 60
Valto Selin: Lounaishämäläinen urheilijasuuruus 61
Esko Aaltonen: Jussilan Kalle, luonnonrakastaja ja ihmisarvostelija 63